

Ungdomsselv mord i Grønland - forståelse og forebyggelse

Københavns Universitet

Institut for Psykologi

Kandidatspeciale

Forfatter Karen Margrete Littauer

Vejleder Mariane Hedegaard

December 2015

FOTO © NUKA FILM

Abstract

Suicide rates in Greenland have been consistently high since the 1960s. The wave of suicides among especially young men (for every three male suicides there is one female) took off in Nuuk and spread to other town communities in Greenland hereafter.

In 2003 Greenland adopted measures to counter suicide, but so far the suicide rates have remained stubbornly high. However, there has been a slight fall and stabilization in the number of suicides in the capital on the west coast, Nuuk, whereas in remote parts of Greenland to the North and the East the number of suicides remain elevated.

As the rise of suicide among the young follows the end of Greenland being a colony and instead becoming part of the Danish kingdom in 1953, it is this paper's thesis that the swift adaption to modernity implied by this change play an important part in explaining the phenomenon of suicide. The traditional Greenlandic way of life as fishermen and hunters, living in large families in small communities in a closely knit social context, broke down fast. The transition from large families to the western family pattern with mother, father and children is a big cultural shift occurring from the 1950s and onwards. The problems of modern society like loneliness and lack of meaning is seen as an important part of the problems.

This paper examines suicide in three perspectives. The psychosocial perspective is about social determinants such as income and work, and about problems with alcohol, drug abuse, child abuse and other social problems. The cultural perspective explores the Greenlandic culture before and now with the explicit assumption that there is no ethnic, Greenlandic disposition to commit suicide. The sensitive youth period, a quite new development as childhood in Greenland used to be followed by adulthood, is also examined.

The existing National Strategy to combat suicide is then reviewed and discussed in the light of the paper's findings, and community psychology based interventions are discussed as a possible means to establish local interventions to prevent suicide in the parts of Greenland with the highest suicide rates.

The paper concludes that social conditions are very important when trying to determine why young Greenlanders take their own life. The trouble is how knowing this can be put to use in interventions designed to prevent suicide. If a general knowledge of suicide as a function of bad social or psychosocial conditions shall be made useful in trying to prevent suicide, the public services in Greenland have to find a way to systematically register abuse or assess the parenting ability in families.

Omfang: 83 sider (200224 anslag)

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Indledning	6
1.1 Problemformulering	8
1.2 Opgavestruktur	8
2. Psykosociale forhold	10
2.1 Sociale determinanter og forskelle mellem forskellige landsdele i Grønland	10
2.2 Voldssager, misbrug af rusmidler og incest	11
2.3 Selvmordets historiske udvikling blandt inuit med særligt fokus på Grønland	12
2.4 Trivselsundersøgelsen – social trivsel og psykisk helbred	14
2.5 Hvordan begrundes unge grønlændere eget selvmordsforsøg?	16
2.6 Betydningen af selvmord for de efterladte – suicidal transmission	18
2.7 Sammenfatning – psykosociale risikofaktorer	19
3. Samfunds- og kulturpsykologisk forståelse af selvmord	20
3.1 Durkheims teori om selvmord	20
3.2 Kulturpsykologi	23
3.3 Problemer i interkulturelle relationer	24
3.4 Forebyggelse i et kulturpsykologisk lys	25
3.5 Community psykologi – deltagerstyrede interventioner	27
3.6 Selvmord i Grønland som kulturtradition	28
3.7 Fra fjeldgænger til qivittoq	29
3.8 Psykiske mønstre blandt Inuit før moderniteten	34
3.9. Hvorfor begår unge grønlændere selvmord, ifølge Thorslund?	39
4. Tilknytning	40
4.1 Tilknytningsteori – Bowlby og Ainsworth	40
4.2 Tryghed og det tværkulturelle	43

4.3 Tilknytning og selvmord	44
4.4 Familiestrukturer i Grønland.....	46
4.5 Opvækstvilkår	47
4.6 Vold som tilknytningsadfærd.....	49
4.7 Sammenfatning - tilknytning	51
5. Fra tilpasning til deltagelse – mod en kulturhistorisk udviklingsteori.....	51
5.1 Ungdom som ny samfundsmæssig kategori	53
5.2 Inuitdrengens møde med det danske skolesystem	54
5.3 Værdikonflikter som bremser udvikling	57
5.4 Kulturhistoriske betragtninger på selvmordsadfærd	59
6. Forebyggelse af selvmord i Grønland	60
6.1 Den nyeste forskning i udbredelse og lokalisering af selvmord i Grønland.....	61
6.2 Den grønlandske forebyggelsesstrategi 2013-19	64
6.3 Community psykologi som rehabiliterende intervention – projektet MATU	68
6.4 Paamiut Asasara – en lokal intervention baseret på community psykologi.....	70
6.5 Telemedicin og telepsykiatri i forebyggelse	72
7. Konklusion	73
8. Perspektivering	78
9. Litteraturliste	84
10. Bilag 1. Statistik om selvmord i Grønland	91
11. Bilag 2. Status på telepsykiatri i Grønland	104

Forord

Grønland har altid været en vigtig del af mit liv. Måske fordi jeg blev undfanget dér i en lægefamilie, som altid længtes efter at komme tilbage til landet. Under min opvækst i Danmark havde vi en kiffak, en grønlandsk ung pige i huset, og desuden havde vi en grønlandsk plejestoresøster. Mit forbillede var den kvindelige leder af børnehjemmet i Uummannaq, som hver sommer ferierede med en hel flok børnehjemsbørn ved siden af vores sommerhus på Mols. Disse børn blev mine venner og jeg lærte deres brogede og triste historier at kende, men jeg hørte også om deres kærlighed til naturen og deres frie og lette adgang til legekammerater, som mødtes i flokke uden for husene og legede til langt ud på natten, når midnatssolen var fremme. Så da jeg som 14 årig så landet for første gang, var det som om jeg allerede kendte det, som om jeg havde været der før.

Som mange andre tabte jeg uigenkaldeligt mit hjerte til Grønland. Landet er smukt. Men når jeg siden er kommet tilbage hen mod 50 gange, er det først og fremmest på grund af menneskene, folket. Jeg har rejst i mange måneder ad gangen over hele Grønland igennem mange år. Oftest i forbindelse med mit arbejde som filminstruktør, underviser i tværkulturel kommunikation og projektleder på kreative børnesagsprojekter. Det er især børnene og de unge jeg har mødt og arbejdet med, der har givet mig lyst til at komme igen og igen. Men mange af disse glade ansigter, jeg har lært at kende er der ikke mere. De har begået selvmord i en ganske ung alder. Hvorfor gør de det? Hvad er det der har slukket livsgnisten i deres øjne og fået dem til at tage den uigenkaldelige beslutning? Grønland har en af de højeste selvmordsprocenter i verden. Jeg vil gerne forstå, hvorfor det er sådan og se på, hvad der skal til for at denne sørgelige statistik kan ændres.

1. Indledning

Selvmondsproblematikken i Grønland er desværre fortsat højaktuel. Aviserne melder jævnligt om ”selvmordsbølger”¹ og i 2013 skabte Anna Kims roman ”En nat i Grønland” debat med den virkelighedsnære skildring af 11 selvmord i en østgrønlandsk by. Særligt tragisk er det, at hovedparten af disse selvmord begås af unge.

Det grønlandske samfund har ændret sig væsentligt siden den dansk-norske kolonisation i 1721. Det største skred i den grønlandske kultur skete dog paradoksalt nok i den postkoloniale periode efter 1953, hvor assimilation var et kernebegreb i den førte politik. ”I sådanne situationer bliver der tale om kulturforandringer, som frembyder en række problemer forskellig fra dem, der er forbundet med den første kulturindlæring” (Goldschmidt, 1962. s. 103). Med afsæt i assimilationspolitikken vakte en opposition mod den førte politik og en ny grønlandsk identitet voksede frem i såvel det kulturelle som det politiske liv op gennem 1970’erne (Fægteborg, 2000, s. 49).

Det grønlandske samfund blev op gennem 1960’erne klassesdelt, men også holdningsdelt – for og imod den danske assimilationspolitik. Grønlandere under uddannelse i Danmark blev mere radikale i deres holdninger og krævede en mere selvstændig politisk udvikling i Grønland. De grønlandske studerende i Danmark fulgte med danske ideologiske strømninger som ungdomsoprøret og antiimperialismen. Man vendte sig mod den tidligere kolonistat – Danmark (Dahl, 1986. s. 46 f.) Et studie fra 2004 opgør selvmordsraterne fra perioden fra 1970-74 frem til 1995-99. Som helhed steg forekomsten af selvmord blandt mænd drastisk i perioden fra 1975 til 1989, hvorefter der har været en stagnation. For kvinders vedkommende var der tale om en jævn stigning i perioden – dog kun med en fjerdedel af mændenes antal. (Bjerregaard, 2004, s. 47 f.).

Som begrundelse for de mange selvmord angives flere mulige årsager:

”Overgangen fra det traditionelle til det moderne samfund tolkes som en vigtig faktor, der bringer individet i en mere eller mindre sårbar position. Hvis der hertil kommer en personlig krise – f.eks. kærestebrud – og direkte inspiration fra andres selvmord, kan den unge vælge at indtage alkohol og med beruselsen give sig selv lov til at begå selvmord.” Men det hedder videre: ”Det moderne selvmord er hverken klart i motiv eller med hensyn til beslutningen. Det er snarere præget af en voldsom aggressivitet eller af opgiven, udvejsløshed, mangel på handlemuligheder over for problemerne” (Bjerregaard, 2004, s. 49).

I Grønland er den gennemsnitlige levealder steget markant over de sidste 30 år. Et gennemsnit for

¹ <http://sermitsiaq.ag/sydgroenland-ramt-selvmondsboelge>

perioden 2006-2010 viser, at mænds forventede levealder for nyfødte nu er 67,8 år og kvinders 72,8 år, hvilket vil sige at levealderen for mænd og kvinder er steget hhv. 8 år og 6 år. Dette er dog en nordisk bundrekord, hvilket skyldes de mange selvmord. I perioden 1980-2009 valgte 1474 personer at begå selvmord, hvilket er 7,4 gange så mange som i Danmark.

I 2010 begik 61 grønlandere selvmord. Det svarer til en selvmordsrate på 108, hvilket er 10 gange højere end i Danmark². Heraf var 40 mænd og 21 kvinder. Selvmord blandt unge er hyppigst.³ Statistikken viser, at de fleste selvmord begås af unge i aldersgruppen 15-29 år. Ikke overraskende viser det sig, at det højeste antal selvmord begås i hovedstaden Nuuk. Mere slående er det, at den østgrønlandske by Tasiilaq, med en forholdsvis lille befolkning, har næstflest selvmord i faktiske tal⁴.

I forståelsen af årsagerne til de høje selvmordsrater er det nærliggende at kigge på ophobningen af psykosociale problemer hos ovennævnte demografiske gruppe. I sundhedsvidenskabelige rapporter beskrives nemlig en sammenhæng mellem ungdomsselv mord og selvmordsforsøg med en høj forekomst af alkoholforbrug, alkoholmisbrug i nærmeste familie, og oplevelsen af vold og seksuelle overgreb. I en befolkningsundersøgelse, der dækker årene 2005-2007 (Pedersen & Bjerregaard, 2010), stiger forekomsten af selvrapporterede selvmordsforsøg fra 6 % blandt deltagere uden belastende opvækstvilkår til 43 % hos de hårdest belastede. Forfatterne skriver på baggrund af de statistiske opgørelser af psykosociale risikofaktorer:

”Det er nærliggende at forestille sig en årsagskæde, der går fra omsorgssvigt og alkohol i barndomshjemmet via seksuelle overgreb til selvmord” (ibid., s. 75).

Der tegner sig således et billede af en særlig risikogruppe, hvor tilstedeværelsen af en eller flere risikofaktorer disponerer særligt for selvmordsadfærd. Jeg vil i specialet undersøge denne problematik ud fra en række teoretiske tilgange.

Når man beskæftiger sig med Grønland og grønlandske forhold, er det altid nødvendigt at huske, at det drejer sig om en etnisk befolkning på knap 56.000 mennesker, der er spredt ud over verdens største ø, hvoraf tre fjerdedele er dækket af is. Grønland er det land i verden, der har den mindste befolkningstæthed, og det ugæstfrie, kølige klima gør landet vanskeligt at bo. Der er kolossale afstande i Grønland, også inden for den samme kommune. Grønlands areal er 50 gange så stort som Danmarks, men Grønlands andel af Rigsfællesskabets befolkningstal er kun 1 %.

2 Selvmordsraten angiver antal selvmord pr. 100.000 indbyggere.

3 <http://www.stat.gl/dialog/main.asp?lang=da&sc=BE&version=201201>

4 Tallene stammer fra Grønlands Statistiks hjemmeside og er nærmere kommenteret i bilag 1.

1.1 Problemformulering

I dette speciale vil jeg diskutere forskellige tilgange i forståelsen af de høje selvmordsrater blandt grønlandske unge, herunder en kulturpsykologisk, en tilknytningsteoretisk og en ungdomsteoretisk tilgang. Med afsæt heri vil jeg evaluere eksisterende forebyggelsesstrategier og komme med forslag til fremtidige tiltag.

1.2 Opgavestruktur

Selvmondsproblemets aktualitet og sammenhæng med andre psykosociale risikofaktorer gennemgås med hjælp fra "Det svære Ungdomsliv" (2012) - en undersøgelse af unges trivsel i Grønland i 2011 - og Hicks (2007).

Thorslund (1992) har ud fra et kulturpsykologisk perspektiv forsøgt at forklare selvmordene ved at henvise til Grønlands "selvmordstradition", hvor det at tage sig selv af dage traditionelt var en ærefuld udvej af uløselige livsomstændigheder. Der var eksempelvis tale om gamle eller syge mennesker, der ikke ønskede at ligge deres familie til last, eller yngre mennesker, der havde bragt sig selv i en skamfuld situation og gik til fjelds. Således er selvmordet i denne forståelse en nærliggende strategi for grønlændere, idet gerningen ikke som i andre kulturer er omgærdet af tabu. Til det kulturpsykologiske perspektiv hører også moderniseringen og dens konsekvenser for det grønlandske samfund, herunder akkulturationsprocessen mellem den traditionelle grønlandske kultur og et mere vestligt influeret samfund. I en avisartikel fra 2014 anvender daværende Naalakkersuisut-formand (Landsstyreformand) Aleqa Hammond eksempelvis denne forståelsesramme, idet hun kæder tabet af traditionelle værdier sammen med antallet af selvmord⁵.

Lynge og Bjerregaard (2006) peger på nødvendigheden af en tilknytningsteoretisk komponent i forståelsen af ungdomsselvmodene. Traditionelt har man i den grønlandske børneopdragelse givet meget vide rammer for børnenes udfoldelse, fordi storfamilien og "stammen" har spillet en væsentlig rolle ift. at afrette barnet i dets udvikling. Imidlertid har de samfundsstrukturelle ændringer udfordret funktionaliteten af denne type opdragelse, idet der ikke længere eksisterer

5 <http://sermitsiaq.ag/aleqa-selvmod-stiger-industriel-udvikling>

samme fællesskab til at indramme barnet. I dette perspektiv bliver barnet, der er opdraget med begrænset forældrestyring, sårbar over for krav og afvisning senere i livet.

Endelig tegner der sig et billede af nogle særlige vilkår for den grønlandske ungdom, som med fordel kan belyses ungdomsteoretisk med hjælp fra Mørch (1985) og Vygotsky (1998). Her vil jeg se på, hvordan ”ungdom” er opstået som ny kategori i det grønlandske samfund. Det faktum at ungdom er noget relativt nyt i Grønland skaber nogle særlige betingelser for de unge. Man kunne her diskutere hvilken legitimitet unge har i samfundet, hvilke muligheder for samfundsmæssig deltagelse de har, og hvilke mål og motiver, der tegner sig for deres udvikling.

Efter at have nærmet mig en nuanceret forståelse af ungdomsselvmodene i Grønland med udgangspunkt i ovennævnte teorier, vil jeg se nærmere på strategier til forebyggelse med udgangspunkt i en vurdering af den nationale strategi til forebyggelse af selvmord for årene 2013-19. Endvidere inddrager kapitlet om forebyggelse community psykologi som en mulig lokalt baseret intervention.

Bilag 1 indeholder en række grafer og statistiske oplysninger om selvmord i Grønland.

Bilag 2 er status på telepsykiatri i Grønland af overlæge Jacob Lindholm, Nuuk.

2. Psykosociale forhold

Dette kapitel indledes med en gennemgang af sociale determinanter i Grønland og fortsætter med en generel redegørelse for psykosociale problemer som mulig årsag til selvmord. Kapitlets samlede formål er at nærme sig en forståelse af mulige psykosociale hovedårsager til selvmord blandt unge grønlændere og især unge mænd.

2.1 Sociale determinanter og forskelle mellem forskellige landsdele i Grønland

Dette afsnit gennemgår vigtige sociale determinanter i det grønlandske samfund. Afsnittet underbygges af grafer og kilder i bilag 1, der viser selvmordsrater og selvmordenes fordeling over tid, på køn og alder og landsdele. Bilag 1 angiver også befolkningstal i Grønlands byer.

Indkomst

I en grønlandsk sammenhæng er hovedstaden Nuuk en storby. I Nuuk er der mange arbejdspladser, hvilket medfører en markant lavere (9,87 %) arbejdsløshed end østkystbyen Tasiilaq 43 %. Husstandene i Nuuks gennemsnitlige bruttoårlsløn er således 158.111 kroner højere end i Tasiilaq svarende til 52,6 %. Hertil knytter sig en anden væsentlig forskel, nemlig husstandens størrelse, som er på 2,5 personer i Nuuk mod 3,2 personer i Tasiilaq. Sammenholder man husstandens bruttoindkomst med husstandens størrelse bliver den årlige gennemsnitlige husstandsindkomst 183.549 kroner pr. person i Nuuk mod 93.988 i Tasiilaq – dette svarer til en forskel på 95,2 %.

”Hvor den individuelle indkomst siger noget om enkeltpersoners økonomiske bidrag til den samlede økonomi, afspejler den ikke nødvendigvis den reelle økonomiske formåen, fordi hovedparten af befolkningen bor i husstande med to eller flere personer der bidrager til husstandens samlede økonomi. Derfor er det lidt skræmmende når over 1/3 af husstande på 3 personer og derover viser sig at være i en situation hvor husstandens samlede indkomst ligger under 200.000 kroner, og for omkring 15 % af bygderne ligger den samme husstandsstørrelse med indkomster under 100.000 kroner.

Der er således tale om markante forskelle mellem de enkelte byer og bygder når det gælder husstandssammensætningerne og husstandsindkomsterne, idet der ikke mindst er tale om et markant regionalt mønster hvor specielt området omkring Kangaatsiaq/Diskobugten og så Nord-

og Østgrønland i langt højere grad er karakteriseret ved lave husstandsindkomster og relativt store husstande” (Rasmussen et al., 2010, s. 14).

Uddannelse

De to byers uddannelsesprofiler er også forskellige. I Tasiilaq forlader langt flere folkeskolen med den almene afgang, nemlig 75 % mod 31 % i Nuuk. Det betyder, at flere unge mennesker vælger den udvidede afgang i Nuuk end i Tasiilaq, hhv. 50 % og 37 %. Disse tal kan sammenholdes med elevprofilerne – ’stærk’, ’god’, ’svag’ i bilag 1. 33 % af eleverne i Nuuk betegnes som stærke, hvorimod tallet i Tasiilaq kun er på 8%. I den svageste gruppe fører Tasiilaq med 9 % mod Nuuks 7 %. Sammenholder man tallene, må det nødvendigvis give flere ’gode’ elever i Tasiilaq end i Nuuk. Til gengæld virker det lidt paradoksalt, at kun 47,9 % gennemfører en ungdomsuddannelse i Nuuk, hvorimod 75 % fuldfører en ungdomsuddannelse i Tasiilaq. Lokalsamfundsprofilerne i bilag 1 giver ingen forklaring. En mulig forklaring herpå kan dog være, at der er færre i Tasiilaq, som påbegynder en ungdomsuddannelse, og at de færre er mere motiverede end de unge i Nuuk.

”En del af årsagen til det lave uddannelsesniveau har blandt andet været forklaret gennem problemer med at sikre at bygdebørnene får de nødvendige kvalifikationer.(...) Det viser sig både ved opgørelser af karakterer hvor bygdebørnene klarer sig særdeles fint – og over niveauet for bybørnene – når det gælder grønlandsk, både skriftligt og mundtligt, og herudover i enkelte andre fag. Men i forbindelse med de fleste andre fag er der tale om et markant lavere niveau for bygdebørn end for bybørn. Samtidig har der været langt flere bygdebørn som har valgt den almene uddannelse frem for den udvidede version som giver adgang til en videregående uddannelse, ligesom der er en relativ større del af bygdebørnene som fravælger at fortsætte et uddannelsesforløb. Det forhold, at bygdebørnene i større grad end bybørnene i sin tid kom ud af folkeskolen uden at have taget den udvidede afgangsprøve har antageligt påvirket deres videre valgmuligheder med hensyn uddannelse. Og det helt centrale spørgsmål, både for by- og bygdebørnenes vedkommende, er hvorfor de fravælger at fortsætte et uddannelsesforløb” (Rasmussen et al., 2010. s. 15 f).

2.2 Voldssager, misbrug af rusmidler og incest

Den 17. februar 2009 skrev Politiken, under overskriften ”Grønland er verdens mest voldelige samfund”, at ”Antallet af voldsanmeldelser per indbygger i Grønland er otte gange højere end

gennemsnittet for de andre lande, Og når det kommer til drab, er det tre gange højere end gennemsnittet.” En vicepolitimester kommenterer dette: ”Der er typisk alkohol involveret, når vi har en voldssag.(...) Og så har vi i Grønland en del samlivsrelateret vold (...).”

I Tabel 4 (se bilag 1) savner jeg en sammenligning mellem alkoholforbrug i Tasiilaq og Nuuk, men der var desværre ingen tilgængelige tal fra Nuuk.

Departementet for Familie og Justitsvæsen udgav i 2013 Naalakkersuisut's strategi og handlingsplan mod vold 2014-2017 *”Bryd tavsheden! Stop volden”* (Familie og Justitsvæsen, 2013). Strategien bekræfter Politikens artikel ved at anslå, at 60 % af befolkningen over 17 år har oplevet vold eller alvorlige trusler.

De to lokalsamfundsprofiler i bilag 1 viser, at i Nuuk toppede antallet af voldssager i 2010 med 271 anmeldte sager. Dog har der været en nedgang i drab og drabsforsøg, vold, blodskam, kønsligt forhold til børn og blufærdighedskrænkelser. Vedrørende Tasiilaq forholder det sig lidt usikkert, fordi tallene er lagt sammen med tallene fra Ittoqqortoormiit, den anden østgrønlandske by. Men det fremgår, at voldsanmeldelser i perioden 2008 til 2010 er blevet næsten halveret. Dog er antallet af anmeldelser om incest (blodskam), kønsligt forhold til børn samt blufærdighedskrænkelser næsten firedoblede. Der var tre gange så mange drabsforsøg i Tasiilaq i forhold til Nuuk i 2010. Fra Tabel 4 i bilag 1 kan det konstateres, at vold, voldtægt og voldtægtsforsøg, samt blodskam mv. er langt mere udbredt i Tasiilaq end i Nuuk.

2.3 Selvmordets historiske udvikling blandt inuit med særligt fokus på Grønland

Den meget høje selvmordsrate blandt verdens ca. 150.000 inuit (hvoraf knap 56.000 er grønlændere, (se bilag 1 for informationer om den grønlandske befolknings størrelse og lokalisering) er en relativt ny foreteelse. De tidligste underretninger om selvmord i Grønland stammer fra lægen Alfred Berthelsen, der opgjorde en selvmordsrate på bare 3 i årene 1900-1930 i Grønland (Hicks, 2007). Det store skift fra det historiske mønster med få selvmord (så sent som i tresserne var der år helt uden registrerede selvmord i Grønland), sker i Grønland i løbet af 1970'erne. Her begynder de yngre at dø for egen hånd, mens de ældre til gengæld ikke længere optræder så hyppigt i statistikkerne (ibid., s. 31).

Den første til at dokumentere dette skift i selvmordsmønstret for inuit var, ifølge Hicks, Dr. Robert Krauss. Han beskriver den tidligere selvmorder som rationel – det var ældre mennesker, der tog deres eget liv som udvej fra svær sygdom, alder eller i sorg over tabet af ægtefællen efter et langt liv

sammen.⁶ I skarp kontrast til dette angiveligt velovervejede selvmord blandt ældre beskriver han i et arbejdsrapport til en konference i 1971 den nye selvmorder på denne måde:

"In the emerging pattern, the individuals involved are young; the motivation is obscure and often related to intense and unbearable affective states; the behaviour appears in abrupt, fit-like, unexpected manner without much warning; often in association with alcohol intoxication (...)"

(Krauss i Hicks, 2007, s. 31).

Her er altså tale om et skift både i selvmordernes alder og i de begrundelser (eller ifølge Krauss mangel på begrundelser), som foreligger for selvmord. I Grønland startede bølgen af selvmord blandt især unge mænd i Nuuk, hvor antallet kulminerede i starten af 1980'erne, hvorefter stigningen i selvmord blandt unge mænd bredte sig til resten af de grønlandske vestkystsamfund i slutningen af 1980'erne. På østkysten kom den voldsomme stigning i unge mænds selvmord i starten af 1990'erne (Hicks, 2007, s. 32). Ifølge Hicks toppede selvmordsbølgen på østkysten med en rate på 1500 årlige selvmord pr. 100.000 indbyggere, *"surely one of the highest rates ever recorded anywhere on earth"* (ibid).

Hicks citerer Peter Bjerregaard for, at stigningen i antallet af selvmord blandt unge mænd i Grønland begynder blandt mænd født efter 1950, og dette årstal er betydningsfuldt, fordi det er det år, hvor Danmark indledte et omfattende program for at gøre Grønland til en moderne velfærdsstat (ibid.). Grønland bliver formelt en del af Danmark i 1953, og ophører altså med at have status som koloni på det tidspunkt. Hicks mener, at tilsvarende samfundsomvæltninger andre steder i inuit-området nogenlunde på samme tid kan forklare, hvorfor der alle vegne i inuit-beboede områder sker en kraftig stigning i antallet af selvmord blandt unge mænd. Denne årsagsforklaring handler altså om et radikalt skifte i kulturen, hvilket uddybes i det følgende afsnit.

Forskningens problem er, at det ikke er muligt at udspørge den afdøde om hans bevæggrunde til at tage sit eget liv. Årsager til selvmord søges derfor i selvmorderens miljø, især forstået som sociale omstændigheder og psykosociale omstændigheder, der antages at være bestemmende for selvmordsadfærd. Hicks (2007, s.32) opregner alle de områder, som forskeren gerne vil have kendskab til for at kunne prøve at forstå årsager til selvmord og dermed komme tættere på at kunne udvikle effektive forebyggelsesstrategier:

6 Andre forskere siger, at selvmord blandt ældre grønlandere i starten af det 20. århundrede skyldtes egentlig sindssygdom som skizofreni eller svær depression (Bertelsen, 1935) – gengivet efter Bjerregaard og Dahl-Petersen, 2008, s. 83).

” ... we would ideally like to know the rates and patterns of family history and early childhood experiences; mental disorders; medical history; education history; work history; relationship history; substance use/abuse; engagement with the justice system; availability of, access to and use of health care services; and other factors that may have played a role ... ”

Disse mange livsområder eller livsbetingelser kan kaldes sociale determinanter, og som Hicks er inde på, kan man tilføje en række andre (jfr. det statistiske kapitel i dette speciale) som fx indkomst og køn. Det er også muligt at tale om determinanter, der er uden for mennesket, som fx klima (Young and Bjerregaard (red), 2008). Befolkningsundersøgelsen 2005-2007 (Bjerregaard og Dal-Petersen (red.), 2008, s. 83) opregner disse sociale determinanter som mulige årsager til selvmord blandt grønlændere⁷:

”... usikre opvækstvilkår, personlige kriser forårsaget af konflikter med kærester eller andre nære relationer, seksuelle overgreb, andres selvmord, og alkoholproblemer. ”

2.4 Trivselsundersøgelsen – social trivsel og psykisk helbred

I ’Det svære ungdomsliv’, der undersøgte unges trivsel i Grønland i 2011 - herefter kaldet Trivselsundersøgelsen -, søgte forskerne at afdække de unges egen oplevelse af en række af disse sociale determinanter (Pedersen og Bjerregaard, 2012). Undersøgelsen er meget betydningsfuld, både fordi den har deltagelse af næsten 60 % af det samlede antal elever i 9.-10. klasse i alderen over 15 år fra tolv skoler i Grønland, og fordi det er de samme skoler, som deltog i tilsvarende undersøgelser af unge grønlænderes livskvalitet i 2004. Det er derfor muligt at spore ændringer over tid med en høj grad af sikkerhed. I undersøgelsen fik man omkring 500 gyldige svar på det elektroniske spørgeskema, der er udarbejdet både på dansk og grønlandsk og endvidere kan høres oplæst under testen via hovedtelefoner (ibid, s. 27). Undersøgelsen er i stand til at indfange 41 % af alle 15-18 årige grønlænderes egen opfattelse af en række sociale determinanter, som indgår i begreber som trivsel og livskvalitet (ibid, s. 28).

Undersøgelsen har den grundlæggende antagelse, at samfundsforhold (sociale, økonomiske og kulturelle forhold) er determinerende for sundhed og for, hvordan mennesker selv opfatter deres helbredstilstand:

⁷ Befolkningsundersøgelsen angiver en række kilder til de nævnte sociale determinanter. Den nyeste er Pedersen et al. (2007): Notat om selvmordstanker og selvmordsforsøg blandt unge i Grønland. Statens Institut for Folkesundhed.

”Det enkelte menneskes sundhed og sygelighed udformes i et komplekst og dynamisk samspil mellem arv, personlige ressourcer, sårbarhed og evne til at mestre belastninger, livsstil, sociale netværk, boligforhold, familieform, skole, arbejde og samfundsbetingede levevilkår” (ibid, s. 27).

Rapporten søger altså at indfange både indikatorer for trivsel på det individuelle niveau og i relation til sociale og samfundsmæssige sammenhænge, som de indgår i (ibid, s. 21).

Dette speciale er særligt interesseret i kategorien ’social trivsel og psykisk helbred’, for det er her, hvor rapporten går tæt på tanker om selvmord og selvmordsadfærd hos de unge. I denne kategori søges de unges psykiske helbred afdækket gennem spørgsmål om symptomer på angst og depression, selvmordsadfærd og selvskadende adfærd.

Eftersom der er en meget betydelig overvægt af selvmord blandt unge grønlandske mænd sammenlignet med unge grønlandske kvinder, er dette speciale især optaget af at forstå, hvad der er baggrunden for det markant større antal unge mænds selvmord. I den forbindelse er det interessant, at de unge piger i Trivselsundersøgelsen fra 2011 har markant overvægt i forsøg på selvmord: hver fjerde pige siger selv, at hun har forsøgt selvmord, mens det kun gælder hver tiende dreng (ibid, s. 9). Det svarer til, at 18 % af deltagerne i undersøgelsen svarer, at de har forsøgt selvmord.

Halvdelen af såvel drenge som piger, der svarer, at de har forsøgt selvmord, har gjort det inden for det seneste år (ibid, s. 50).

Der er dog samtidig et markant fald i omfanget af selvmordstanker hos pigerne (en halvering siden den tilsvarende undersøgelse i 2004), og antallet af selvrapporterede selvmordsforsøg blandt piger viser en tilsvarende nedgang i samme periode, fra 23 til 12. Hos drengene er selvmordsforsøg konstant, idet der var 11 selvmordsforsøg i aldersgruppen i undersøgelsen fra 2004 og samme antal i den aktuelle undersøgelse (ibid, s. 50).

Der er flest piger som forsøger selvmord, men flest drenge der fuldbyrder selvmord - faktisk tre gange så mange drenge som piger, hvilket i sig selv er et forhold, der kræver en forklaring.

Hængning er absolut den fortrukne metode, når piger forsøger selvmord, den næstmest brugte metode er en skarp genstand. Ser man på drengene, er hængning, skarp genstand og skydevåben så godt som ligeligt repræsenteret som selvmordsforsøgsmetode (Pedersen og Bjerregaard, 2012, s.

51-52) Fuldbyrdede selvmord blandt drenge sker næsten udelukkende ved skydning og hængning.

Det er bemærkelsesværdigt, at selvmord med skarpe genstande sjældent er repræsenteret i statistikken over drengenes fuldbyrdede selvmord, jf. tabel 9 i bilag 1. Det er tydeligt, at pigerne meget sjældnere end drengene benytter skydevåben til deres selvmordsforsøg, samtidig med at det er yderst sjældent, at drengene forsøger sig med piller, som også er en af pigernes anvendte metoder

(ibid, s. 51-52). Dette kunne måske være, fordi pigerne har sværere adgang til og mindre erfaring med skydevåben, hvilket sammenholdt med, at pigerne oftere bruger piller, kunne indikere, at nogle forsøg måske er ment som et råb om hjælp.

Trivselsundersøgelsen viser ikke indikationer på, at selvmordsforsøg ofte foregår i en rus, fremkaldt af alkohol eller stoffer, idet kun 17 % af dem, der selv angiver at have forsøgt selvmord, siger, at de var påvirkede, da de forsøgte at tage deres eget liv (ibid, s. 50). Det kunne have været interessant, hvis Trivselsundersøgelsen havde stillet spørgsmål til de unge om, hvorvidt de havde været påvirkede af alkohol dagen før, de forsøgte selvmord, idet alkoholpåvirket tilstand kan tolkes forskelligt af respondenterne og videnskaben, og undersøgelsesresultatet er i risiko for fejlagtigt at 'frikende' alkohols betydning på dette område. Her tænkes specielt på den depressive tilstand man kan komme i efter en rus.

Der må på baggrund af undersøgelsen være andre forhold, der betinger overvægten af selvmord blandt unge grønlandske mænd sammenlignet med kvinder i samme aldersgrupper.

2.5 Hvordan begrundes unge grønlandere eget selvmordsforsøg?

Trivselsundersøgelsen rummer både kvantitative og kvalitative komponenter. De unge har gennemgående haft multiple choice-svarmuligheder, da de skulle besvare undersøgelsen. Denne form for indsamling af data risikerer at lægge deltagerne svar i munden, fordi en undersøgelse med på forhånd fastlagte kategorier rummer en række antagelser hos dem, der gennemfører undersøgelsen. Når det er forskerne, der fastlægger svarmuligheder, kan der derfor være forskellige former for bias i spil. Det skal dog understreges, at der selvfølgelig er fornuftige grunde til at gennemføre en undersøgelse med på forhånd fastlagte svarmuligheder, når man fx ønsker at afdække bestemte kendte mønstre og metoder for at kunne sammenligne med andre undersøgelser. Det, som forskerne ikke kender, er de unges egne begrundelser for at have forsøgt selvmord, og her undlader forskerne at tilbyde fastlagte svarmuligheder. Undersøgelsen omfatter derfor spørgsmål af kvalitativ, åben karakter, hvor det er den enkelte respondent, der selv skal formulere sit svar. Blandt de kvalitative elementer i undersøgelsen er de unges egne begrundelser for at forsøge selvmord. 89 % af dem, der rapporterer at have forsøgt at tage deres eget liv, har svaret på spørgsmålet: *Hvorfor forsøgte du at begå selvmord?*

Her undlader forskerne dog at rapportere svarene opdelt på køn, så det er ikke umiddelbart muligt at læse ud af svarene, om drenge og piger har forskellige begrundelser. Det havde været brugbart for dette speciale, der jo både er interesseret i at søge årsager til overvægten af selvmord blandt unge

mænd og den væsentligt højere selvmordsrate blandt unge på den grønlandske østkyst.

Undersøgelsen angiver dog, at der ikke er forskel på at være opvokset i by eller bygd, når det gælder kendskab til nogen, der har begået selvmord. Til gengæld er der regionale forskelle, idet unge i Vestgrønland i mindre grad var eksponeret for selvmord i omgangskredsen sammenlignet med unge fra Nord-, Syd- og Østgrønland (Pedersen og Bjerregaard, 2012, s. 57). Disse informationer bidrager dog ikke med nyt, fordi de egentlig bare siger, at når der er flere mennesker samlet på et sted (Nuuk), så er der større sandsynlighed for, at man kan leve som ung uden at have oplevet selvmord blandt de nærmeste relationer, især når det er et faktum, at selvmordsraten er langt højere i de små samfund på østkysten.

Rapporten opdeler de unges svar på spørgsmålet om, hvorfor de har forsøgt at tage deres eget liv, i forskellige typer. Den type af begrundelse, som de fleste med et eller flere selvmordsforsøg bag sig angiver, handler om relationer til andre. Det kan være enten svære relationer, egentligt fravær af betydningsfulde relationer med mistvivl til følge, og ikke mindst ensomhed. Rapporten opdeler disse begrundelser i relationer med – og ikke mindst uoverensstemmelser med – forældre, søskende og /eller venner, kærestesorger samt ensomhed (ibid, s. 53). Disse begrundelser falder inden for det, der i almindelighed forbindes med puberteten (og enkelte af svarene bruger faktisk netop det udtryk som en del af begrundelsen).

En anden type begrundelse handler om seksuelt misbrug eller storforbrug af alkohol blandt de nærmeste, der har ført til omsorgssvigt.

En tredje type begrundelse handler om enkeltstående begivenheder af voldsom eller traumatisk karakter. Dette drejer sig om vold mod den unge selv eller den unges venner eller handling i affekt ("jeg var fuld") (ibid., s. 55). Det er dog her værd at bemærke, at kun hver sjette, der har forsøgt selvmord, selv angiver at have været påvirket under sit selvmordsforsøg, jfr. ovenfor.

Den sidste type begrundelse, som forskerne kalder 'dominerende', handler om savnet af folk, der er døde:

"Nogle unge forklarer, at de forsøgte at begå selvmord, fordi de savnede én eller flere afdøde familiemedlemmer eller venner. De vil med andre ord genforenes med dem, de savner, ved selv at dø. Men dét, der gennemsyrrer denne forklaring, er, at det som oftest er folk, der har begået selvmord, man vil genforenes med – ved også selv at begå selvmord" (Pedersen og Bjerregaard, 2012, s. 55).

De svar, som rapporten gengiver, er værd at tage med her i deres fulde længde, fordi dette tema – betydningen af at have nære relationer, som har begået selvmord – ser ud til at have stor betydning

for, om unge er i risikogruppen for at begå selvmord, hvilket igen indikerer, at sådanne unge bør være en målgruppe for forebyggelsesindsatsen. De unge siger (ibid, s. 55):

'Jeg har forsøgt at efterligne min ældre søskende. Vedkommende har også begået selvmord.'

'To i min nærmeste familie har begået selvmord i januar og februar. Når jeg kommer til at tænke på dem, eller kommer til at savne dem, så har jeg tænkt på, at det er fordi, de har været mine nærmeste. Efter de har begået selvmord, har jeg selv tænkt på at begå selvmord, men jeg er begyndt at tale med en psykolog [...]'

'[...] Jeg længtes efter min salige mor og bedstemor. Min mor begik selvmord, da jeg var 8 år. Og min bedstemor blev fundet død i vandet.'

'Jeg savner min mor. Og hun begik selvmord, så jeg vil være sammen med hende. Jeg vil meget gerne se hende. Og jeg tror, at hvis jeg selv begår selvmord, så kan jeg se hende. Jeg er bare en dum pige...'

Denne form for magisk tænkning ser ud til at spille en stor rolle for de unge, selv om det sidste af de fire svar, som rapporten medtager og som er citeret herover, angiver, at den unge godt selv ved, at der ikke er mulighed for at blive genforenet med døde slægtninge ved at tage sit eget liv ('jeg er bare en dum pige ...'). Derfor bliver dette tema gennemgået mere detaljeret i det næste afsnit, også fordi selvmordsforskningen generelt viser at mennesker med selvmordere i den nærmeste omgangskreds er i forhøjet risiko for selv at forsøge selvmord (Pedersen og Bjerregaard, 2012, s. 56)⁸. Denne psykosociale risikofaktor bliver især betydningsfuld i en befolkning så lille som den grønlandske, når selvmordsraten er så høj, at et flertal af denne befolkning på en eller anden måde har eller har haft selvmord tæt inde på livet.

2.6 Betydningen af selvmord for de efterladte – suicidal transmission

I trivselsundersøgelsen angiver en tredjedel af respondenterne, at et medlem i familien har begået selvmord. 18 % har haft en god ven eller kæreste, der har taget sit eget liv, mens 18 % angiver, at de har haft en skolekammerat, der har begået selvmord. 42 % angiver, at de kendte 'andre'. Der er

⁸ Pedersen og Bjerregaard angiver flere kilder, blandt andre: Brent, D.: *What family studies teach us about suicidal behavior* (2010); Brent DA, Melhem N.: *Familial transmission of suicidal behaviour* (2008); Gould MS, Fisher P, Parides M, Shaffer D.: *Psykosocial risk factors of child and adolescent completed suicide* (1996).

grund til lige at læse disse voldsomme tal en ekstra gang for helt at begribe, hvor gennemgribende påvirket af selvmord det grønlandske samfund er.

Tallene bliver endnu mere hjertegribende, når man ser på, om respondenterne kendte mere end én selvmorder. 28 % angiver at kende to, der har taget sit eget liv, mens 9 % angiver at kende tre eller flere.

Blandt de drenge, der har forsøgt selvmord, angiver 89 %, at de kender en, der har taget sit eget liv, mens det 'kun' gælder 69 % af de drenge, der ikke har prøvet at tage sit eget liv.

Blandt de piger, der har forsøgt selvmord, er der en klar sammenhæng mellem eget forsøg og det antal selvmordere, som pigen kender. 20 % af de piger, der kendte en selvmorder, har selv forsøgt, mens 27 % af dem, der kendte to og hele 55 % af dem, der kendte tre, har forsøgt selvmord. Mere end hver anden ung pige, der har deltaget i undersøgelsen, der kender tre selvmordere, har altså selv forsøgt at begå selvmord. Det er en meget klar indikation på den betydning, relationer til selvmordere har for egen selvmordsadfærd. Rapporten siger:

”Unge, der har oplevet selvmord blandt den nærmeste omgangskreds, er således i forhøjet risiko for selv at udvise selvmordsadfærd. Dette fænomen betegnes suicidal transmission, hvor selvmordstanker og handlinger bliver afkodet som et adfærdsmønster, som en reaktion på modgang” (Pedersen og Bjerregaard, 2012, s. 56).

2.7 Sammenfatning – psykosociale risikofaktorer

Eftersom det er tydeligt fra statistikker over fuldbyrdede selvmord, at forekomsten er specielt høj blandt unge, er det oplagt at søge efter forklaringer i forhold, der er knyttet til at være ung. Kapitlet indeholder derfor en gennemgang af ungdomspsykologisk karakter.

Imidlertid viser ovenstående, at langt flere piger end drenge forsøger selvmord (selvom rapporten altså viser et fald i antallet af selvmordsforsøg blandt piger), mens langt flere drenge end piger rent faktisk ender med at begå fuldbyrdet selvmord. Det er nærliggende at søge kulturpsykologiske årsager til dette faktum, og det sker i næste afsnit.

Endelig er der en tredje mulig vinkel, hvis man vil nærme sig forklaringer på det komplekse fænomen, som selvmord er, nemlig en tilknytningsteoretisk. Denne vinkel har overlap med det kulturpsykologiske, men det kan alligevel være givende at søge efter forklaringer på selvmordsadfærd blandt unge grønlændere i et tilknytningsteoretisk lys, fordi det ser ud til, at mistrivsel kan stamme fra omsorgssvigt grundet forældrenes misbrug af alkohol eller stoffer samt seksuelt misbrug af børn og unge.

Senere kapitler vil forsat trække på trivselsundersøgelsen for både at underbygge antagelser med empirisk viden og forklare empirisk viden med teoretisk baseret viden.

3. Samfunds- og kulturpsykologisk forståelse af selvmord

Først vil kapitlet se på, hvordan selvmord defineres og derefter præsentere en af de første teorier om selvmord, som anvender menneskers forhold til samfundet som sit grundlag, nemlig Durkheims selvmordsklassifikation. Senere teorier, som er relevant til forståelse af selvmordet, er kulturpsykologiens tilgang, specielt Peter Elsass' analyser af selvmord. Elsass' teori er relevant, fordi han interesserer sig for de særlige problemer, som opstår i interkulturelle relationer, altså fx når danskere vil arbejde med forebyggelse af selvmord i Grønland.

3.1 Durkheims teori om selvmord

En af de første til at forbinde selvmord med sociale forhold og samfundsudvikling var Émile Durkheim. Han levede fra 1858 til 1917 og er en af grundlæggerne af sociologien. Her er det hans bog "Selvmordet", som har interesse. I dette værk undersøger Durkheim selvmord som socialt fænomen og forsøger at kategorisere årsager til selvmord. Durkheim ser selvmordet som en handling, der udspringer af et samspil mellem samfund og individ. Han forstår altså ikke selvmord som en handling, der kun kan begrundes i individet selv i form af personlige, psykologiske faktorer. I stedet finder han årsagen til selvmord i en række påvirkninger, som individet har mødt og møder i kraft af at være en del af et socialt fællesskab. Durkheims forståelse af selvmord som en handling, der kun kan forstås, hvis man betragter samfundet og individet som uadskillelige fra hinanden, ligger godt i tråd med kulturpsykologiens forståelse af mennesket som 'personen-i-kulturen', som omtales i næste afsnit.

Samfundet er ifølge Durkheim en form for moralsk virkelighed, som indeholder et åndeligt sammenhold, hvilket er et gode for mennesker, da mennesket i fællesskab kan udrette ting, som de enkelte individer ikke kan. Samfundet kan ifølge Durkheim ikke undersøges ved hjælp af psykologien, da denne videnskab udelukkende fokuserer på individet, ej heller biologien eller fysikken formår at kunne forklare denne moralske åndelighed. Hvis man vil undersøge samfundet, er der derfor behov for en ny videnskab, nemlig "sociologien": "Videnskaben om sammenholdets (solidaritets) vilkår og forventninger" (Østerberg, 2002, s. 30-31).

Durkheim vakte opsigt ved at påvise statistisk, at mennesker med protestantisk tro oftere begik selvmord end katolikker og jøder. Han begrundede dette forhold med, at katolikker og jøder indgår i grupper, der har en mekanisk solidaritet, mens protestanter har flere individuelle friheder, fx til at fortolke Biblen på egen hånd. Durkheim forklarer indholdet i begrebet som en solidaritet, der eksisterer i et fællesskab bygget op omkring fælles følelser og forestillinger blandt samfundets (gruppens) medlemmer. Denne solidaritetsform var grundlaget for de traditionsbundne samfund, der blev holdt sammen gennem fælles værdier, normer og forestillinger, altså i kraft af en stærk kollektiv bevidsthed (Østerberg, 2002, s. 50).

I det moderne samfund afløses den mekaniske solidaritet af en organisk solidaritet, der er en følge af den øgede arbejdsdeling, som på Durkheims tid tager fart med industrialiseringen af de vestlige samfund. Arbejdsdelingen betyder, at man hver især bliver specialiseret på et afgrænset område, men netop denne specialisering og adskillelse gør samfundets medlemmer endnu mere afhængige af hinanden. Denne nye form for gensidig afhængighed skaber den solidaritetsform, som Durkheim kalder organisk solidaritet. Denne form for solidaritet udvikler sig samtidig med individualiteten, mens den mekaniske solidaritet udspringer af en stærk kollektiv bevidsthed og kun kan opretholdes, hvis de enkelte gruppemedlemmers individualitet er svagt udviklet. Der er altså et modsætningsforhold mellem mekanisk solidaritet og individualisme på den ene side og en overensstemmelse mellem organisk solidaritet og individualisme på den anden side (Østerberg, 2002, s. 52-53).

Det grønlandske fangersamfund kan betragtes som et fællesskab båret af mekanisk solidaritet, baseret på en stærk kollektiv bevidsthed om nødvendigheden af at arbejde for det fælles mål: at skaffe mad, klæder og husly ved hjælp af relativt primitive redskaber i et ugæstfrit klima.

Durkheim klassificerer selvmord i tre typer:

Egoistisk selvmord

I takt med industrialiseringen og videnskabens udvikling af rationelle, fysisk-kemiske forklaringsmodeller, mister religionen sin betydning og fungerer ikke længere som fast støtte og holdepunkt i samfundet. Præsterne er ikke længere autoriteter, der kan fastlægge normer og regler for adfærd. Solidariteten i familien er også svækket, og familiens opbrud har resulteret i et svagere sammenhold, som fører til flere selvmord. Det 'egoistiske selvmord' er ifølge Durkheim selvmord, som skyldes individets isolation og en levevis baseret på egen tilfredsstillelse - altså en egoistisk

tilværelse. Med andre ord mangler der et formål, som kollektivet kan samles om (Østerberg, 2002, s. 110-112).

Altruistisk selvmord

Altruisme er modsætningen til egoisme, at sætte andres liv og behov over sine egne. Altruistisk selvmord sker i samfund, hvor det er kollektivet og ikke individet, der betyder noget. Her er individet altså stærkt integreret i kollektivet, og kollektivet er af større betydning end det enkelte individ. Individet kan derfor ofre sig for fællesskabet, hvis fx en ældre eller syg person dør for egen hånd for at sikre, at andre medlemmer af kollektivet kan få mad nok (Østerberg, 2002, s. 110-112).

Anomisk selvmord

For at forstå anomi-begrebet kan det være nyttigt med en analogi. Hos dyr sker der en automatisk tilpasning af indtagelse af føde og vand; de stopper, når de ikke kan spise mere. Mennesker har derimod ikke denne selvregulering som en selvfølge. Grådighed kan medføre overindtag af mad og nydelsesmidler såsom alkohol, tobaksvarer og euforiserende stoffer, hvilket kan føre til død i form af anomisk selvmord.

Det er samtidig et særkende for mennesket, at det har en lang række andre behov, som det selv må søge at styre for at kunne fungere i samfundet. Det gælder fx behov for sex, anerkendelse og bekræftelse fra vores omgangskreds og kærlighed og nærhed.

Det kan være vanskeligt at skelne mellem det egoistiske selvmord og det anomiske. Durkheim beskriver forskellen på den måde, at både det egoistiske og altruistiske selvmord handler om, hvordan individet er knyttet til samfundet, mens det anomiske selvmord har med samfundets regulering af individernes adfærd at gøre. Det egoistiske selvmord er et udslag af, at kollektivet mangler noget at være fælles og solidarisk om, mens det anomiske selvmord udspringer af, at individet lider under, at samfundet ikke er nærværende nok og ikke regulerer individets adfærd, men altså er anomisk eller normløst (Østerberg, 2002, s. 113-114).

Sammenfattende hævder Durkheim altså, at der findes to dominerende solidaritetsbegreber. Den mekaniske solidaritet er knyttet til traditionelle samfund, hvor kollektivet er stærkt og fx baseret på alles indsats for at overleve barske livsbetingelser og skaffe tilstrækkelig mad og andre basale livsforhold. Den organiske solidaritet vokser ud af det industrialiserede samfund med specialiserede arbejdsfunktioner. Denne solidaritet er svagere og stiller krav til individet om at

regulere sig selv. Det altruistiske selvmord er knyttet til den mekaniske solidaritet, mens det egoistiske selvmord kan forekomme i begge solidaritetsformer. Det anomiske selvmord er knyttet til den organiske solidaritet.

3.2 Kulturpsykologi

Kulturpsykologien er en ret ny videnskabelig disciplin, opstået i 1970'erne blandt en gruppe amerikanske psykologer. Deres udgangspunkt var en afstandtagen fra den del af psykologien, der interesserer sig for enkle årsag-virkningssammenhænge, der anvender variabel-metoder for at kunne afdække stimuli-respons forhold. Denne gruppe psykologer betegnede interaktionen mellem menneske og kultur som en 'medierende handling i en kontekst'.

Det er ifølge Elsass ikke muligt at forholde sig til det enkelte menneske uden at forholde sig til, at vedkommende er en del af en kultur. Han kalder det 'at se personen-i-kulturen som en enhed, der ikke kan opløses eller deles (Elsass, 2003, s. 21). Elsass definerer kulturpsykologi som 'studiet af, hvorledes kulturelle traditioner og forskellige sociale praksis regulerer, udtrykker og transformerer den menneskelige psyke' (Elsass, 2003, ibid, s. 28).

Det er kulturpsykologiens opgave at kritisere psykologien for at være for fokuseret på det 'indre rum' og for lidt opmærksom på det ydres betydning. Det foregående kapitel har netop set på den slags 'ydre betingelser' i form af fx alder og køn. Disse statiske begreber kritiserer Elsass psykologien for at overtage lidt for villigt, fordi 'disse kategorier ofte virker påklistede og sjældent er nogle, som den enkelte lever igennem' (Elsass, 2003, s. 27). Mennesket bliver ofte set som en slags variabel i forhold til en række statiske kategorier, og det er kulturpsykologiens opgave at kritisere denne form for envejsforståelse af relationen mellem menneske og omgivelser.

Det gælder for kulturpsykologien om at fastholde, at kulturen er en slags system af meningssammenhænge, og at individet og kulturen gensidigt skaber hinanden. Kulturen er ikke en fast, statisk kategori, men den er dynamisk og dermed i stadig udvikling, og den dynamik omfatter også individet og individets forhold til kollektivet. Den centrale pointe er altså, at hverken menneske eller kultur er velafgrænsede enheder, hvor det ene system kan overføre viden til det andet system. Kulturen er ikke noget uden for mennesket, men er i det enkelte individ (ibid, s. 27). Kulturpsykologien leder ikke efter almene, psykologiske mekanismer, men er i stedet optaget af at forstå, hvordan sociokulturelle omgivelser bliver forskellige, og hvorfor forskellige mennesker har fået forskellige reaktions- og opfattelsesmåder. Men dette studium af forskelle fører ikke til, at kulturpsykologien finder fælles mekanismer bag de forskellige sociokulturelle forskelle for at

komme frem til en almen, fælles psykologi: ” ... tværtimod er det forskellene, som er det væsentlige forskningsemne” (ibid, s. 29).

3.3 Problemer i interkulturelle relationer

Der er udfordringer for den forsker eller ’behandler’, der vil arbejde i en fremmed kultur, eller som arbejder med minoriteter i en majoritetskultur. Disse udfordringer handler om at undgå at overføre sine egne kulturindlejrede forestillinger om, hvordan verden er indrettet, og hvordan mennesker reagerer og handler, til den kultur, som man arbejder med. Det er derfor også en udfordring for dette speciale, som skrives i en dansk kontekst om forhold i Grønland, og der er udfordringer for danske sundhedsprofessionelle, socialrådgivere og psykologer, som arbejder i Grønland.

Denne problematik behandles under overskrifter som ’kulturmøder’ eller ’interkulturel kommunikation’ (Elsass 2003, s. 394). Socialt arbejde i en fremmed kultur kaldes ofte for ’counselling’ eller rådgivning. Det handler om at forsøge at få klienten eller konsultanten til at udnytte sine egne potentialer. Counselling forstås som en ’ikke-dirigerende måde at hjælpe andre med at nå frem til deres egne beslutninger’ (ibid, s. 394).

Ifølge Elsass er det centrale i multikulturel rådgivning, at kommunikationen mellem rådgiver og konsultant afspejler rådgiverens værdier, som er indlejret i rådgiveren af den kultur, som rådgiveren er socialiseret ind i. Der kan derfor være tale om en form for undertrykkelse af konsultantens kultur i kraft af rådgiverens etnocentriske, i vort tilfælde, vestlige verdensbillede. Det er derfor grundholdningen i interkulturel kommunikation, at rådgiveren skal kunne se konsultanten fra den fremmede kultur i et andet lys end rådgiverens eget verdensbillede. I stedet for at påtvinge den fremmede sit eget etnocentriske syn på fx normalitet og afvigelse, skal rådgiveren afsøge den fremmedes egen kulturindlejrede forståelse af sådanne begreber. Rådgiveren må ikke universalisere sin kulturs værdier og bedømme den fremmede konsultant ud fra disse værdier (Elsass, 2003, s. 396-97).

Om minoriteter der har været udsat for diskrimination, hvilket det giver mening at sige, at grønlændere har været i kraft af både kolonitiden og moderniseringen af den grønlandske levemåde, efter at Grønland blev en del af Danmark, siger Elsass:

”Specielt de minoriteter, som har været udsat for diskrimination, kan have en ’kulturel paranoia’, i form af mistænksomhed, aggressivitet og voldstendenser, som ud fra deres eget perspektiv måske er både adaptiv og sund for deres overlevelse, men som i det professionelle system betragtes som dysfunktionel og patologisk” (Elsass, 2003, s. 397).

Han fortsætter med at sige, at selv om rådgivere kan have de bedste hensigter, er der 'ikke desto mindre mange eksempler på, at racisme alligevel har sneget sig ind i arbejdet'. For at imødegå denne form for utilsigtet etnocentrisme og diskrimination arbejder uddannelsen i interkulturel kommunikation med såkaldte 'racism workshops', der skal øge kultursensitiviteten hos deltagerne, så de får blik for egen 'skjult racisme' og indlejring i etnocentriske værdisystemer.

På den ene side skal rådgiveren, som arbejder i den fremmede kultur altså være opmærksom på ikke at tvinge sit eget værdisæt ned over konsultanten, men på den anden side kan det ikke nytte, at rådgiveren helt opgiver sine professionelle redskaber, selv om de er udviklet i en anden kultur end den, rådgiveren arbejder i. Ofte efterspørger den fremmede kultur netop de redskaber, som den udefrakommende kultur har udviklet. Det gælder om at finde frem til de elementer, som rådgiver og konsultant kan være fælles om, uden at det betyder, at forskelligheden bliver glemt.

En særlig problematik af betydning for interkulturelle relationer i Grønland er sproget. I det koloniale samfund blev der undervist i dansk, men med Grønlandskommissionens Betænkning fra 1950, skulle det danske sprog i undervisningen stærkt opgraderes i børneskolen, hvilket ville muliggøre en bedre tilegnelse af dansk i ungdomsskolerne, hvilket igen vil resultere i flere og dygtigere dansklærere. (G-50, Bd. 3, s. 15)

I 1959/60 startede en forsøgsordning, hvor modersmålsundervisningen blev udskudt til 3. klasse til fordel for undervisningen i dansk. En evaluering af denne ordning i 1965/66 anbefaler, at modellen indgår i den kommende skolelov. (Skoledirektionens beretning, 1966. s. 9 f.)

Med en nye skolelov fra 1967 var der som tidligere 7-års skolepligt, men der blev åbnet mulighed for en videreførelse i 8. og 9. klasse, evt. 10, eller alternativt en 2-årig forberedelsesklasse til den 3-årige realafdeling. I realskolen blev grønlandsk obligatorisk. (Skoledirektionens beretning, 1967. s. 5 f.)

I Hjemmestyreloven fra 1978 hed det i §9, at grønlandsk skal være hovedsproget i Grønland, men at der skal undervises grundigt i dansk. Loven tilføjede i stykke 2, at såvel grønlandsk som dansk skulle kunne anvendes i offentlige forhold.

Med Selvstyreloven fra 2009 (§20) blev det grønlandske sprog ophøjet til landets officielle sprog.

3.4 Forebyggelse i et kulturpsykologisk lys

Alle former for forebyggelse indeholder et element af formynderi, som ifølge Elsass rækker ud over den videnskabelige viden. Kulturpsykologiens udfordring er at få formynderiet ind i en faglighed, som gør, at den enkelte professionelle etisk kan forsvare at udøve dette formynderi.

En udfordring i al forebyggelse er, at den professionelle forebygger ikke er på lige fod med dem, som forebyggelsesindsatsen gælder. Forebyggeren bringer forestillingen om 'det gode liv' med sig, som er grundlæggende formynderisk og indeholder en eller anden form for ideologi eller forforståelse, og det introducerer en forskel i viden og magt mellem parterne, som sammen med uligheden mellem parterne også kan virke igangsættende og handlingsændrende (Elsass, 2003, s. 442).

Kulturpsykologien gør brug af feltarbejde, og her er det et vilkår ligesom i alle former for humanistisk forskning, at forskeren ikke kan stå uden for og kigge ind på det, som forskeren vil undersøge. Forskeren vil altid påvirke det eller dem, der er genstand for undersøgelse, og han har altid en forudindtagethed med sig, en forforståelse af det, han vil undersøge. Forskeren må derfor tage konsekvensen og inddrage sine informanter i forskningsprocessen, og forskeren må erkende, at resultaterne af en forskningsindsats på det humanistiske felt ikke kan tale for sig selv, men altid er et resultat af en tolkning (ibid, s. 433).

Ifølge Elsass foregår forebyggelse af selvmord i Grønland efter traditionelle metoder 'med psykosociale interventioner og involvering af lokale ressourcepersoner'. Det er værd at bemærke, at han skriver sådan om indsatsen i 2003, altså tre år inden den nationale forebyggelsesstrategi blev implementeret. Men han ser forebyggelsesindsatsens lokale karakter som en styrke, selv om WHO anbefaler, at forebyggelse af selvmord skal organiseres og ledes af en koordinerende komité i et center. Han siger endda, at 'de grønlandske forebyggelsesaktiviteter har været af forbløffende høj kvalitet ...', og at det netop har været den lokale organisering, der har været styrken. Han forklarer det med, at grønlænderne har dårlige erfaringer med central styring, fordi landet i så lang tid var underlagt dansk styre. Han er skeptisk over for en centralstyret, national strategi for Grønland:

"Et forslag om en samlet national plan kan derfor opfattes som en maskeret måde at nedbryde en decentraliseret involvering på og i yderste forstand være et udtryk for en manglende tillid til de folkelige, lokale initiativer. I andre lande har man tilsvarende erfaringer for, at det forebyggende arbejde meget let kan blive et selvkørende politisk system eller en forvaltningsmæssig dannelse, der lukker sig ude fra daglig praksis" (Elsass, 2003, s. 435).

Det er en vigtig kritik, som vil blive taget op i forbindelse med en diskussion af den aktuelle forebyggelsesindsats i Grønland.

Forebyggelse af selvmord har kun eksisteret i 100 år. De første programmer startede i forbindelse med Første Verdenskrig, men det viste sig snart, at det var en kompleks opgave at forebygge

selvmord. Alligevel fortsatte forsøgene på at forebygge, og selvom der ikke er evidens for forebyggelsens effekt, så er forebyggelse alligevel nyttig ifølge Elsass. Den sætter nemlig fokus på problemstillingen og kan bruges til at bekæmpe myter om selvmord, som fx at den, der taler om at tage sit eget liv, ikke gør det; at selvmord ofte forekommer uden nogen forudgående faresignaler, og at det ikke kan lade sig gøre at forhindre folk i at begå selvmord, hvis de virkelig vil gøre det (Elsass, 2003, s. 437 – efter Scheidmann 1993, Mehlum 1997).

Selvmod er multifaktorielt betinget, skriver Elsass, og derfor – og fordi selvmord trods alt ikke er almindeligt – er det vanskeligt at skabe forskningsevidens på området. Der er heller ingen enkeltstående teori, der kan give en forklaring på selvmord, og derfor findes der heller ikke en teoriforankret forebyggelsesmodel, som omfatter alle aspekter af selvmord (ibid, s. 438).

Forebyggelse af selvmord er altså komplekst, og det betyder, at en model for forebyggelse skal forsøge at reducere det komplekse til noget, der kan håndteres af de ressourcepersoner, der skal gennemføre en forebyggelsesindsats. De skal være i stand til at planlægge, handle og evaluere på baggrund af modellen. Denne reduktion kan dog medføre, at forebyggelsesstrategier bliver så enkle, at de mister kontakter med virkeligheden.

Elsass vender tilbage til kritikken af de centralstyrede strategier ved at sige, at disse modeller ofte er styret af politik eller af forvaltningsmæssige hensyn, og at de ofte mangler en tilstrækkelig sundhedsprofessionel forankring. Han siger:

”Forebyggelsesplaner trives ofte i alt for lukkede rum, hvor de ikke har haft betydning ud over den kreds af folk, som har konstrueret dem” (Elsass, 2003, s. 436).

3.5 Community psykologi – deltagerstyrede interventioner

Community psykologi er kulturpsykologiens bud på en praksis, som ikke er centralt styret men i stedet fokuserer på forhold i lokalområdet som kontrol, beslutningsprocesser og social støtte.

Gennem miljøarbejde, som involverer tværfaglige kræfter, foretages en revurdering af infrastrukturen med særligt øje for, at lokale personer er aktive i det forebyggende arbejde.

Community psykologi søger på den måde at undgå et problem, nemlig at professionelle konsulenter, som sidder på afstand af lokalmiljøet, kan miste forbindelsen til dette.

Miljøarbejdet appellerer til ansvarlighed hos mennesker i lokalsamfundet, og understøtter at de får en mere aktiv position. Forebyggelsen bliver konkret og enkel, fordi den tager udgangspunkt i den lokale kontekst og ikke i hverken sociale eller kulturelle ’romantiseringer’ eller psykologiske isoleringer (Elsass, 2003, s. 440-442).

Psykologer vil ofte lægge vægt på den terapeutiske holdning frem for den pædagogiske formidling. Psykologer vil hellere være indfølelse og lyttende, og de undgår at sætte grænser eller udstede forbud: ”Men i det forebyggende arbejde forskyder man vægten fra terapi til pædagogik, fra undersøgende og afdækkende til vejledende og forlangende, fra lighed til forskel” (Elsass, 2003, s. 443).

Hvis psykologer derfor skal indgå i forebyggende arbejde, er det ifølge Elsass altså nødvendigt at erkende, at man har forestillinger med sig om noget ’bedre’, og at man er bevist om, at man udøver en form for magt, fordi der er ulighed mellem forebyggeren og de mennesker, der skal ændre adfærd som følge af indsatsen.

Der er derfor et modsætningsforhold mellem ønsket om at respektere lokale forhold og samtidig ændre disse på baggrund af viden, som den professionelle bringer med sig fra sin egen kultur.

3.6 Selvmord i Grønland som kulturtradition

Sociale determinanter betragtes af socialvidenskaberne som noget, der på tværs af tid og sted er bestemmende for menneskers livskvalitet, sundhed, indkomst og udviklingsmuligheder. Det er dog nødvendigt at overveje, om der er nogle særlige forhold i den grønlandske kultur, som kan ses som en medvirkende forklaring på de høje selvmordsrater.

Grønland kan betragtes som en kultur, idet grønlændere har en fælles historie, lever på et afgrænset (om end meget vidtstrakt) område, har samme sprog (selvom der er dialekter), har fælles love og regler (Grønland er et retssamfund) – men det er brudfladerne, der især har interesse for kulturpsykologien, og her er brudfladerne, at den fælles historie indeholder en fortid, før europæere kom til og gjorde landet til koloni. Det formelle ophør af kolonitiden med Grønlands indlemmelse i det danske kongerige i 1953 er et vigtigt omdrejningspunkt for at forstå Grønlands nyere historie. Det samme er overgangen fra en fangerkultur til en kultur med lønarbejde. Dette forhold til en udefra kommende magt har sat sit præg på sproget, idet dansk jo som beskrevet tidligere var skolesprog, ligesom myndigheder i en årrække overvejende kommunikerede på dansk og var danskere. På samme måde har den oprindelige befolkning fået tilført dansk arbejdskraft, som dog oftest kun har været i landet i få år og derefter er rejst tilbage til Danmark. Der ligger altså brudflader i forbindelse med sprog og med forholdet til de danske arbejdere, administratorer og fx sundhedspersonel.

De kommende afsnit ser på en mulig grønlandsk tradition for selvmord.

3.7 Fra fjeldgænger til qivittoq

Jørgen Thorslund har i 1990'erne samlet kilder om selvmord i Grønland via sagn, fortalt af grønlændere og optegnet af bl.a. Knud Rasmussen på Thule-ekspeditionerne, og via tekster skrevet af missionærer og præster.

Centralt i sagn og mundtlige overleveringer står fjeldgænger - qivittoq:

"Ganske vist opfattes fjeldgænger ikke som almindelig død, men individet dør alligevel socialt gennem handlingen, ved at forsvinde fra mennesker, og biologisk i løbet af kort tid, afhængigt af årstid og planlægning med maddepoter osv." (Thorslund, 1990, s. 8).

Fjeldgænger forstås transformeret til en form for overnaturligt væsen, en qivittoq, der kan vende tilbage og hævne uretfærdigheder, og der indgår dermed en form for genoprettelse af balancen i et samfund i denne myte. Fjeldgænger forlader fællesskabet, enten i vrede over en uretfærdighed (fx en mor, der ikke kan få en mand i fællesskabet til at indrømme, at han har dræbt hendes søn, *ibid*, s. 16) eller som følge af skam over at opleve, at andre i fællesskabet oplever ham eller hende som utilstrækkelig (fx en ung mand, der ikke har de samme evner som fanger som sine større brødre (*ibid*, s. 12)). I alle tilfælde betragtes qivittoq som vred, og det er en central del af myten, at den afdøde fjeldgænger kan vende tilbage som qivittoq og udøve hævn eller skræmme mennesker fra vid og sans.

Thorslund siger, at der ikke ser ud til være nogen form for moralsk fordømmelse involveret i beskrivelsen af fjeldgænger eller andre former for selvmord i Grønland før det 20. århundrede (*ibid*, s. 10).

En anden form for selvmord i Grønland i tiden, da fangerfællesskabet var den altdominerende sociale organisationsform, er de ældre eller syges død for egen hånd eller med hjælp fra andre, lige som der er omtaler af selvmord, forårsaget af hungersnød. Her er kilderne beretninger fra fx Knud Rasmussen:

En polareskimo bliver alene, fordi hans kone dør, angiveligt efter at have overtrådt et fødetabu.

Selvom nabobopladsen skænker ham rigelige fødemidler, vælger han at sulte sig ihjel. I Knud Rasmussens 'Nye Mennesker' fra 1905, udtaler manden sig til Rasmussen om sine bevæggrunde:

"Du er en fremmed, til dig taler jeg gerne. Jeg handler, som jeg gør, fordi Livet ikke længere er godt for mig. Jeg er for gammel til at være ene. Hun som i mange Aar passede mit Tøj og beredte min mad er død. Mange Aar har jeg vænnet mig til at leve med hende, og det er derfor bedst, at jeg følger hende" (citeret efter Thorslund, 1990, s. 16).

Dette motiv til at tage sit eget liv kan med baggrund i Durkheim betegnes som egoistisk.

Det forekommer rimeligt, at ældre og syge mennesker også i Grønland har taget deres eget liv for at undgå smerter eller et isoleret liv efter et langt samliv med en ægtefælle, sådan som manden oven for beretter. Men det er på ingen måde et særligt grønlandsk fænomen, idet ældre og syge mange steder i verden har taget deres eget liv, før medicinske fremskridt og offentlig ældrepleje kunne sikre ældre et værdigt liv.

I denne forbindelse bør det altruistiske selvmord nævnes, fordi det iflg. Durkheim er et træk ved kollektivt orienterede, traditionelle samfund. Thorslund betegner denne selvmordstype (som er den, han først opregner i sin opsummering) for underkastelses-selv mord: ”Det samlede materiale peger mod, at der findes en type, hvor alderdomssvækkelse, hungersnød eller sygdom fører til selvmord, enten frivilligt eller under delvist pres fra andre” (Thorslund, 1992, s. 261).

Det er dog reelt umuligt at skelne mellem et egoistisk motiv og et altruistisk motiv, hvis en ældre eller syg i et fangersamfund vælger at tage sit eget liv. Forestillingen om at ofre sig for fællesskabet gennem en altruistisk handling som at begå selvmord for at styrke kollektivets overlevelsesmuligheder kan sagtens være en etnocentrisk forherligelse af ’den ædle vilde’.

Der er ifølge Thorslund stort set ingen skriftlige overleveringer om selvmord, som vi i dag vil betragte som pålidelige, kvantitative opgørelser fra fangersamfundets tid, ikke mindst fordi det kun var udsendte danskere, der kunne skrive. Danske missionærer og præster og ’grønlandsfarere’, som Knud Rasmussen, skriver sporadisk om selvmord, men der er ingen systematiske opgørelser, der kan sige noget om den faktiske forekomst af selvmord i Grønland før langt op i d. 20. århundrede. Det fravælges derfor at beskæftige sig med den faktiske udbredelse i kolonitiden, fordi kilderne er for dårlige.

Men den første grønlandske roman indvarsler et skift, for nu kommer fremskridtstroen til Grønland i fiktionslitteraturens form. Præsten Mathias Storch skrev den første grønlandske roman *Sinnattugaq* (1914, da. *En Grønlænders Drøm*, 1915, oversat af Knud Rasmussen), der var usædvanlig ved åbent at diskutere problemer i det grønlandske samfund, som fx mistillid mellem grønlændere og danskere, dårlige uddannelsesforhold, gammel overtro og forældres indblanding i valg af ægtefælle. Romanens hovedperson er en ung mand, Pavia, der tager en uddannelse og derfor skal håndtere omvæltningen fra gammelt samfund til noget nyt (Thorslund, 1990b, s. 23).

Romanen er interessant i denne sammenhæng, fordi den beskæftiger sig med at gå qivittoq, som i romanen beskrives som en gammeldags og forældet måde at løse konflikter på. Pavias ven, Silas, bliver fjeldgænger, fordi han ikke kan få lov til at gifte sig med en pige, fordi hun er lovet væk til en anden. Der er altså tale om et arrangeret ægteskab. Pavia har selv en kæreste, men hun svigter ham,

fordi hendes forældre arrangerer et forhold til en anden mand for hende. Det får Pavia til at overveje, om han også skal vælge at gå qivittoq som konfliktløsningsstrategi:

”Men saa kom han til at tænke på sine gamle Forældre den Skam, han vilde bringe over dem, hvis han begik Fjeldgænger-Selv mord” (s. 108 i romanen, ibid. s. 23).

I stedet vender han sig til Gud og reflekterer over livets fortrædeligheder, ikke mindst den gåde, at kærligheden kan være så svær at realisere, når nu begge parter synes at være indstillet på et forhold, men ikke kan få tilladelse til at få hinanden. Thorslund skriver:

”Et rent religiøst univers er der dog ikke tale om. Snarere er det en jeg-centreret bevidsthed, der reflekterer over et verdsligt eksistentielt problem, hvor Gud indgår, men hvor mennesker også selv bidrager til at bestemme deres liv” (ibid., s. 24).

Samtidig ligger Silas, Pavias ven, der har valgt fjeldgængerløsningen, i sin hule og venter på at få besøg af en ’en Aand eller noget andet Overnaturligt, selv om det kom fra den Onde. Men han ventede altid forgæves’ (s. 115 i romanen). Dog dukker der endelig to øjne op i hulens indgang, men det viser sig at være en ræv, der løber sin vej. Den gamle konfliktløsning viser sig altså at være uvirksom:

”Det var altsaa Løgn alt sammen, det man havde fyldt ham med i Barndommen, om Fjeldgængerne der havde let ved at klare sig, fordi de kom i den Ondes Sold og derigennem fik overnaturlige Evner” (s. 117 i romanen, Thorslund 1990, s. 24).

Silas vil nu dræbe sig selv men en kniv, men han mærker Gud og lader være og opgiver sit projekt. På vej væk fra fjeldet går han imidlertid gennem isen og drukner. Han får således en straf for at vælge en utidssvarende konfliktløsning, selvom han faktisk havde opgivet at blive fjeldgænger. Pavia selv, der har fravalgt den forældede qivittoq-løsning på en konflikt, ser nu i stedet en stor fremtid for Grønland som en moderne, industrialiseret nation. Sidste linje i romanen lyder:

”Men stort er det Arbejde, her skal gøres, og Arbejderen skal faa sin løn af Guds Naade!” (ibid, s. 24).

Det er interessant at bemærke, at grønlænderen nu skal se sig selv som arbejder og dermed ikke længere som fanger. Det traditionelle fangerfællesskab, centreret om fiskeri og fangst, skal afløses af en mere abstrakt form for fællesskab, hvor grønlænderen bliver lønarbejder og dermed ikke mere er en slags selvstændig næringsdrivende, organiseret i en form for tæt landsby- og skæbnefællesskab.

Det er også værd at bemærke, at gå qivittoq ikke betragtes som et egentligt selvmord, men som en slags overgang fra en tilstand til en anden. Silas er ifølge romanen ikke i færd med at begå selvmord

i sin hule – han afventer transformationen fra menneske til en form for overnaturligt væsen, der kan hævne den uretfærdighed, han har lidt. Det er først, da denne transformation udebliver, at han faktisk overvejer at tage sit eget liv med et våben, men hans oplevelse af Guds kærlighed forhindrer ham i at fuldbyrde selvmordet.

Et længere citat fra Hans Lynges roman, *Den usynliges vilje* (1938), afslutter specialets gennemgang af tiden frem til kolonitidens ophør. Romanen handler om en mand, der har dræbt sine to stedsønners biologiske far og giftet sig med deres mor. Selvom moderen forsikrer sine nu voksne sønner, at deres far var en tyrann, der mishandlede hende, og at hun selv opfordrede deres stedfar til at hjælpe hende af med ham, dræber de to stedfaderen. Det får moderen til at begå selvmord. Det giver sønnerne så svære samvittighedskvaler, at den ene bliver fjeldgænger. Her reflekterer han over drabet på faderen, og han kommer frem til, at han helt havde misforstået 'den usynliges vilje', når han tog retfærdigheden i egen hånd og dræbte stedfaderen. Det var en forkert løsning, som han nu må straffe sig selv for ved at blive qivittoq, men på den usædvanlige måde, at han skal leve afsondret fra andre og altså ikke forventer nogen transformation til overnaturligt væsen. Han skal straffe sig selv ved at forblive et menneske, der søger at sone sin ugerning ved at blive 'grænseløst ulykkelig' (Thorslund 1990, s. 23).

Her er altså igen tale om, at gamle konfliktløsninger ikke duer i en moderne tid, og at man bliver straffet (eller skal straffe sig selv) for at bruge dem:

"Men hvad der frem for alt plagede ham, var det at hans mor havde taget sit eget liv over hans og broderens gerning. Nogle dage efter hendes forsvinden havde de fundet hende druknet. For de allerfleste grønlændere var det selv at tage sit liv på den måde helt i overensstemmelse med traditionen og ikke noget, der var nogen grund til at tage anstød af. Livet har en ende, og den kommer til os alle før eller siden. Folk kan godt få sig selv til at slå en hund, de holder af, ihjel, hvis den er syg, og de ser, hvordan den lider. Ganske samme medlidenhed viste grønlænderne gamle mennesker, som ikke kunne mere. For at ende deres liv på den skånsomste måde lod man dem fryse ihjel eller drukne. På den måde søgte man at værgе dem mod det, som det grønlandske folk frygtede mere end noget andet: sygdom og sult" (kap. 10 i romanen, Thorslund 1990, s. 26).

Beskrivelsen af selvmord i tidligere tid viser, at der kan have været tale om en form for medlidenhedsdrab eller assisteret selvmord. At hjælpe en ældre medborger op på en klippe, så han kan styrte sig i havet, eller hjælpe en ældre kvinde uden for sit hus, så hun kan sidde og fryse ihjel i natten, forekommer nutidens mennesker barbarisk, men det nytter ikke at fælde moralske domme

over handlinger, der er foregået i en helt anden kontekst end den, som vi befinder os i nu. Uden adgang til medicin kan fysiske smerter have været uudholdelige, og i en situation, hvor fiskeri og fangst har svigtet, kan en ældre grønlænder have valgt at dø for egen hånd for at hjælpe det fællesskab, som han eller hun ikke længere kunne bidrage til.

Det gør på den anden side ikke denne form for selvmord, hvor handlingen begås ud fra en eller anden form for hensyn til fællesskabet (som Durkheim kalder for altruistisk selvmord), til en heroisk eller efterlignelsesværdig handling, som andre kan eller skal efterligne i nutidig kontekst, hvor sygdom kan behandles og smerter lindres, og hvor fællesskabet har ansvar for, at alle borgere i samfundet har adgang til basale livsfornødenheder på et højt materielt niveau.

Det er vigtigt at fastholde, at der ikke findes en form for nedarvet kulturessens i grønlændere, der i nutiden betinger en højere selvmordsrate i Grønland end andre steder i verden, fordi de selvmord, som de gamle tekster og overleveringer beretter om, tydeligvis udspringer af en samfundsmæssig kontekst, af en form for nødvendighed. Jeg vurderer med afsæt i kulturpsykologien at disse betingelser ikke længere er til stede i Grønland (der er adgang til medicin og lægehjælp, offentlig forsørgelse af arbejdsløse og ældre osv.), vil det være en påstand om en tidløs essens, hvis man vil forsøge at forklare nutidens selvmord blandt især unge grønlændere med en kulturtradition, når denne 'tradition' fra fangersamfundet reelt må betragtes som en blanding af altruistiske selvmord (den enkelte ofrer sig for kollektivet), assisterede selvmord (den enkelte får hjælp til at tage sit eget liv i en situation med uudholdelige smerter eller umulige livsbetingelser) og egoistiske selvmord, der i nogen tilfælde også kan betegnes som fatalistiske (den enkelte tager sit eget liv, fordi hans liv er uudholdeligt eller meningsløst).

Grønland bliver et amt i Danmark, kolonitiden slutter

I midten af trediverne voksede knap fire ud af fem grønlændere op i fangerfamilier. I 1970 var det tal faldet til lidt over en ud af tre (Bjerregaard, 2004, s. 33). Det er interessant at bemærke, at opløsningen af det traditionelle fangersamfund faktisk tager fart, inden Grønland går fra kolonistatus til at blive en del af Danmark i 1953.

Dette ene parameter viser tydeligt, hvilken radikal transformation det grønlandske samfund blev udsat for, og hvor hurtigt det traditionelle livsmønster blev brudt op. Denne hastige udvikling har ifølge Bjerregaard fået skylden for mange psykosociale sundhedsproblemer, men han advarer mod at betragte fangersamfundet som 'de gode, gamle dage'. Det er let at se problemerne i det urbaniserede Grønland med lønarbejde og en mere individuel livsstil, men livet som fanger og i

fangerfamilier var barskt, præget af sygdom og høj børnedødelighed. Bjerregaard fortsætter:

”Desuden er det ikke samfundsændringernes absolutte størrelse, der er afgørende for deres effekt på sundheden, men befolkningens opfattelse af ændringerne og deltagelse i ændringsprocesserne” (Bjerregaard, 2004, s. 35).

Dette speciale antager med kulturpsykologien, at det ikke giver mening at hævde, at grønlændere som gruppe har en bestemt essens, ’grønlandskhed’, som går på tværs af tid og kontekst. I stedet er antagelsen, at kultur er bestemt af samfundsforhold, således at ændrede livsvilkår kan føre til ændrede kulturmønstre, ændret selvopfattelse og ændret forståelse af egen identitet i kraft af nye socialisationsformer. Der sker så meget i Grønland på så kort tid fra 50’erne og frem (fx stærkt stigende import af alkohol og tobak fra slutningen af halvtredserne), at det er nærliggende at antage, at grønlandsk kultur, forstået som grønlandske sæder og skikke, indbyrdes måder at omgås på, adfærdsmønstre og alle forhold, hvor mennesker står i en relation til hinanden inden for en kulturkreds, er udsat for omvæltninger.

3.8 Psykiske mønstre blandt Inuit før moderniteten

Thorslund har i sin doktorafhandling fra 1992, *Ungdomsselv mord og moderniseringsproblemer blandt Inuit i Grønland*, forsøgt at påvise, at der er nogle træk hos inuit-befolkningen i Grønland, som han mener, kan betegnes som ’inuits psykologi’. Efter Thorslunds opfattelse har inuit i det traditionelle fangersamfund nogle ’psykiske grundstrukturer’ (ibid, s. 142), som han mener, skal klarlægges, før det er muligt at begribe og beskrive, hvad der sker med grønlænderne i det nye grønlandske samfund, efter moderniteten med lønarbejde og fritid afløser fangersamfundets kollektive kamp for at overleve. Thorslund siger, at det er nødvendigt at få afdækket inuit-kulturens socialisationsforhold, så disse psykiske mønstre kan bruges som udgangspunkt for at besvare dette spørgsmål:

”Hvilke mønstre karakteriserer Inuits psyke, før den indgår i en dybtgående akkulturationsproces?” (Thorslund, 1992, s. 142).

Udgangspunktet for doktorafhandlingen er at pejle sig ind på, hvorfor unge grønlændere har en så høj selvmordsrate, og hans tese er, at ’de unges situation har fortættet nogle samfundsmæssige og personlige udviklingsproblemer. Blandt de forskellige strategier, der kan anvendes i håndteringen af disse udviklingsopgaver, har mange unge grebet til regressive iscenesættelser, såvel på et ydre-, kulturmæssigt, som på et indre psykisk plan’ (ibid, s. 142). Forudsætningen for denne tese er dels, at ’selvmord var en traditionel konfliktløsningsmodel’ og dels en ’psykodynamisk formodning om,

at ungdomsselv mord ofte – men ikke altid – repræsenterer en regression til en udviklingsfase, hvor Jeg'et var meget diffust afgrænset i forhold til Selvet' (ibid, s. 142).

Han hævder, at der opstår en særlig modsætning i forbindelse med at håndtere aggression, fordi denne følelse på den ene side skal håndteres indirekte ifølge den sociale kode, mens den på den anden side var afgørende nødvendig for at kunne håndtere fangerkulturens byttedyr. Denne modsætning i kulturens forhold til aggression ser han som en væsentlig delforklaring på selvmord i Grønland (ibid, s. 142).

Han er dog opmærksom på, at en 'egentlig, oprindelig inuit-psyke' ikke nemt lader sig uddestillere, fordi denne proces allerede er i gang og har været i gang i årtier, således at man egentlig ikke kan isolere en bestemt etnisk psykisk konstitution 'før og efter'. Han modererer derfor undersøgelsens udgangspunkt ved at sige, at han vil afdække de 'socialpsykologiske modsætninger, der er på spil' (ibid., s. 142).

Thorslund gør klart opmærksom på, at det er problematisk at ville beskrive en kultur som en enhed med psykologiske fællestræk, fordi en sådan beskrivelse let kommer til at forveksle kultur og race, og han henviser til nazismen som et skrækeksempel på, hvordan det kan gå, når en bestemt race tilskrives essentielle træk. Han understreger, at han ikke skriver om en genetisk bestemt adfærd, men om en kulturelt bestemt adfærd (ibid, s. 143). En af hans hovedpointer i denne forbindelse er, at der i både Europa og Nordamerika eksisterer en idylliseret og romantisk forestilling om inuit som den 'ædle vilde', der levede i pagt med naturen, uden indbyrdes konflikter og med et 'naturligt' forhold til deres børn (ibid, s. 355).

Thorslund er altså optaget af at finde frem til specifikke adfærdsmønstre, som udspringer af, hvordan socialisation foregik i Grønland, mens landets sociale og kulturelle organisation var båret af fangererhvervet. Hans gennemgang af den før-moderne inuit-kultur har tre dele: opdragelse, traditionel inuit-socialisation samt grønlandske karaktertræk – set med forskellige øjne.

Thorslunds pointe ser ud til at være, at der findes en idyllisering af den oprindelige fangerkultur, og at denne romantisering bliver overtaget af grønlænderne selv (det er uklart, om han mener grønlandske medier eller den enkelte grønlænder). Han citerer en passage fra Zøllners og Varmings kvalitative undersøgelse af børneopdragelse i Grønland. Sammenfattende skriver forfatterne om forældres udsagn om deres opdragelse af egne børn:

"at børnene i takt med at de voksede op, indgik i det arbejde, som var nødvendigt for familiens trivsel, og som forældrene selv som børn måtte udføre. Tilværelsen har altså formet sig således, at

*der ikke har været grund til at hæfte sig i større udstrækning ved normbrud, ligesom det ikke har været 'normalt' at begå normbrud"*⁹.

Til slut siger forfatterne i samme undersøgelse, at hvis der er grund til at være bekymret for grønlandske børns opvækst, så skyldes det ikke den ældre generations holdninger. Bekymringen må snarere udspringe af den 'uro og værdiforvirring', som er en følge af hurtige samfundsomvæltninger i forbindelse med, at en kulturs værdier forsvinder og søges erstattet med et værdigrundlag, som i mange tilfælde er helt forskelligt fra den oprindelige kulturs (Thorslund, 1992, s. 145).

Det er svært at se, at denne beskrivelse af, hvordan en stabil kultur baseret på et erhverv og praktiseret gennem generationer med mesterlære fra far til søn og fra mor til datter, fortjener følgende etnocentriske kommentar fra Thorslund:

"Altså den oprindelige idyl er ødelagt af den nye civilisation!" (ibid, s. 145).

Men naturligvis kan han have en pointe i, at den traditionelle socialisationspraksis har været mere konfliktfyldt og sammensat end det billede, som den citerede undersøgelse tegner. Thorslund opregner konfliktundvigende adfærd, favorisering af yndlingsbørn og mishandling af forældreløse og tilføjer: "De personligheder der blev produceret ville formentlig være meget dårligt rustet til at håndtere en individualiseret kultur" (ibid., s. 145).

Det virker mærkeligt, at forvente en tidligere tids kultur skulle socialisere børn til en kommende kultur (som de jo af gode grunde ikke kan have kendt), og at det ifølge Thorslund bliver en slags fejl ved tidligere tiders socialisation, at den ikke tog højde for moderniteten. Det er et eksempel på en ubevidst etnocentrisk holdning og 'fremskridtstro' hos danskeren Thorslund og en universalisering af de værdier, han har med sig fra det moderne, danske samfund.

Det næste afsnit, der angiveligt skal være med til at indkredse en specifik 'inuit psyke', handler om traditionel socialisation i Grønland. Et fixpunkt er Hans Egedes undren over, at grønlænderne angiveligt hverken skælder børn ud eller slår dem (ibid, s. 150). En tidlig beretning fra 1829¹⁰, gengivet af Glarborg, siger, at de små børn endog slår deres forældre og kradser og river, men de bliver ikke straffet, især ikke drengene. Dregebarnet bliver tværtimod agtet og æret som husets kommende herre og fremtidige forsørger. Inuit ser ikke ud til at antage, at man skal korrigere børns adfærd gennem kritik. Man kan stimulere dem med legeredskaber, så de har mulighed for at

9 Zøllner, L. og Varming, O.: "Om børneopdragelse i Grønland. En interviewundersøgelse foretaget i Uummannaq, august 1989". Kilden angives som DLH.

10 Glarborg, K.: Børn og børneopdragelse i Grønland. Kbh. 1968

efterligne de voksne, men det er også, hvad der er i traditionel opdragelse, skriver Thorslund (1992, s. 152).

Imidlertid mener han, at en sådan socialisationspraksis uden korrektion af især drengebørns adfærd må have haft konsekvenser, særligt for afvigere. Mænd, der ikke kunne leve op til fangerrollen, måtte finde sig i en form for tjenerrolle i forhold til andre mænd, mens fysisk handicappede mænd måtte udføre kvindearbejde (ibid, s. 153).

Afsnittet kommer dog snart til at handle om konfliktløsning, og her er Thorslund kritisk over for den europæiske, romantiske forestilling om 'den fredelige eskimo'. Sagn og overleveringer fortæller ofte om drab og blodhævn, så Thorslund mener, at der har været konflikter i det idylliske fangersamfund, og at idyllen nok nærmere beror på konfliktfortrængning end på reel fredelig sameksistens (ibid, s. 153). Det ser ud til, at denne konfliktskyhed har udmøntet sig i en konfliktregulering i fangerkulturen, som ikke har været umiddelbart synlig, fx i form af bagtalelse, sladder og latterliggørelse. Det sidste element indgik i sangkampen, som ifølge Thorslund var 'den stærkeste konfrontation blandt de socialt kontrollerede former'.

Det sidste afsnit i kapitlet om socialisation skal angiveligt etablere en grønlandsk psyke. Thorslund gengiver følgende opremsning fra Kæmner Kåle Rosings bog 'Den glade grønlander' fra 1964 som egenskaber i den grønlandske mentalitet: "*Sorgløshed, generthed, kommer let i affekt, god iagttagelsesevne, fatalisme, tålmodighed og afslappet sexualitet*" (ibid, s. 155). Rosing beskriver ifølge Thorslund disse egenskaber som medfødte (og Thorslund fremhæver ordet med fed), men Rosing angiver dog samtidig, at disse egenskaber var en funktion af fangerkulturens livsvilkår. Det var fx nødvendigt med sorgløshed for at kunne "*udholde livet ved eksistensmulighedernes ydre grænser, men nu går den vanskeligt i spand med de krav, der i den nye tid stilles til grønlandernes arbejdsindsats og ansvarsfølelse (...) Denne egenskab, der i sig selv er så charmerende, må nødvendigvis ofres på civilisationens alter*" (ibid, s. 155).

På samme måde ser Rosing genertheden som en funktion af, at det var nødvendigt at holde dig tilbage, når én mands ord var lov – den førende fanger. Rosing siger, at denne egenskab fra den gamle kultur gør det svært at finde ledere i det nye Grønland, der er ved at vokse frem.

Thorslund konkluderer i kapitlet, at inuit har haft en særlig socialisationspraksis, som ser ud til at være bevaret op gennem det tyvende århundrede, og han ser klare paralleller mellem udefrakommende missionærers, grønlandsfarere og andres beskrivelser af grønlandsk praksis i fangerkulturen og så praksis på den tid, da han skrev teksten – altså for godt 25 år siden:

"En god Inuit:

- *fører sig ikke frem som leder*
- *har respekt for dem der er ældre,*
- *straffer ikke børn direkte,*
- *kritiserer ikke andre åbenlyst"* (ibid, s.158).

Disse fire adfærdstyper er altså angiveligt udsprunget af den gamle fangerkultur, hvor de har været hensigtsmæssige, men i det Grønland, der hastigt forandres fra fangerkultur til lønmodtagerkultur, er de mere eller mindre problematiske.

Forskeren i eskimologi Margaret Lantis i 1980 har lavet en sammenfatning af studier i barndom blandt Inuit i Alaska (ibid, s. 175).

"Inuits socialisationspraksis synes at have følgende særtræk:

- *meget omsorgsfuld opdragelse*
- *meget nær tilknytning til andre, nærmest afhængighed*
- *tendens til tilbagetrækning ved emotionel belastning*
- *selv-kontrol, tålmodighed og reel respekt for ældre*
- *undgå konkurrence og konfrontation*
- *anerkendelse af børns autonomi*
- *udvikling uden overgangsproblemer*
- *god indfølelse, men også stort behov for anerkendelse"*.

Thorslund gør opmærksom på, at det metodisk er vanskeligt at finde frem til denne 'rene' kultur, men han hævder, at disse egenskaber fortsat er knyttet til socialisering af unge, og at der dermed for nogle egenskabers vedkommende bliver et problem i en kultur, der i vid udstrækning har forladt fangerkulturen og nu skal finde sig til rette i en lønmodtagerkultur. Dette sammenstød mellem overleverede adfærdsmåder, der gav god mening i fangersamfundet, og så nye krav til adfærd i en lønmodtagerkultur, ser Thorslund som en del af forklaringen på unge grønlænderes høje selvmordsrate.

3.9. Hvorfor begår unge grønlændere selvmord, ifølge Thorslund?

Hvis Thorslund skulle gennemføre sin tese, skulle han nu påvise, at det er denne 'gammeldags socialisering', der efterlader unge grønlændere med en utilstrækkeligt psykisk evne til at håndtere livet som reflekterende individ i et samfund, der bygger på individualitet frem for kollektivitet. Det gennemfører han dog ikke, idet det kapitel, der angiveligt skal komme med en forklaring på den høje selvmordsrate blandt unge grønlændere, simpelthen gentager det, han allerede har skrevet om grønlændernes mentalitet som konsekvens af en slags forældet socialisering, tilsat nogle bemærkninger om tilpasningsvanskeligheder (Thorslund, 1992, s. 332-37). Han fremsætter dog en form for samlet teori om årsager til disse selvmord i form af et meget komplekst diagram (ibid, figur 14.1, s. 359), der ser ud til at omfatte næsten alle tænkelige påvirkninger, som et individ kan møde i et samfund. Forklaringen bliver dermed så kompleks, at den ikke forklarer noget. Det er dog muligt at udlede det centrale i denne model, fordi Thorslund selv siger, at en forklaring skal dække 'mindst tre dimensioner', nemlig:

" en kulturel – hvorfor er det især Inuit, der begår selvmord?; en social – hvorfor er det især enlige unge mænd med svag erhvervstilknytning, der begår selvmord?; en psykologisk – hvorfor vælger så mange unge netop selvmordet som handling?" (ibid, s. 358).

Disse tre elementer er netop dem, der er i spil i dette speciale.

Men det sidste led, den psykologiske forklaring, er ikke hans ærinde. Sociologiske og kulturelle indfaldsvinkler kan ikke forklare det enkelte selvmord. Det er den kliniske psykologis område.

Thorslund påviser altså en række korrelationer mellem unge, der har begået selvmord i 70'erne og 80'erne, og de sociale determinanter, som tidligere er omtalt – herunder ikke mindst det at have været i berøring med selvmord på tæt hold.

Tilbage står, at Thorslund peger på forskellige indlærte adfærds- og reaktionsmønstre, som udspringer af en kultur, som ikke længere findes i Grønland, og hvor det dermed er op til de unge selv at skabe en identitet, som de kan leve med, helt i overensstemmelse med fx Giddens teorier om modernitet og kravet om at definere sig selv og sine tilhørsforhold ved hjælp af konstant selvrefleksion.

Som det er påvist gennem kapitlet, findes der ingen tradition for selvmord i Grønland. Selvmord i ældre tid udsprang af nød og elendighed i et samfund med barske levevilkår og ingen lægemidler, social sikring osv. Det virker derfor ikke frugtbart at hævde, at unges selvmord i Grønland til dels skyldes en tradition, når de forhold, der betingede selvmordets forekomst i kulturen (altruistisk eller egoistisk selvmord, assisteret selvmord) har ændret sig sådan, så selvmord blandt unge i den

grønlandske version af det danske velfærdssamfund må karakteriseres som en form for anomisk selvmord. At gå qivittoq er fortid.

Det giver dog mening at prøve at udpege særlige træk i grønlandsk mentalitet, når bare det er klart, at disse træk ikke er en essens hos grønlændere (og dermed uafvendeligt) eller nogle falske 'egenskaber', som det stærkere vesteuropæiske værdisæt bare skal have udryddet. En forebyggelsesstrategi bør derfor muligvis søge at arbejde bevidst med at forstå denne grønlandske mentalitet – og i den forbindelse vil nyere undersøgelser af udviklingen i den sociale adfærdskode blandt (især unge) grønlændere være nødvendige. Thorslunds doktordisputats har som skrevet næsten et kvart århundrede på bagen.

4. Tilknytning

Dette kapitel gennemgår tilknytningsteorier og ser derefter på, hvordan tilknytning kan sættes ind i en grønlandsk kontekst ved at trække på kilder til grønlandske børns opvækstvilkår, skolegang og mulighed for at danne trygge relationer til omsorgspersoner.

4.1 Tilknytningsteori – Bowlby og Ainsworth

Mennesket er et biologisk væsen, og en række forskellige former for adfærd udspringer heraf. Disse adfærdssystemer har alle betydning for at overleve og at kunne fungere i verden.

Tilknytningsadfærd har det formål at opnå beskyttelse mod farer. Tilknytning (attachment) har at gøre med følelsesmæssige relationer mellem mennesker, og Bowlby kalder under et alle følelsesmæssige relationer mellem mennesker for hengivenhedsrelationer. Tilknytning er et følelsesmæssigt bånd, der har et særligt kendetegn (Bernth, 2013, s. 486). Ainsworth beskriver det således

” (...) Men der er et kriterium for tilknytning, som ikke nødvendigvis findes ved andre følelsesmæssige bånd. Det er at man søger at opleve tryghed og glæde i forhold til partneren. Hvis og når en sådan tryghed og glæde findes, kan individet bevæge sig ud fra den sikre base, som partneren udgør og have mod på at gå i gang med andre aktiviteter” (Ainsworth, 1991, citeret efter Bernth, 2003, s. 486).

John Bowlby har rødder i den psykoanalytiske tradition, og derfor var han især optaget af det lille barns tilknytning til forældre ud fra psykoanalysens traditionelle antagelse om, at følelsesmæssige

relationer mellem det spæde barn og forældre er determinerende for barnets udvikling og voksenliv. Han gør dog efterhånden op med netop tanken om, at den tidlige tilknytning er determinerende og ikke mindst er hans insisteren på en empirisk undersøgelse af tilknytning et opgør med psykoanalytisk tradition.

Hans tidlige værker antager, at barnet især er knyttet til moderen, og det har gjort ham til skydeskive for en del kritik, da kvindefrigørelse og kønsrolledebat tog fart i 70'erne. Men netop hans empiriske undersøgelser får ham til at ændre holdning, så han sent i forfatterskabet siger, at barnet kan knytte sig til både mødre og ikke-mødre som omsorgsgivere, og at den oftere forekommende tilknytningsrelation mellem barn og mor udspringer af kulturelle forhold (Schousboe, 2007, s. 476).

En tryk tilknytning til moderen giver barnet mod til at udforske omgivelserne, fordi det er sikker på at have en sikker havn hos omsorgspersonen. Barnet kan hente trøst og støtte, hvis mødet med omverdenen gør det bange eller ked af det. Har barnet derimod ikke en tryk relation til en primær omsorgsperson, bliver det mindre nysgerrigt og opsøgende i forhold til omgivelserne, for barnet har ingen sikkerhed for, at den primære omsorgsperson vil hjælpe barnet i en situation, hvor det har brug for trøst.

Moderens omsorgssystem og barnets tilknytningssystem passer til hinanden, men nogle mødre er mere sensitive over for barnets følelser og reaktioner end andre mødre, og nogle børn er lettere at holde af end andre. Barnet er altså selv med til at definere relationen til den primære omsorgsgiver ved fx tidligt at genkende moderen og tiltrække sig hendes opmærksomhed ved at græde eller smile. Bowlby angiver, at tilknytningen først er etableret, når barnet er seks måneder, og det bygger han på, at omkring denne alder bliver barnet vanskeligere at trøste, når moderen har forladt det. Når barnet er et halvt år eller mere, bliver det dermed vanskeligere at udskifte den primære omsorgsgiver ved fx adoption eller institutionsanbringelse (Schousboe i Karpatschhof og Katzenelson (red.), 2007).

Bowlby går som sagt væk fra, at kun moderen kan være primær omsorgsperson, og han mener også senere, at barnet kan have flere omsorgsgivere (det kan knytte sig til flere, og de kan være organiseret i et hierarki af barnet), men han mener ikke, at det kan være mere end 'nogle få' eller 'et par stykker'. Han siger også, at tilknytning også er noget, der angår voksne, selvom teorien udspringer af studier af børns adskillelse fra forældrene:

”Hvad der siges, anses imidlertid også at gælde for voksne, og hvem der end optræder som tilknytningsfigur for dem – ofte en ægtefælle, undertiden en forælder og, oftere end man skulle tro, et barn” (Bowlby, 1996, s. 140).

Barnet opbygger forestillinger om sig selv og andre, baseret på oplevelsen af tryghed i tilknytningsrelationer. Det sker gennem det, som kaldes arbejdsmodeller, der betegner barnets billede af, hvordan interaktioner med primære tilknytningspersoner i fremtiden kan komme til at udspille sig. Disse forventninger har stor betydning for, hvordan barnet mere eller mindre bevidst vælger selv at forholde sig.

Det barn, der bliver trøstet og taget op, når det har slået sig, lægger en positiv erfaring til arbejdsmodellen, mens det barn, der bliver afvist og kaldt klodset, når det slår sig, får en negativ erfaring. Det er de dagligdags erfaringer, der indgår i at opbygge barnets arbejdsmodeller, og disse modeller opdateres dermed løbende i takt med, at barnet gør sig erfaringer med de primære omsorgsgiveres reaktioner (Schousboe, 2007, s. 478-79).

Det er især udviklingspsykologen Mary Ainsworth, der har præget tilknytningsforskningen i retning mod at blive en systematisk, empirisk funderet vidensform. Hendes udgangspunkt var observationer af børns forskellige reaktioner på adskillelse fra deres mor, og hendes antagelse var, at disse reaktioner måtte tilskrives det forhold, som barnet har til moderen i det hele taget. Det er en vigtig del af barnets arbejdsmodel at udvikle erfaringsbaserede strategier for at opnå og fastholde kontakt med primære omsorgsgivere. Den bedste måde at studere tilknytning på var derfor at gøre det i situationer, hvor tilknytningsadfærd er stærkt aktiveret, altså typisk ved adskillelse fra omsorgsgiveren. Hun ønskede at udvikle en test, der fikserede en bestemt situation, så børn kunne observeres i ensartede situationer, der gør dem utrygge. Denne fremgangsmåde kaldes 'Fremmedsituationen' eller 'Fremmedtesten'. Den findes i dag i mange varianter, men oprindeligt observerede hun 1-årige børn under et forløb, der indeholdt otte situationer, hvor moderen og en for barnet ubekendt voksen går ind og ud af rummet, hvor barnet er, i forskellige kombinationer: moderen går, begge voksne går, moderen kommer ind, kun den fremmede kommer ind osv. Testen starter med, at barnet er sammen med moderen, og der optræder således to genforeningssituationer i løbet af testen. Det er især denne genforeningssituation, som har Ainsworths interesse (Schousboe, 2007, s. 480-81).

Børnene er enten placeret i kategorien 'tryk tilknytning' eller 'utryk tilknytning'. Den trygge tilknytning er kendetegnet ved, at barnet blev ked af det, når moderen forlod rummet, men lod sig trøste, når hun kom ind igen, og den utrygge tilknytning er kendetegnet ved, at barnet ikke lod sig

trøste. Ainsworth opdeler den utrygge tilknytning i to varianter: utryg-undvigende og utryg-ambivalent, og senere forskning har tilføjet flere varianter af utryg tilknytning, fx utryg-desorienterede-disorganiserede. Betegnelsen henviser til børn med en uklar strategi. Deres adfærd er ofte en blanding af det undvigende og modstræbende, deres adfærd er præget af stereotyper og de udviser ofte frygt for moderen. Børnene i denne gruppe er genstand for intens forskningsinteresse hos især klinikere. Børnene kan være mishandlede, eller deres mødre har uforløste traumer efter nære relationers død eller egen akut sygdom:

”Man antager, at de mishandlede børns forvredne adfærd er udtryk for den konflikt de befinder sig i, når den person, som de er bange for og den person, som de vil søge beskyttelse hos er en og den samme. De har ingen mulighed for at flygte fra det frygtvækkende og til en sikker havn. Mødrene med de uforløste traumer formodes at sende uforståelige signaler, fordi de reagerer på noget i sig selv og ikke på den omverden, som er fælles med barnet” (Bernth, 2003, s. 518).

Det trygt tilknyttede barn, der udsættes for fremmedtesten, giver sig til at lege og udforske omgivelserne, når mor forlader rummet. Det utrygt tilknyttede barn udviser passivitet, og ved genforeningen ser det ud, som om barnet overser eller undviger sin mor. Denne utrygt-undvigende tilknytning udvikler altså en arbejdsmodel, hvor barnet søger at sikre sig mod afvisning ved tilsyneladende ikke at bemærke moderen, men alligevel hele tiden holde øje med hende i det skjulte.

Det er vigtigt at gøre opmærksom på, at også det trygt tilknyttede barn udviser ambivalent adfærd over for moderen, så disse kategoriseringer skal ikke betragtes som éndimensionale. Kategorierne skal alene ses som udtryk for relationens dominerende karakteristika.

Betingelserne for at et menneske i et livsløb kan udvikle gode relationer til andre er, at personen er åben for at gøre og lære af nye erfaringer. Det er teorien, at den trygge, tidlige tilknytning fører til større sikkerhed senere i livet, når det gælder om at turde gøre nye erfaringer og udvikle sin arbejdsmodel i forskellige faser af livet. Den trygge tilknytning gør det med andre ord nemmere at opdatere sin arbejdsmodel, mens den utrygge tilknytning modsat fastholder den utrygt tilknyttede arbejdsmodel, der fastholder distance for at undgå afvisning (Schousboe, 2007, s. 479-80).

4.2 Tryghed og det tværkulturelle

Bowlby har som nævnt været udsat for mange angreb gennem tiden, og et af dem er, at tilknytningsteorien er meget normativ – den leder efter en norm for, hvad god tilknytning er, og denne norm kan så blive en etnocentrisk spændetrøje, som vestlige psykologer og andre i human-

og socialvidenskaberne kan trække ned over andre kulturer. Imidlertid er det forskelligt fra kultur til kultur, hvad god omsorg er, og det er samtidig en pointe, at forskellige kulturer har meget forskellige materielle subsistensgrundlag, så derfor er det også materielt betinget, om nogen kan leve op til en norm for god børneomsorg, sådan som den tager sig ud fra et vestligt synspunkt. Det er altså oplagt at være opmærksom på, at tilknytningsteorien ikke må bruges som en norm for god omsorg, som den udefrakommende forsker kan bruge som målestok for den omsorg for børn, som optræder i en fremmed kultur som fx den grønlandske. Men det er samtidig interessant at bemærke, at tryk tilknytning er den form for tilknytning, som er fremherskende i næsten alle kulturer, som er blevet genstand for forskning på området¹¹ (Schousboe, 2007, s. 486-87). Det er derfor lige så vigtigt at være opmærksom på kulturelle ligheder som på forskelle, for der kan være en tendens til, at forskellene får for meget opmærksomhed, ofte med de bedste intentioner, når nutidens forskere beskæftiger sig med kulturer, der er fremmede for dem. Hvis man fokuserer for meget på den fremmede kulturs 'fremmedhed', sådan som kulturpsykologien i forrige kapitel ønsker at gøre, kan man ende med at være handlingslammet og ende med slet ikke at turde sige eller gøre noget af skræk for at være en etnocentrisk, racistisk, vestlig forsker.

4.3 Tilknytning og selvmord

Bowlby (1996) skriver om sammenhænge mellem brudte bånd til nære relationer og psykiatrisk sygdom i 'At knytte og bryde nære bånd' fra 1979. Han hævder, at der er to psykiatriske syndromer og to slags symptomer, som er forbundet hermed, hvor patienterne altid har en historie med brudte bånd i barndommen:

"Syndromerne er psykopatisk (eller sociopatisk) personlighed og depression; de vedvarende symptomer er kriminalitet og selvmord" (ibid, s. 79).

Disse mennesker begår, selv om de hverken er psykotiske eller underbegavede, igen og igen handlinger rettet mod samfundet (forbrydelser), handlinger rettet mod familien (vanrøgt, grusomhed, seksuel promiskuitet eller perversion) og handlinger rettet mod personen selv (afhængighed, selvmord eller selvmordsforsøg, hyppige jobskift).

Af særlig interesse for dette speciale er de suicidale patienter, der har en væsentlig forøget hyppighed af tab af nære relationer i barndommen, og disse tab er som oftest sket inden for de

¹¹ Schousboe henviser til Cassidy og Shaver (1999): *Handbook of Attachment*.

første fem leveår. Disse tab er ikke kun et spørgsmål om en forælders død, men gælder også skilsmisse og fødsel uden for ægteskab. En undersøgelse af 156 selvmordsforsøg i en test med kontrolgrupper af samme køn, alder, klasse og andre betydningsfulde variable viste, at et tab (defineret som fravær af den ene eller begge forældre i mindst 12 måneder) inden for de første fem leveår giver tre gange flere selvmordsforsøg sammenlignet med kontrolgrupperne (Greer, Gunn & Koller, 1966 i Bowlby, 1996, s.81). Det giver en hyppighed på 26 % i gruppen med de 156 selvmordsforsøg sammenlignet med 9 % i kontrolgrupperne. Samtidig havde personer i gruppen med selvmordsforsøg ofte oplevet tab af begge forældre, ligesom tabet har været permanent, mens kontrolgrupperne ofte havde tidsbegrænsede tab i de første leveår i form af forældres sygdom eller fravær på grund af arbejde (ibid, 1996, s. 81).

Bowlby beskrev endnu en undersøgelse med samme population (Greer et. al, 1966, i Bowlby, 1996). Denne undersøgelse viser, at de, der har mistet en forælder inden det fyldte femtende år, har signifikant større risiko for at udvikle sociopatiske træk, nemlig 18 % mod 4 % i kontrolgrupperne. Bowlby peger altså på, at der er stærke statistiske og kliniske korrelationer mellem barndomstab og selvmord eller selvmordsforsøg og sociopati og depression.

Forskningen tyder ifølge Bowlby på, at de stærkeste affekter, der vækkes ved tab hos både børn og voksne, er frygt for at blive svigtet, længsel efter den, man har mistet og samtidig vrede bebrejdelser mod alle, som den efterladte betragter som ansvarlige for tabet eller står i vejen for, at den forsvundne person kan vende tilbage:

"Længsel efter det umulige, umådeholden vrede, afmægtig gråd, rædsel ved udsigten til ensomhed, ynkværdig bøn om sympati og støtte – det er de følelser, en efterladt har brug for at udtrykke og undertiden først opdage ... Men alle disse følelser er man tilbøjelig til at betragte som uværdige og umandige" (Bowlby, 1996, s. 105).

Efter Bowlbys opfattelse er evnen til at sørge betinget af tilknytning. Hvis et barn afvises, når det udviser tilknytningsadfærd og fx får at vide, at gråd er uberettiget, at separation ikke er et problem, og at jalousi i den forbindelse er uberettiget, vil barnet overtage denne adfærd. Hvis et sådant barn rammes af sorg, vil det søge at kvæle de følelser og affekter, som er beskrevet ovenfor, og da denne form for følelsesundertrykkende adfærd ofte forekommer i en hel familie, vil den pågældendes slægtninge formentlig have samme afstandtagen til emotioner og deres udtryk. Tabet bliver, med Bowlbys ord, 'et familieproblem'.

I en så befolkningsfattig nation som Grønland bliver tabet og sorgen et nationalt problem, der imidlertid kan ses i relation til gamle familiestrukturers opløsning, nye former for opdragelse som

følge af institutionalisering af børnene, problemer med konflikthåndtering, alt sammen på en eller anden måde resultater af eller korreleret med brudte bånd.

4.4 Familiestrukturer i Grønland

Overgangen fra et relativt statisk samfund (fangersamfundet) til et komplekst samfund, hvor arbejde, uddannelse og fritid er adskilt, betød også enden for den store grønlandske familie.

Familien havde stor betydning for børnene, ikke mindst drengene, der levede i en slags mesterlæreforhold til faderen. Dette forhold brød sammen, da skoler og institutionalisering af børn i børnehaver tog fart i 1960'erne. Frem til denne periode er familierne store og selvstyrende enheder, placeret i omgivelser, hvor alle kender alle. Med fangererhvervets vigende betydning sker der gradvis en urbanisering af den grønlandske befolkning. Grønlænderne flytter til byer og de store familier opløses langsomt i de nye strukturer. Det er værd at bemærke, at antallet af børn i 1970'erne er så stort som aldrig før, idet mere end halvdelen af befolkningen er under 15 år¹². Disse børn er i dag midaldrende og på vej til at blive bedsteforældre (Lyng, 2013, s. 84-85).

Når der ikke er nogen rollemodeller, som drengene umiddelbart kan tage til sig, starter flugten fra virkeligheden. Det brudte bånd på samfundsmæssigt niveau - fra det trygge, enkle fangersamfund til den komplekse, usikre modernitet uden en fastlagt vej at gå for den enkelte – fører til storfamiliens sammenbrud, hvilket igen fører til problemer som kriminalitet, alkohol- og hashmisbrug, især hos drengene. Det er blandt disse grønlandske drenge, at de mange helt unge selvmordere skal findes (Lyng, 2013, s. 11-12).

Storfamiliens opløsning betyder dog ikke, at slægten mister sin betydning i den grønlandske bevidsthed. Den enkelte bliver set af andre i forhold til, hvem han eller hun er barn eller barnebarn af (Sørensen, 1994, s. 209). Tróndheim beskriver, hvordan den sociale identitet i det traditionelle Grønland blev ”markeret med navnet, som forbandt en person direkte til den afdødes navnesjæl og dermed til hans slægt, til ritualpartnere og til de mange netværk, som udgjorde strukturen i det eskimoiske samfund” (Tróndheim, 2011, s. 364). Missionens fordømmelse af den traditionelle grønlandske livsopfattelse gav anledning til store forandringer i skikkene, som trods alt i en vis udstrækning har overlevet, dog i en noget ændret form, sandsynligvis fordi skikkene er blevet holdt i det skjulte (ibid, s. 360). Familieforholdet er den primære faktor, når grønlændere skal placere

12 Dette skyldes for en stor del, at tuberkulosen, der tidligere var den store dræber i Grønland, bliver endeligt udryddet i 1963.

hinanden, og ikke som i Danmark erhverv. Det gælder såvel i Nuuk som generelt i Grønland (Sørensen, 1994, s. 209-210).

Kernefamilien med far, mor og børn er også en institution i Grønland, og det er værd at bemærke, at i Trivselsundersøgelsen fra 2011 blandt de ældste grønlandske folkeskoleelever er der en markant stigning i antallet af børn, der angiver, at de bor sammen med deres forældre, sammenlignet med den tilsvarende undersøgelse fra 2004 (fra 60 % i 2004 til 73 % i 2011; Trivselsundersøgelsen, 2001, s. 39).

Storfamiliens opløsning betyder, at de yngre generationer nu selv skal skabe og opretholde en familie. Ikke alle bliver gift eller ønsker at gifte sig. Hvis en mand i Grønland har mange børn, selv om de er født af forskellige kvinder og selv om manden ikke lever sammen med nogen af dem, er han mandig:

”Mænd med masser af børn – i og uden for ægteskabet – omtales med et stort grin og en vis ærefrygt: godt skuldret!” (Sørensen, 1994, s. 209).

Ifølge Sørensen (1994) ser det ikke ud til, at det giver anledning til bekymring for de kvinder, der er mødre i denne sammenhæng, og det hænger måske sammen med, at kvinder har lettere ved at skabe deres egen familie ved at få børn uden for ægteskab. En mand derimod er langt mere afhængig af en kvinde, der vil blive hos ham. Denne kritiske afhængighed kan antages at forstærke følelsen af at have ejendomsret til den kritisk nødvendige partner, hvilket kan føre til jalousi og voldsom affekt, hvis den kritisk nødvendige partner trækker sig fra forholdet.

4.5 Opvækstvilkår

Det er især de unge mænd, der tager livet af sig i Grønland, jfr. statistikker over fuldbyrdede selvmord, og der kan derfor være grund til at se nærmere på, hvordan grønlandske drenge bliver opdraget. Det er naturligvis en forsimpning at tale om alle grønlandske drenge under et, som om opdragelse i Grønland ikke også var et spørgsmål om socialklasse samt social, uddannelsesmæssig og økonomisk kapital, som alle andre steder i verden, så derfor skal generaliseringer i det følgende tages med et gran salt. Det er et forsøg på at udpege typiske forhold, der gælder for en lang række grønlandske drenges opvækst i tiden efter fangersamfundets sammenbrud.

Men det er en kendsgerning, at fangersamfundets dominerende træk – at alt foregik i familien, også uddannelse – hører op med den danske (vestlige) skoletankegangs indtog i Grønland. Uddannelse udlejres i institutioner, mesterlæren bryder sammen, og i Grønland som i Danmark er det drengene, der har det sværest med at affinde sig med skolens form og indhold. Ifølge cand. pæd. og tidligere

skoleinspektør i Grønland Per Kunuk Lyngé findes der dog ingen rapporter eller analyser, der specifikt forholder sig til Inuit-drengbørns læring, og han tilføjer, at dette pædagogisk-psykologiske arbejdsfelt også er relativt nyt i Danmark (P. Lyngé, 2013, s. 10).

Den grønlandske drengopdragelse har altså ikke sluppet fangerfortidens relative frihed, og drengene ser ikke ud til at udvikle en 'moderne' identitet, som kan forlige dem med det moderne Grønlands krav til uddannelse og arbejde. Antropologen Susanne Dybbroe siger i en undersøgelse fra 1988, at der er en uoverensstemmelse mellem opdragelse og faktiske vilkår for grønlandske mænd, og at den grønlandske mands altoverskyggende problem er, at han endnu ikke har fundet en moderne identitet (Dybbroe¹³, 1988, s. 125, citeret efter Sørensen 1004, s. 161).

Det problematiske i denne forståelse af opvækstvilkår er, at den antager, at der var en stabil fortid i Grønland, som midlertidigt er afbrudt, mens en overgang finder sted til det moderne samfund, hvorefter man igen må forvente en stabil periode. Denne antagelse idealiserer både fortid og fremtid, og samtidig er det også problematisk, at mens manderollen umiddelbart ikke har kontinuerlige træk, så har kvinderollen det tilsyneladende i en sådan grad, at kvindeidentitet ser ud til at være stabil både før, i overgangen og efter. Endelig er det muligt at problematisere selve forestillingen og identitet, knyttet til køn, altså mere eller mindre stereotype forestillinger om træk, der er uforanderligt knyttet til enten det mandlige eller det kvindelige køn. Alle disse former for kritik løber dog altid ind i det problem, at der så ikke er nogen mulighed for at forklare, hvorfor fx så mange flere mænd end kvinder begår selvmord i Grønland. Det virker faktisk også ganske rimeligt at se en kontinuitet i grønlandske kvinders rolle som husmor, mor og den, der passer det nære, og det er ikke vanskeligt at se en diskontinuitet for mændene i mandens nye rolle som ansat (eller arbejdsløs) og som en, der kun skal tage sig af bestemte detaljer i en proces, som han ikke er herre over. Det virker rimeligt at tale om et brud med traditionen, som ikke slår igennem i opdragelse og opvækst, fordi de, der er opdragere, selv har rod i fangersamfundet og storfamilien med det mandlige overhoved.

Per Kunuk Lyngé, der også er grønlandsk forsker og seniorrådgiver i Departement for Forskning og Uddannelse i Nuuk, gennemførte i 2011 en empirisk undersøgelse af 30 jollefiskere¹⁴ og deres sønner i Nuuk-området for at undersøge, om der findes 'kulturelementer fra det oprindelige

13 Susanne Dybbroe: "Participation and Control: Issues in the Debate on Women and Development – A Greenlandic Example" i Folk, nr. 20.

14 Jollefiskeri er en videreudvikling af det oprindelige kajakfiskeri og drives i dag af 0.2 % af den grønlandske befolkning. Fiskere udgør knap 9 % af befolkningen (P. Lyngé, 2013, s. 72).

fangersamfund, der under en eller anden form påvirker børnene og deres læring i en eller anden grad” (P. Lyng, 2013, s. 10). Og det viste sig, at ’drengébørn, som udviste større påvirkningsgrad fra den oprindelig fangerkultur, fik alvorlige og livstruende problemer i deres opvækst i det urbane miljø i Nuuk, herunder og ikke mindst i skolen’ (ibid, s. 10).

P. Lyng siger, at hos denne lille rest af det oprindelige fangersamfund er der opstået såkaldt ’skærmet socialisering’¹⁵, hvor gamle værdier og adfærdsformer holdes i hævd, mens det omgivende samfund bevæger sig helt andre steder hen. Denne skærmede socialisering kan være grobund for at udvikle rollen som offer, og den bliver problematisk for jollefiskernes børn, når de kommer i skole. P. Lyng (2013, s. 73) beskriver det som et sammenstød mellem ’primær næringssamfundet og det komplekse samfund.

Det er karakteristisk for drengenes problemer i skolerne i Nuuk, at det er eleverne, der bliver set som problembærere, når de ikke kan finde sig til rette i det komplekse samfunds skole. Problemerne individualiseres, og skolen er blind for, at det er den selv som institution, der skaber problemer og dermed får problemer. P. Lyng udtrykker det sådan, at ’individualiseringen får problemer til *at forsvinde*’ (ibid, s. 73).

Skoleloven taler om den rummelige skole, så derfor burde jollefiskerne efter P. Lynges opfattelse kunne forhandle sig til løsninger med skolen, således at drengébørnenes læring i jollefiskeriet bliver anerkendt som en form for skolegang eller uddannelse. Men han tilføjer, at ’der kan være knyttet meget skam og skyld til de berørte problemer i de enkelte familier, der jo er individualiserede’ (ibid, s. 77).

Opløsningen af storfamilierne kaster lange skygger i Grønland.

4.6 Vold som tilknytningsadfærd

Konfliktløsning i form af vold er et velkendt fænomen i Grønland. Selvmord kan betragtes som en ekstremt voldelig konfliktløsningsmodel. Men især i forbindelse med tab af partner ser det ud til, at vold er et middel til at vinde partneren tilbage. Aggressionen skal altså hele et brud, hvis konfliktløsningen skal lykkes.

Bowlby skriver, at paradoksalt nok er forskellige former for aggressiv adfærd af afgørende betydning, når det handler om at opretholde nære bånd. Den ene form handler om at skræmme indtrængende bort. Den anden form handler om afstraffelse af en partner, der bringer det tætte bånd

¹⁵ Begrebet stammer fra sociologen Hoem (i P. Lyng, 2013).

i fare – det kan være kone, mand eller barn. Aggressiv og patologisk adfærd, som kan forekomme gådefuld og uforklarlig, har sin oprindelse i disse to former for tilknytningsadfærd (Bowlby, 1996, s. 77).

Den frustrerede eller utilstrækkelige mand – sådan ser den grønlandske mand ofte sig selv, ifølge Sørensen (1994, s. 92) informanter – kommer tilsyneladende let ud i en ekstrem form for tilknytningsadfærd: Vold.

Sørensen indsamling af data via kvalitative interview i Nuuk midt i 1990'erne peger på, at selv om den selverhvervende fanger, der suverænt bestemmer over sin tid og selv tilrettelægger sin hverdag, udgør en stadig mindre del af det grønlandske erhvervsliv, så lever hans forståelse af sig selv som et menneske, der selv bestemmer over sit liv i alle forhold, videre. En kvindelig informant siger om de grønlandske mænd:

”Deres problem er, at de ikke er opdraget til at blive underordnede medarbejdere i et industrisamfund, hvor de bare er en lille brik i en stor helhed. Deres opdragelse, den er baseret på, at de skal være hele mennesker, som selv har styr over tilværelsen og har en meget betydningsfuld rolle i forhold til det ansvarsområde, som de er blevet opdraget til, nemlig at have en familie” (ibid, s. 159).

Voldelige mænd er et problem i Grønland, og Sørensen mener, at volden kan beskrives og forstås gennem fire diskurser: den kulturelle, den politisk-økonomiske, den psykologiske og den kønspolitiske.

Den kulturelle diskurs i Grønland er, at grønlændere er gode mennesker, der nærmest pr. definition er ikke-voldelige. Når vold så alligevel forekommer, så skyldes det, at grønlandsk mentalitet er så følelsesfuld.

Den politisk-økonomiske diskurs handler om undertrykkelse i kolonitiden og en fortsat danskdomineret samfundsudvikling i Grønland. Denne undertrykkelse udløser den afmægtige vold, fordi undertrykkelsen skaber frustrationer.

Den psykologiske diskurs handler om den kulturelle splittelse mellem grønlandsk og dansk, som på individniveau kommer til syne som identitetsproblemer. Usikkerhed i egen forståelse af identiteten fører til afmægtige, voldelige reaktioner.

Den kønspolitiske forståelse af vold handler om, at en oprindelig balance mellem kønnene er brudt sammen. Men Sørensen (1994, s. 93) siger også, at kvinden må medregnes som social aktør i forbindelse med vold, fordi hun ’provokerer manden og skejer ud’.

Her er altså tale om afmægtig tilknytningsadfærd i form af vold, i hvert fald i de tre sidste tilfælde, der ikke kan rokke ved den problematik, som volden angiveligt er udløst af. Dansk indflydelse i Grønland forsvinder ikke, fordi manden slår konen eller laver hærværk mod tilfældige bygninger. Den voldelige mand får ikke en 'hel' identitet gennem vold, og han vinder næppe den tabte kæreste tilbage med vold.

Men det er givetvis en komponent til forståelsen af den høje selvmordsrate, at mange parforhold er ustabile og kortvarige. For de helt unge i de følsomme teenageår kan tabet af en partner antage dimensioner, som formentlig kan være med til at udløse selvmordsadfærd, især når det gælder drenges tab af en kæreste (ibid, s. 95).

4.7 Sammenfatning - tilknytning

Familien som omdrejningspunkt for hengivenhedsrelationer har undergået en forvandling fra den store familie, der indeholdt alle funktioner, til kernefamilien, hvor uddannelse og læring er udlejret i institutioner og forældreparret principielt er alene. Det tyder på, at særligt drengebørnene hermed får vanskeligheder i mødet med uddannelsessystem og arbejdsmarked. Ud over selvmordsadfærd, fremstår vold også som et betydeligt problem for unge grønlandske mænd. Her er opdragelsen overfor mødet med det moderne ligeledes betonet som potentielt disponerende for voldsomme reaktioner på afvisning og utilstrækkelighedsfølelse. Det er endvidere fremhævet hvordan tab af omsorgspersoner (ikke sjældent til selvmord) er et vilkår for mange grønlandske børn, og hvordan dette forhold kan have betydning for senere selvmordsadfærd, såkaldt suicidal transmission.

5. Fra tilpasning til deltagelse – mod en kulturhistorisk udviklingsteori

Diskussionen af menneskelig udvikling foregår ofte ud fra polerne "indredrevet" og "ydrestyret". Som eksempel på førstnævnte kan nævnes faseteorierne, som bl.a. repræsenteret ved Erik Eriksons psykosociale udviklingsteori. Her forløber identitetsdannelsen gennem forudbestemte udviklingsstadier og drives altså frem af en iboende udviklingslogik. Til hvert udviklingstrin hører opgaver, hvor samfundsmæssige værdier må internaliseres. Den ideelle udvikling kendetegnes således af en stigende overensstemmelse mellem individ og samfund (Erikson, 1971). Ungdommens opgave i Eriksons teori er at afsøge identitet. Derfor er ungdommen karakteriseret ved et "psykosocialt moratorium", dvs. en pause efter barndommen, hvor den enkelte endnu er

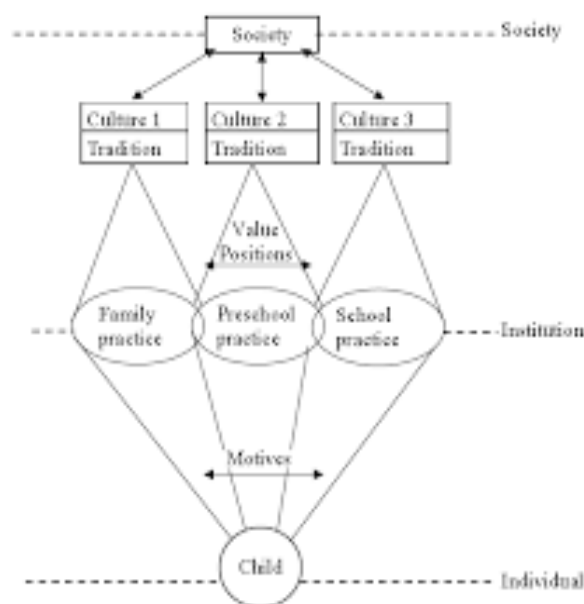
fritaget for voksenlivets krav og har udstrakt frihed til identitetsprojektet. Ungdomsproblemer kan vise sig ved vanskeligheder ved at udnytte moratoriets frihed konstruktivt. Umodenhed ift. den aktuelle udviklingsopgave kan i følge Eriksons teori tilbageføres til den utilstrækkelige bearbejdning af tidlige stadier

udviklingsopgaver. Her kommer også mangler ved den primære socialisering i fokus, altså eksempelvis et dårligt mor-barn forhold (ibid.)

Der er flere kritikpunkter af den indredte udviklingsforståelse. Overordnet går kritikken på en reduktion af samfundets betydning, idet der primært fokuseres på psykologiske funktioner og kompetencer (Hedegaard, 2009; Mørch, 1985). I forlængelse heraf kan det anses for problematisk, at teorien placerer sig som en

universel udviklingsteori, der er gældende for alle børn. Ved ikke at præcisere teoriens specifikke historiske, kulturelle og samfundsmæssige indlejring, bliver der tale om et etnocentrisk perspektiv på udvikling (ibid.). Et andet problem, som bl.a. fremhæves af Hedegaard (2009) er forestillingen om udvikling som tilpasning. Udviklingsproblemer bliver dermed udtryk for en uoverensstemmelse mellem samfundsmæssige krav og den enkeltes forudsætninger. I følge Mørch (1985) er individets tilpasning til samfundet ligeledes et udviklingsprincip for teorier som argumenterer for ydrestyret udvikling. Forskellen er, at det her betragtes som et uharmonisk tilpasningsforhold. I den kritiske socialisationsteori forstås barnets udvikling som en gradvis underlæggelse under problematiske samfundsforhold. Dermed opstår udviklingsproblemer som en naturlig konsekvens af afkald og undertrykkelse. Ved således at fremhæve tilpasning som det centrale udviklingsprincip, hvad enten det betragtes problematisk eller ej, negligeres individets aktørstatus og mulighed for at påvirke sine livsbetingelser (ibid., Hedegaard, 2009).

Polerne ”indredet” og ”ydrestyret” søges inden for den kulturhistoriske skole sammentænkt i opmærksomheden på, hvordan mennesker handler med deres betingelser i konkrete sammenhænge. Det er gennem deltagelse i sådanne handlesammenhænge, at mennesker udvikler sig. Børns udvikling kan ikke anskues i et vakuum. Det er nødvendigt at inddrage de forskellige sociale sammenhænge, som barnet indgår i (ibid.). I følge Hedegaard & Fler (2013) negligeres

Kilde: Hedegaard & Fler, 2008, s. 10.

udviklingsteorier hverdagens betydning for børns udvikling, måske fordi udvikling opfattes som en række successive faser i toneangivende teorier som Eriksons. Faserne antages at indtræde relativt uafhængigt af hændelser i børnenes hverdag. Imidlertid hævder den kulturhistoriske skole, at udvikling netop er det, der foregår, når barnet bevæger sig mellem hverdagssammenhænge som familie, skole og daginstitution, og i den forbindelse bliver tvunget til at forholde sig til de forskellige krav, værdier og konflikter, som disse sammenhænge stiller (ibid.).

Miljøet er i denne forståelse ikke blot noget udefrakommende, som barnet skal tilpasse sig. Barnet betragtes som værende i et dynamisk forhold med det omgivende miljø. Vygotsky (1998) anvender begrebet ”social situation of development” til at beskrive, hvordan der foruden barnets objektive position, bliver tale om en indre position, hvorigennem barnet tilskriver mening til sin position i miljøet. Således kommer barnets perspektiv i fokus som en drivkraft i udviklingen og det bliver centralt at spørge, hvad barnet vurderer som vigtigt, hvilke dilemmaer det oplever og hvorledes dets handling er motiveret (Bozhovich, 2009).

Hedegaard (2009) beskriver med sin model de forskellige niveauer i den kulturhistoriske udviklingsteori. Øverst findes det samfundsmæssige niveau, hvor staten gennem love og regulativer skaber betingelserne for at være barn i forskellige sammenhænge såsom familie, skole, fritidsaktiviteter etc. Gennem kultur og statsligt regulerede traditioner formidles visse værdier, normer og diskurser omkring børns udvikling. På det institutionelle niveau, formes praksisser som familie, skole og daginstitution af disse traditioner, såvel som traditioner, der tilhører den situerede lokale praksis. Endelig fremhæves med det individuelle niveau barnet som aktør, med særlige motiver og kompetencer for deltagelse i forskellige hverdagspraksisser.

5.1 Ungdom som ny samfundsmæssig kategori

I følge Mørch (1985) kan ”ungdom” ikke betragtes som et universelt fænomen. Baserer man kun definitionen af ungdom på alder forsømmes det forhold, at ungdom også er en særlig samfundsmæssig kategori, som ikke altid har eksisteret. Således bliver det interessant, at se på ungdommens historiske udvikling. ”Ungdom” opstår i Europa i slutningen af 1700-tallet som følge af nye samfundsmæssige forhold, hvor den tidlige kapitalisme stiller nye kvalifikationskrav til den enkelte. Samtidig udvikles inden for familien et nyt syn på børn og en opmærksomhed på deres udviklingsbehov. Ungdommen opstår herved som en forlænget udviklings- og læringsstid og kommer til at hænge tæt sammen med skolesystemet. Der er imidlertid kun tale om en borgerlig

ungdom. Først meget senere bliver arbejdsklassens børn også ”unge”. Mørch forklarer dette med, at kvalificering i industrien foregår ved direkte oplæring i konkrete færdigheder. Dermed er der ikke brug for en afgrænset udviklingstid.

Ungdom er oprindeligt og til stadighed forbundet med privilegier. Det er en af samfundet afsat periode med fritagelse fra voksenlivets forpligtelser, hvor den unge kan uddanne, udvikle og selvstændiggøre sig. I takt med at forholdene for de unge er forbedret i retning af øget selvstændighed og flere muligheder for uddannelse, synes problemerne med de unge imidlertid at være blevet flere (ibid.). I følge Mørch må disse ungdomsproblemer ikke begrundes i en individuel udviklingsopfattelse (den unge som ”umoden”), men netop tilbageføres til det samfundsmæssige moratorium. Han peger på paradokset i, at unge forventes at udvikle kvalifikationer for et voksent liv i en stadig mere kompleks verden, samtidig med at de afskæres fra det i et uddannelsesmæssigt ”reservat”. Ungdom er altså i Mørchs forståelse et samfundsmæssigt forhold, som i høj grad er organiseret af skolen. Udviklingsopgaven for unge er i følge Mørch & Laursen (1998) at udvikle kvalificeret selvbestemmelse, dvs. at lære at bruge skolens og det øvrige samfunds betingelser til at skabe sig selv, og at blive i stand til at løse de udfordringer, de stilles overfor i dagligdagen. Den unges aktørstatus består således i den måde vedkommende forholder sig til og handler med sine betingelser.

Fra kapitlets teoretiske redegørelse vil jeg medtage følgende fokuspunkter til analysen af grønlandske ungdomsselvmod:

- En overskridelse af den dikotomiserede udviklingsforståelse gennem fokus på barnets/den unges deltagelse i handlesammenhænge.
- Forståelsen af barnets/den unges perspektiv, dets motiver og handlegrunde.
- Problemet med ”reservatsocialisering”.

5.2 Inuitdrengens møde med det danske skolesystem

P. Lyng (2013) fremsætter nogle betragtninger omkring skolesystemet i Grønland, som synes interessante at sammenholde med det ovenstående.

Det oprindelige grønlandske samfund var et kollektivt samfund, hvor børn og voksne var sammen hele tiden. Børnene fulgte med de voksne og var vidne til det voksenliv de senere selv skulle have. Oplæringen i voksenlivet foregik som mesterlære, hvor sønnerne allerede fra små blev leget ind i rollen som fangere. Ungdom fandtes således ikke, idet der ikke var behov for en adskilt udviklings- og dannelsesperiode. Med koloniseringen kom skolegangen, og mesterlæren afløstes gradvist som

socialiseringsmåde til voksenlivet. Den grønlandske skole grundlagdes mere eller mindre som en kopi af den danske og fungerer, som P. Lyng (ibid.) fremhæver, i vid udtrækning forsat således. Den danske skole er ligesom andre vestlige skolesystemer influeret af dominerende udviklingsteorier som Piagets og Eriksons. Piagets kognitive udviklingsteori har eksempelvis haft betydning for, hvornår børn betragtes tilstrækkeligt modne til at starte i skole (Hedegaard, 2009). P. Lyng (2013) peger på et muligt sammenstød mellem et skolesystem baseret på dansk/vesteuropæisk kultur og et omgivende samfund, hvor inuitbaseret kulturelle værdier fortsat eksisterer. Han fremsætter således den tese, at børn med høj grad af inuitkulturel baggrund, vil opleve større vanskeligheder med skolemæssig socialisering end børn med højere grad af dansk kulturel baggrund. Den traditionelle grønlandske opdragelse giver barnet stor frihed, bl.a. fordi stammen fungerer som en naturlig ramme om dets udfoldelse. Med moderniseringen sker en opløsning af den store grønlandske familie, og opdragelsesopgaven lægges i højere grad ud til skole og daginstitutioner. Med skolesystemet opstår afstraffelsen af ”ulydige børn” som et hidtil ukendt fænomen. Bjerregaard & I. Lyng (2006) fremhæver ligeledes dette kultursammenstød i skolesammenhæng, idet barnet som *qujagisaq* (yndling) møder krav, konkurrence og restriktioner på en værdimæssig baggrund, som det ikke kender. Her er der ifølge P. Lyng (2013) en vigtig kønsmæssig forskel, idet drenge i særlig grad betragtes som ønskebørn. Dette hænger sammen med den kulturelle myte om sønner som helte, der forhindrer hungersnød og forsvarer familien. Denne kulturarv bæres forsat af drengebørn – fx. fejres drengens første bytte stadig mange steder med en rituel handling. Imidlertid indfries de forventninger, som skabes i drengen gennem opdragelsen, ikke af skolesystemet. Her måles præstation på helt andre parametre, og drengen oplever måske for første gang i sit liv autoritær tiltale. P. Lyng (ibid.) forklarer, at graden af inuitkulturel baggrund også har betydning for pigernes skolemæssige socialisering, men at overgangen er knapt så voldsom for pigerne pga. skolesystemets traditionelle opprioritering af feminine værdier. Dertil kommer, at der traditionelt stilles flere krav til pigerne i opdragelsen om at bidrage til husholdningen, hvorfor man kan forestille sig, at de dermed også bedre kan forholde sig til krav og forventninger fra uddannelsessystemet (Haahr, 2009).

Bozhovich (2009) anvender Vygotskys begreb ”social situation of development” til at diskutere fænomenet ”skolealder”. Almindeligvis vil barnet ved skolestart være motivationelt orienteret ift. læringsaktiviteter, sådan som det også stilles som forventning af skolen. Positionen som skolebarn er attraktiv fordi den er forbundet med nye rettigheder og ansvarsopgaver. Imidlertid afhænger barnets fortsatte indstilling til læring af, om det viser sig som midlet til at realisere en ny agtet social

position. Hermed kan vi forsøge at forstå inuitdrengens vanskeligheder ved at deltage tilfredsstillende i skolesammenhæng. Skolesystemets værdigrundlag står i udpræget kontrast til de værdier, som er fremherskende i familien. Barnet mødes således ikke i sine forventninger til sig selv og skolen, tværtimod oplever det måske sin sociale position reduceret, fordi dets kulturelle kapital overses eller afvises af skolen (P. Lynge, 2013). Der kan formodes en bevægelse, hvor inuitdrengens udviklingsmotiv ikke fanges af den aktivitet, der foregår i skolepraksissen, hvormed barnet falder bagud og måske marginaliseres yderligere ved specialundervisningstiltag. Dette barn vil måske gradvist orienteres mod andre deltagelsessammenhænge, der i højere grad rummer mulighed for at avancere i social position.

Hundeide (2004) har beskrevet sociale og identitetsskabende processer involveret i unges vej ind i bander og andre modkulturelle grupperinger. I følge Hundeide må man se på, hvad disse miljøer tilbyder de unge. Den unge mand, som ikke oplever at kunne honorere samfundets krav ift. uddannelse og arbejde, kan finde fællesskab med andre marginaliserede unge omkring at være ”mod systemet”. I bandemiljøet tilbydes en komplet ”livsstilspakke” med udførlig opskrift på, hvordan man skal se ud, opføre sig og leve sit liv. Der stilles en ny identitet til rådighed som, i modsætning til den identitet den unge oplever i det øvrige samfund, er forbundet med respekt. *”As a consequence of the new belonging, the member gets a new and very potent identity [...] He has acquired a new understanding of himself as a person, and the understanding also implies that his inadequacies in other fields become less important. He is no longer going to fight for status inside the existing institutions, such as the school system and the employment market. He now has got the status he needs ”* (Fangen, 1990 i Hundeide, 2004, s. 93).

Tesen om at unge grønlandske mænd afsøger kriminelle miljøer for at opleve status og anerkendelse fra fællesskabet, synes at underbygges af tal fra Anstalten for Domsfældte, hvori unge mænd under 30 år topper statistikken (P. Lynge, 2013). Omfanget af bandeaktivitet i Grønland kendes ikke, men der er jævnligt beretninger om banderelateret kriminalitet i hovedstadsområdet¹⁶. P. Lynge argumenterer således i sin afhandling for, at de unge mænd er blevet det moderne Grønlands tabere. Problemet vedligeholdes i følge P. Lynge af, at man i indsatser som specialundervisning og afsoning ikke har blik for de sociale aspekter af situationen, men kommer til at individualisere problemet til den unge selv.

¹⁶ <http://sermitsiaq.ag/kl/node/71344> ; <http://sermitsiaq.ag/bandelignende-tilstande-nuuk>

Højholt (1996) peger på problematiske konsekvenser af at anskue udvikling og ”fejludvikling” som et anliggende isoleret til individet. Ved problematisk eller mangelfuld deltagelse i skolesammenhæng sker en problemforskydning, væk fra den konkrete kontekst. Herved bliver læreren koblet fra som ansvarlig for skolekonteksten, og det synes ikke muligt at gøre noget ved problemet fra denne position. Hermed forsømmer man ifølge Højholt (2012) udviklingens sociale dimension, hvor børn altid er engageret i at relatere sig til relevante sociale fællesskaber. Således er også læring knyttet til social praksis, hvor børn bruger hinanden til at lære skolemæssig deltagelse og sammen skaber læringsengagement. Det er dermed af stor betydning for barnets mulighed for at deltage tilfredsstillende i skolesammenhæng, om denne deltagelse sker fra en social gyldig eller en marginaliseret position.

For at forstå barnets betingelser for deltagelse i forskellige sammenhænge, må man undersøge dette ud fra barnets perspektiv. Idet man ser på de konkrete deltagelsessammenhænge, som barnet indgår i, bliver dets strategier mere meningsfulde. Ifølge Bozhovich (2009) kan mangelfuld skoledeltagelse således også handle om, at barnet allerede indtager en avanceret og krævende social position i hjemmet. Det er tidligere beskrevet, hvordan alkoholmisbrug er et problem i mange familier, og hvordan dette kan medføre, at børn må påtage sig omsorgsopgaver. For disse børn kan man forestille sig, at det ledende motiv bliver at sikre familiens sammenhæng, hvorfor skolemæssig deltagelse til sammenligning bliver mindre vigtig. I kraft af den traditionelle kønsrolleopdeling som fortsat præger den grønlandske opdragelse, kan man formode at det hovedsageligt er pigerne der vil have denne motivorientering.

5.3 Værdikonflikter som bremser udvikling

Kriser er et centralt princip på tværs af udviklingsteorier. Hos Erikson gennemgår barnet en række aldersspecifikke udviklingskriser, hvortil der hører en udviklingsopgave, som barnet må løse for at nå til et nyt udviklingstrin. Udviklingsmotivet bliver dog, som Riegel (1975) påpeger her, homeostasis – opnåelsen af et nyt udviklingsplateau. Den kulturhistoriske udviklingsteori anskuer snarere udvikling som et resultat af modsætninger og konflikter mellem ydre krav og motiver og mellem forskellige deltagelsespraksisser. Uoverensstemmelse er således ikke negativt, men kan betragtes som konstruktivt og fremdrivende for udviklingen (ibid.).

Opgaven med at navigere i de forskellige deltagelsespraksisser, tager sig forskelligt ud alt efter den særlige kombination af familie, skole, klub, kammeratskabsgruppe, fritidsaktiviteter etc., der udgør det pågældende barns liv (Højholt, 1996). Phelan et al. (1991) anvender begrebet ”border crossing”

til at beskrive det overgangsarbejde, som børn gør, idet de krydser grænserne mellem deltagelsessammenhænge. Jo mere kongruente de forskellige sammenhænge er, jo lettere gennemtrængelige er grænserne imellem dem. Ofte er der dog en hvis inkongruens i værdisystemer, eksempelvis mellem familie og kammeratgruppe, hvor der kan herske noget forskellige modenhedsmarkører. Hedegaard (2009) peger på, at konfliktuerende værdisystemer kan medvirke til en sund udvikling, ved eksempelvis at fremme copingmekanismer, men at konflikter også kan være skadelige for udviklingen. For at forstå hvilken udviklingsmæssig betydning disse konflikter har, må man forsøge at indtage barnets perspektiv, dvs. se på barnets mulighed for at realisere sine intentioner og mål, mens det samtidig møder krav fra de forskellige praksissammenhænge. I følge Hedegaard (ibid.) bliver konfliktuerende værdisystemer problematiske for udviklingen af selvværd og selvstændighed, hvis barnet fastlåses i urealiserede ønsker og behov. Det kan ske, hvis de pågældende praksisser stringent fastholder deres værdipositioner og således ikke tillader barnet at realisere egne motiver eller orientere sig på nye måder.

Som tidligere nævnt kan man antage en vanskelig overgang til skolemæssig sammenhæng for børn, særligt drenge, med høj grad af inuitkulturel baggrund, fordi deres kulturelle kapital overses eller afvises af skolen. P. Lyng (2013) peger ligeledes på, at der i nogle inuitkulturelle familier opretholdes en form for ”skærmet socialisering”, hvor man er i en forsvarsposition ift. at beskytte kulturelle værdier. Han har undersøgt fænomenet hos jollefiskere (jfr. kapitel 4), der oprindeligt ansås for den vigtigste del af befolkningen, men som nu er reduceret til en minoritets- og lavstatusgruppe:

”Mange jollefiskere ser derfor deres kamp som en etnisk kamp mod de hvide eksperter, der jo ejer viden og repræsenterer den viden, som udgør det komplekse samfund. Dermed er der også sket en negativ tilvækst af viden (...) Da sønnerne i det oprindelige samfund har til opgave at forsvare familien, vil der muligvis kunne opstå større eller mindre værdikonflikter...” (ibid., s. 74).

Af citatet fornemmes tydeligt forsvarspositionen og den vanskelige situation som barnet står i, ift. at skulle bevæge sig imellem hjem og skolesammenhæng. Med hhv. ”reservatsocialiseringen” i skolesammenhæng og den skærmede socialisering i familien, ses to stringent fastholdte værdipositioner blandt barnets dominerende praksisser. Man kan således formode et krævende arbejde med boarder crossing og begrænset mulighed for samtidig at opdage og realisere

selvstændige udviklingsmotiver. Dette kan i forlængelse af Hedegaard (2009) betragtes som skadeligt for udviklingen, bl.a. fordi barnet ikke får mulighed for at udvikle sunde copingmekanismer ift. at deltage i voksenlivet – et voksenliv, der særligt for børn i bygderne og yderdistrikterne kræver en fleksibel navigation mellem det moderne og det oprindelige.

5.4 Kulturhistoriske betragtninger på selvmordsadfærd

I ovenstående er der gennem et kulturhistorisk perspektiv identificeret forskellige mulige kilder til mistrivsel blandt unge grønlandere. Der er ikke identificeret specifikke veje til selvmordsadfærd, men indkredset en særlig risikogruppe – unge mænd med høj grad af inuitkulturel baggrund. Det er fremsat, hvordan der for denne gruppe kan være tale om et kultursammenstød ved mødet med den danske skole. Drengens læringsmotiv stimuleres ikke, fordi han ikke oplever at kunne realisere en ny agtet social position. Tværtimod bliver der måske tale om tab af social position, idet hans kulturelle kapital afvises af skolen. Således kommer han til at deltage i den sociale læringspraksis fra en marginaliseret position, hvilket kan forstærkes yderligere ved specialundervisning. Den unge orienteres måske gradvist mod andre sociale deltagelsessammenhænge, hvor han kan finde fællesskab og anerkendelse. Idet den unge ikke oplever at kunne deltage kvalificeret i de dominerende praksisser knyttet til uddannelse og arbejde, forekommer det sandsynligt, at han orienterer sig mod et outsidersmiljø. Her er mulighederne for at avancere i social position typisk knyttet til risikofaktorer som misbrug og kriminalitet, der som tidligere behandlet disponerer betydeligt til selvmordsadfærd. Modsætningsforholdet til det øvrige samfund øges af individualiserede indsatser og tiltag, hvor den unge stemples med en taberidentitet, mens outsidersmiljøet omvendt vil attribuere problemet til ”systemet”. Således kan der blive tale om en yderligere marginalisering, hvor alternative livsveje bliver tiltagende inkongruente ift. outsiderpraksissens ideologi (Hundeide, 2004).

Der er endvidere fremsat den hypotese, at der for grønlandske børn med høj grad af inuitkulturel baggrund kan være tale om et krævende arbejde med ”border crossing”, imellem skolen og hjemmet. Man kan bl.a. forestille sig modsætningsforholdene frihed><disciplin, overlevelse><viden og mesterlære><moratorium som grobund for værdimæssig konflikt. Hvor nogen grad af konflikt kan betragtes som fremdrivende for udviklingen, bliver det potentielt skadeligt for barnet, hvis værdipositionerne ikke levner mulighed for barnets aktive orientering ift. selvstændige udviklingsmotiver (Hedegaard, 2009).

I forlængelse heraf kan man ud fra Mørch (1985) begribe selvmordsadfærd i ungdom eller tidlig voksendom som et udtryk for, at den unge ikke mestrer kvalificeret selvbestemmelse - altså aktiv handlen med sine samfundsmæssige betingelser - som forudsætning for kompetent deltagelse i voksenlivet. Her kommer vi tilbage til det problematiske ved organiseringen af skolen som ”uddannelsesmæssigt reservat”, hvor det bliver vanskeligt for den unge at overføre skolens videnskompetence til det praktiske liv.

6. Forebyggelse af selvmord i Grønland

Inge Lyng har en god opsummering om årsager til selvmord, som også kan tjene som en sammenfatning af dette speciales fund af mulige årsager, og hun knytter hertil en gennemgang af mulige tilgange til forebyggelse. Hun gennemgår forskningens viden om selvmord i Grønland i bogen *Psykiske lidelser i det grønlandske samfund* (I. Lyng, 2000). Ifølge hende rummer forståelse af selvmordet det samme dilemma som al psykiatrisk forskning støder på, nemlig at selvmordet både er en dybt personlig handling og en handling, der er stærkt påvirket af kulturelle og sociale kræfter (ibid s. 100).

Forskningen må ifølge Lyng undersøge faktorer, der gør den enkelte mere eller mindre modstandsdygtig og peger i den forbindelse på Bowlbys teori om tilknytning og adskillelse, og om hvordan tidlig utryk tilknytning har betydning for den senere evne til at knytte og opretholde nære bånd. I Grønland har den tidlige socialisering¹⁷ undergået forandringer med det enkle fangersamfunds og storfamiliens opløsning, og her har det især betydning, at det moderne liv ’stiller andre krav til evnen til at bære langvarig adskillelse, uden at de følelsesmæssige bånd brydes, end livet i fangersamfundet gjorde’ (ibid, s. 101).

Det almenmenneskelige behov for tilknytning har sin modsætning i ensomheden. I. Lyng (ibid, s.101-102) henviser til Sadler og Johnson (1980), der opererer med fire dimensioner af ensomhed: personlig ensomhed eller mangel på en fortrolig, social ensomhed eller mangel på gruppetilhørsforhold, kulturel ensomhed, der både kan opleves når man er adskilt fra sin egen kultur eller når denne kultur er i opløsning. Endelig er den fjerde dimension ’kosmisk ensomhed’, som er

17 I. Lyng henviser her til Briggs: *Vicissitudes of attachment: Nurture and dependence in Canadian Inuit family relationships, old and new* (1995).

en manglende tilknytning til naturen, verdensaltet, et religiøst trossystem eller andre kosmologiske narrativer om menneskets plads i verden.

Ud over den enkeltes modstandsdygtighed (de følelsesmæssige aspekter) må selvmordsforskning ifølge I. Lynge (2000, s. 102) også fokusere på selve handlingen. Det moderne selvmord (som hun modstiller til et – nok noget idealiseret – billede af selvmordet som en rolig, værdig handling med en klar begrundelse og almen accept i de gamle eskimosamfund) er 'præget af en voldsom aggressivitet eller af opgiven, udvejsløshed, mangel på handlemuligheder over for problemerne'.

I. Lynge peger også på, at det først er med det moderne selvmord (med Durkheims terminologi det anomiske selvmord), at ufuldbyrdede selvmord bliver en kendsgerning. Hun har en hypotese om, at skizofreni og andre psykiske lidelser udover medfødte og samfundsmæssige forhold udspringer af 'den enkeltes manglende kompetence til at klare tilværelsens udfordringer eller belastninger'. Hun påviser en høj forekomst af skizofreni blandt især unge grønlandske mænd efter kolonitiden (ibid, s. 72-74) og siger:

"I dette perspektiv er nogle af de kræfter, der er ansvarlige for de høje forekomster af skizofreni, beslægtede med dem, der er ansvarlige for de høje selvmordsforekomster, især blandt unge mænd. Forebyggelse må for begge fænomener sætte fokus på socialiseringsprocesser, på opbygning af social og kulturel kompetence, så de pågældende føler sig som en del af samfundet, og på handlingskompetence til løsning af tilværelsesproblemer, ikke mindst problemer i forhold til andre mennesker" (ibid, s. 102).

6.1 Den nyeste forskning i udbredelse og lokalisering af selvmord i Grønland

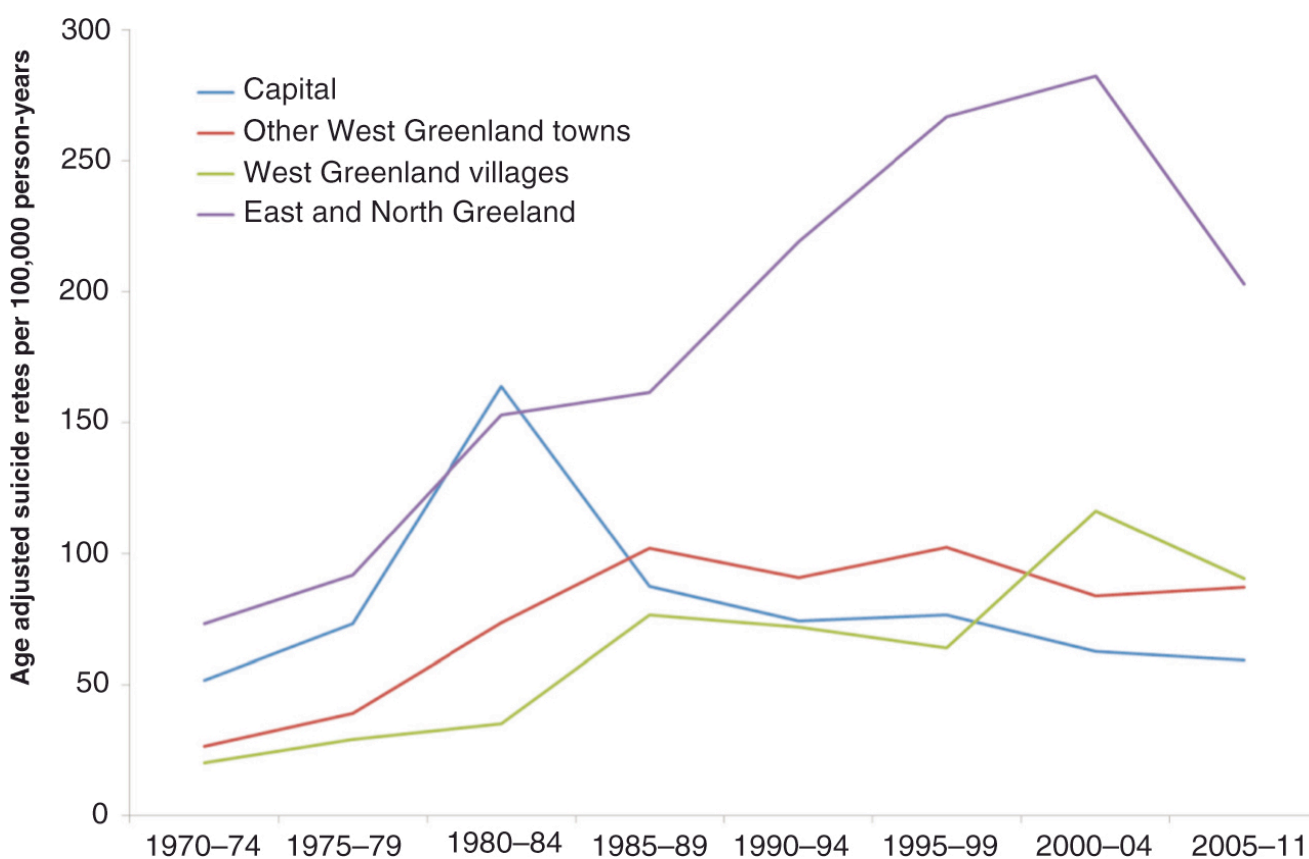
Grønland fik sin første strategi til forebyggelse af selvmord i 2005. Af Syddansk Universitets evaluering fremgår det, at der ingen ændring er i tendensen for selvmord i årene 2005-10. Strategien kan således ikke påvises at have haft en effekt. Evalueringen viser også, at selvmordsforsøg i Grønland oftest er udløst af sociale eller personlige kriser og kun sjældent er relateret til psykisk sygdom eller mentale lidelser¹⁸. Derfor er det vigtigt, at selvmordsforebyggelse i Grønland ikke bliver "sygeliggjort" ved kun at blive associeret med sundhedsvæsenet. En psykologisk autopsi af enkelte selvmord i Grønland viser, at selvmordsforsøgene var uforudsete i situationen, men at alle

18 Evalueringen af årene 2005-12 stammer fra: Syddansk Universitet. Evalueringsnotat: Implementering og koordinering af 'Forslag til National Strategi for Selvmordsforebyggelse i Grønland' i perioden 2005-2012. Citeret efter National Strategi 2013-19, da notatet ikke har været tilgængeligt.

personer var velkendte af de sociale myndigheder og belastede af talrige risikofaktorer (National Strategi, 2013).

Autopsi er en slags social- og kulturpsykologisk 'obduktion', der forsøger at finde frem til årsager bag fuldbyrdede selvmord. Den omtalte autopsi drejer sig om syv selvmord i Tasiilaq i 2011¹⁹. Den viser ifølge Bjerregaard og Larsen (2015), at selv om alle syv selvmordshandlinger var impulsive, så var alle selvmordene forklarlige og blev begået af mennesker i kendte risikogrupper.

Tasiilaq er den by i Østgrønland, som statistikken i bilag 1 udpeger som det sted i Grønland med den højeste selvmordsrate. Denne tendens til, at selvmord især er knyttet til yderområder i de seneste årtier, er tydelig i denne grafiske fremstilling²⁰:

Selvmondsrater i Grønland, fordelt på lokalitet og periode. Kilde: Bjerregaard og Larsen, 2015.

19 Jacob Lindholm, Jonna Jacobsen. Psykologisk autopsi studie af de 7 selvmord i Tasiilaq i 2011. Styrelsen for Sundhed og Forebyggelse i Grønland, 2012.

20 Kilden mangler bogstavet n i North Greenland, og venstreaksen skal være 'rates', ikke 'retes'. Det hedder ikke Greenland towns, men Greenlandic towns.

Bjerregaard og Larsen skriver, at den markante stigning i selvmord i Grønland falder sammen med kolonitidens ophør, og drejer sig om generationen født i begyndelsen af halvtredserne. Fænomenet viser sig først i Nuuk, fordi det er her i hovedstaden, at det moderne byliv først kræver en omstilling af den grønlandske fangerfamilie til det nye liv som kernefamilie i et bymiljø. Faldet i antal selvmord i Nuuk, som er tydeligt på figuren herover, indikerer, at grønlændere her har tilpasset sig det moderne byliv. Bjerregaard og Larsen fortsætter:

"The regional pattern of time trend for suicide rates varied with an early peak in the capital, a continued increase to very high rates in remote East and North Greenland and a slow increase in villages relative to towns on the West Coast. Suicidal thoughts followed the regional pattern for completed suicides. Especially for women there was a noticeable increasing trend in the villages. The relative risk for suicide was highest among those who reported suicidal thoughts, but most suicides happened outside this high-risk group" (Bjerregaard og Larsen, 2015, s. 7).

Af betydning for forebyggelse af selvmord i Grønland er også dette resultat fra undersøgelsen:

"Suicide rates and the prevalence of suicidal thoughts remain high in Greenland but different regional trends point towards an increased marginalization between towns on the central West Coast, villages and East and North Greenland. Different temporal patterns call for different regional strategies of prevention" (Bjerregaard og Larsen, 2015, s. 7).

Der er altså en tendens til, at selvmord i Grønland bliver et 'udkantsfænomen', og at der er en betragtelig stigning i selvmord blandt kvinder i Øst- og Nordgrønland. Endelig ser det ud til, at flest fuldbyrdede selvmord sker blandt grønlændere, som ikke har givet udtryk for selvmordstanker. Bjerregaard og forklarer den regionale udvikling i forekomsten af selvmord med, at bylivet ikke længere er noget fremmedgørende eller afskrækkende for især unge grønlændere, hvilket ellers har været en måde at forklare de første bølger af selvmord på fra 1960'erne og frem:

"Despite a widespread understanding that urbanization is an important reason why the Greenlanders have become alienated, Trondheim²¹ concluded that urbanization is part of the contemporary lifestyle in Greenland and is no longer experienced as an alienating factor by young people" (Bjerregaard og Larsen, 2015, s. 7).

21 Tróndheim G.: Greenlandic urbanization and urban life - decline or development? I: Hansen KG, Rasmussen RO, Weber R (red.): Proceedings from the First International Conference on Urbanisation in the Arctic. Nordregio Working Paper 2013;6:75_8.

Ifølge Bjerregaard og Larsen betyder denne udvikling i selvmordsmønstret, at forebyggelsesstrategier må være regionale. I det følgende gennemgås den aktuelle forebyggelsesstrategi og det diskuteres, om den eksisterende forebyggelsesindsats i Grønland lever op til de krav, som I. Lyng formulerer og som Bjerregaard og Larsen supplerer med nye forskningsresultater.

6.2 Den grønlandske forebyggelsesstrategi 2013-19

Den seneste opdatering af strategien til forebyggelse af selvmord i Grønland, som blev opstartet i 2005, beskriver indsatsen i årene 2013-19. Forebyggelsesindsatsen omfatter initiativer, der er strukturelle, borgerrettede og patientrettede. Dermed er alle sektorer repræsenteret i strategien (National Strategi 2013, s. 7). Det Centrale Forebyggelsesudvalg modtager input fra Ernærings- og Motionsrådet og Alkohol- og Narkotikarådet, og under det centrale udvalg er der en række lokale forebyggelsesråd, som dels får input fra det centrale råd, dels sender lokalt feedback tilbage til det centrale råd (ibid, s. 8).

Formålet med indsatsen er at:

- ” • *Nedbringe antallet af selvmord og selvmordsforsøg.*
- *Styrke det tværprofessionelle og tværsektorielle arbejde i forebyggelsen af selvmord.*
- *Fremme viden i samfundet om mental sundhed og selvmordsforebyggelse (henvendelsesmuligheder, forebyggelse etc.).*
- *Sikre systematisk registrering af risikogrupper og risikoadfærd”* (National Strategi, 2013, s. 4).

I de lokale forebyggelsesudvalg er der etableret en tværprofessionel og tværsektoriel struktur, som allerede blev etableret med Hjemmestyrets bekendtgørelse nr. 18 af 18. maj 2001 om lokale forebyggelsesudvalg. De lokale udvalg omfatter repræsentanter fra sundhedsvæsenet, tandplejen, kommunen, folkeskolen, politiet, socialforvaltningen samt kriminalforsorgen.

Udarbejdelse, afprøvning og vedligeholdelse af lokale kriseberedskabsplaner. De lokale forebyggelsesudvalg har disse opgaver:

- ” • *Der skal udarbejdes en standard for indhold og opbygning af kriseberedskabsplaner.*

- *Der skal udpeges en lokal tovholder, der sikrer en kontinuerlig opkvalificering og vedligeholdelse af viden om selvmordsforebyggelse blandt de lokale fagpersoner.*
- *Initiering af lokale tiltag og indsatser (fx kurser om selvmordsforebyggelse samt opfølgning på disse).*
- *Udarbejdelse af årsplan samt evaluering af lokale tiltag, indsatser og kurser (fx trivselsfremmende kurser, krisehåndtering o. lign.), der bør være tilgængelige for alle” (National Strategi, 2013, s. 7).*

Forebyggelsesindsatsen har altså en lokal forankring, så på det punkt er strategiens formål opfyldt, men ’der er ingen artikler, der omhandler resultater af forebyggelsesindsatser, resultater af interventioner eller behandlingsindsatser i sundhedsvæsenet i Grønland’ (ibid, s. 6).

Hvad angår det sidste punkt i formål, systematisk registrering af risikogrupper og risikoadfærd, er der ingen konkrete anvisninger i strategien. Ordet monitorering anvendes mange steder, men der er ikke nogen placering af ansvaret for denne systematiske registrering, og der er ingen klare anvisninger på, hvem der skal udføre den, eller hvordan den skal udføres:

”For at sikre en vellykket indsats i fremtiden er det vigtigt at have et solidt datagrundlag baseret på systematiske registreringer på tværs af sektorer og faggrupper. Derfor er der udarbejdet en plan for monitorering og evaluering af den fremtidige indsats, der skal yderligere præciseres i de efterfølgende handleplaner” (National Strategi, 2013, s. 12).

Denne plan er dog meget uklar, idet den opstiller tre punkter, der primært handler om at måle, hvor mange der fx har deltaget i kurser om selvmordsforebyggelse. Et af problemerne i denne forbindelse kan være dette:

”Monitorering af selvmordsforsøg er metodemæssigt en udfordring. Det vides ikke, hvor stor en andel af selvmordsforsøg, der ikke kommer til sundhedsvæsenets eller andre myndigheders kendskab. Selvmordsforsøg kan vurderes bl.a. som:

- *Årsag til (akut) ambulant henvendelse til sundhedsvæsenet (eller til kommunen)*
- *Årsag til (akut) indlæggelse*
- *Selvvurderet via spørgeskemaundersøgelser” (ibid., s. 12).*

Når det gælder om at fremme viden om selvmord – det tredje punkt i formål – er der en række initiativer, der handler om at inddrage uddannelsesinstitutioner. Samme punkt indeholder også et

ønske om at øge grønlændernes kendskab til steder, hvor de kan søge hjælp. I den forbindelse er værd at gribe tilbage til Trivselsundersøgelsen fra 2011. Som udgangspunkt er det vigtigt at se på, om de unge, der selv rapporterer, at de har forsøgt selvmord, faktisk efterfølgende har søgt hjælp i det offentlige sundhedssystem, og om de faktisk har fortalt nogen, at de har forsøgt at tage deres eget liv, og om de ved, hvor de skal søge hjælp, hvis de har selvmordstanker eller har forsøgt at begå selvmord.

Umiddelbart ser det ikke ud til, at unge grønlændere er i tvivl om, hvor de kan henvende sig, hvis de har selvmordstanker eller har forsøgt selvmord. 82 % af de unge i trivselsundersøgelsen fra 2011 svarer således, at de ved, hvor de kan søge hjælp, hvis de overvejer selvmord (Pedersen og Bjerregaard, 2012, s. 52).

De fleste angiver dog, at de taler med deres nærmeste relationer (venner og familie), mens familien og kæresten var dem, som næstflest angav at tale med om selvmordstanker. I alt tolv unge angiver, at de bruger telefonlinjerne Attavik og Børne-Ungetelefonen 134 (ibid, s. 52). Men de mere myndighedsbaserede henvendelsesmuligheder, som fx en offentligt ansat psykolog, blev kun nævnt at ganske få unge:

” ... en nævnte psykolog, tre nævnte lærere, en nævnte Paarisa, en nævnte kommunen, en nævnte 'instanser' ” (ibid, s. 53).

Noget andet er så, om de unge, der har forsøgt selvmord, faktisk udnytter de muligheder, som det offentlige sundhedssystem tilbyder, og her viser det sig, at knap halvdelen, der har forsøgt selvmord, ikke har fortalt nogen om det (ibid, s. 53). Det peger på et af de grundlæggende problemer i forebyggelse på området, nemlig at mange selvmordsforsøg aldrig bliver kendt eller registreret. Internationale studier viser, at officiel registrering af selvmordsforsøg kun omfatter mellem 10 og 25 % af det faktiske antal forsøg (ibid, s. 53).

Trivselsundersøgelsen kan ikke konstatere forskelle mellem drenge og piger i denne forbindelse. Kun 5 % af de unge, der har forsøgt selvmord, har ifølge deres eget udsagn faktisk været i kontakt med en offentlig instans i forbindelse med selvmordsforsøget.

Når kun 5 % af de unge, der har forsøgt selvmord, ifølge eget udsagn har kontaktet offentlige instanser, siger det noget om udfordringen med at lave systematiske registreringer af selvmordsforsøg og dermed muligheden for at lave interventioner i forhold til den, der har forsøgt selvmord og vedkommendes familie. Det fremgår af den nationale strategi, at det netop er et ønske at gøre det via sundhedsvæsenet, men hvis selvmordsforsøg ikke fører til henvendelse til sundhedsvæsenet, er registrering selvfølgelig ikke mulig.

Samlet set lever strategien op til to af de krav, som Inge Lynge opstiller: fokus på socialiseringsprocesser (i kraft af programmer for undervisningsinstitutioner), på opbygning af social og kulturel kompetence (også via skolesystemet), mens det er vanskeligere at udpege, hvordan den enkelte opnår handlingskompetence, men det kan til dels ligge i de tiltag på lokalt plan, der skal give mulighed for at få rådgivning i forbindelse med selvmordstanker. Det fremgår dog kun af strategien, at lokale muligheder for rådgivning skal 'synliggøres' og gøres 'lettere tilgængelige', ikke hvordan det skal ske (National Strategi, 2013, s. 6).

Selv om strategien selv udtrykker, at sygeliggørelse skal undgås i form af, at bekæmpelse af selvmord ikke kun skal associeres med sundhedsvæsnet, er det ikke desto mindre sundhedsvæsnet og den registrering af selvmordsforsøg, som kan ske her, der ser ud til at være det væsentlige omdrejningspunkt.

Strategien vil begrænse adgang til at købe paracetamol i håndkøb, og dette kan muligvis have en effekt på kvinders og unge pigers selvmord, idet det helt overvejende er kvinder, der anvender forgiftning med piller som selvmordsmetode. Der er dog ingen overvejelser om at begrænse adgang til skydevåben, der er blandt de foretrukne selvmordsmetoder hos mænd og drenge. Der er her tale om en skadesforebyggende model, jfr. Elsass (2003) om forebyggelse i kapitlet om kulturteori.

Generelt er den grønlandske strategi til forebyggelse af selvmord en centralistisk plan, som er formet af centraladministrationen i Nuuk. Elsass mener, at der er grund til at være skeptisk over for centralt planlagte og styrede strategier i forebyggelse, og selv om der er lokale forebyggelsesråd, så er de organiseret fra Nuuk som et led i den centrale plan. Der er altså tale om en strategi, der ikke udspringer lokalt, og risikoen ved det er, at lokale forhold og lokalt engagement ikke kommer i spil, fordi der jo foreligger en fiks og færdig plan fra centralt hold. Også Bjerregaard og Larsen (2015) mener, at der er behov for forskellige strategier for forskellige områder i Grønland, jfr. citaterne tidligere i kapitlet. De angiver dog ikke, hvad lokale strategier bør baseres på. En mere community-baseret strategi baseret på en helhedstænkning kunne netop i Grønland med de store afstande og de store forskelle mellem byer og bygder være et udgangspunkt for forebyggelse.

Selvom der altså er sket et fald i selvmordsraten i Nuuk, er den fortsat meget høj i Øst- og Nordgrønland, jfr. Bjerregaard og Larsens grafik i dette kapitel. Det kalder på en særlig fokuseret indsats i disse områder, der kan give mere viden om, hvad det specifikt er, der fører til de høje selvmordsrater her og en lokalt forankret community-baseret indsats for at forebygge selvmord.

6.3 Community psykologi som rehabiliterende intervention – projektet MATU

Som tidligere beskrevet i kapitlet om kulturpsykologi, kan interventioner baseres på community psykologi. Det væsentlige kendetegn ved denne form for psykologi er, at den fokuserer på at skabe fællesskaber frem for at fokusere på enkeltpersoner, der betragtes som fejlbehæftede og derfor har behov for 'forbedring'.

Community psykologi er et forsøg på at udvikle en psykologisk forståelse ud fra de meningssystemer, der findes lokalt, og synsvinklen er altid at se på helheden i menneskers livssituation, sådan som de selv formulerer den. Berliner m.fl. er i bogen *At fare vild – sammen* fra 2005 optaget af en form for community psykologi, der betegnes som økologisk psykologi. Denne tilgang er inspireret af biologiens måde at undersøge livsmiljøer på. Når det gælder om at undersøge og forstå og designe interventioner til communities, sker det ud fra en forståelse af, at alle samfund er historisk bestemte og dermed under kontinuerlig forandring. Det indebærer, at et community er udsat for fortsatte omvæltninger af de måder, som værdier, tjenesteydelser, meninger og handlemuligheder fordeles og deles på. Det er ikke muligt at reducere menneskers sundhedsskadelige eller symptomatiske adfærd alene til et individuelt niveau (Berliner et al., 2005, s. 19).

Community psykologi som mulig intervention i forhold til at forebygge selvmordsadfærd vil adskille sig fra den Nationale Strategis centralt styrede, sundhedsprofessionelle og myndighedsbaserede tilgang på en række punkter, fordi denne form for psykologisk baseret intervention har en række decentrale og ikke-professionelle kendetegn. Den støtter sig til ressourcer, der allerede findes i miljøet, den bruger ikke-professionelle til at udøve social støtte og arbejder bevidst på dels at styrke eksisterende fællesskaber, dels at opbygge nye, hvor gamle er brudt sammen (ibid, s. 17).

MATU-projektet i Grønland er et eksempel på en intervention i forhold til unge mænd, som lever med misbrug, vold og kriminalitet. De er alle psykiatrisk udredt og vurderet som adfærdsforstyrrede og opgivet andre steder i behandlingssystemet. De har med andre ord en række kendetegn, som dette speciale har afdækket som mulige betingelser for at være i risikogruppen for at begå selvmord. MATU betyder dør og navnet henviser til, at projektet tilbyder marginaliserede unge mænd en vej ind i samfundet og ud af den marginaliserede risikoposition, de befinder sig i. Marginalisering betragtes som en hovedårsag til selvmord, og de unges sårbarhed øges, når de er uden tætte relationer og især i forbindelse med, at et kæresteforhold ophører (ibid, s. 78-80).

Den community psykologiske synsvinkel viser sig ved, at projektet ikke henviser til noget indre (aggressionen) men i stedet søger at ændre omgivelsernes forståelse af aggression og unge mænd. Et nøglebegreb i forståelsen er person-in-context. Det gælder om at se på relationer generelt i det lokale community, ikke kun på de unge mænds relationer, og tilgangen er narrativ i den forstand, at man arbejder med narrativer om, og forståelser af, betydningen af sociale processer. Projektet søger at udvikle en række fælles handlinger og fortællinger, der peger på, hvad det vil sige at være en mand, en dreng, en medborger i det lokale samfund. Det er en væsentlig pointe, at de unge mænd selv deltager aktivt i at udvikle disse diskurser (ibid, s. 81).

Det konkrete projekt udfordrer de unge mænd til at vende tilbage til samfundet ved at deltage i hård fysisk træning og eliteidræt, der kan gøre dem til deltagere i sportsstævner og konkurrencer på linje med andre borgere i samfundet. I modsætning til gængse socialpædagogiske interventioner, der sender unge med problemadfærd på overlevelsesture til ødemarken, har MATU den klare målsætning, at overlevelsesturen skal gå ind i samfundet, men bruger fortællinger fra inuits rige fortælletradition til at udpege og udvikle positioner, som det er muligt at indtage som borger. Nogle af disse fortællinger er kort omtalt i kapitlet om kulturpsykologi. De er ofte kendetegnet ved, at hovedpersonen er marginaliseret og derfor har noget at hævne, hvilket han kan gøre ved at hente overnaturlige kræfter til at udføre sin hævn fra en position uden for fællesskabet. Det er motivet i fjeldgænger-fortællinger: uretten, der skal hævnnes ved at den forurettede blive transformeret i fjeldet. Den konkrete fortælling, som bruges i MATU, er sagnet om Kassassuk, der blev mishandlet som barn og derefter via sin marginalisering opnåede overnaturlige kræfter til at hævne sig på dem, der havde mishandlet ham (ibid, s. 86-88).

MATU arbejder bevidst med at kombinere den fysiske træning og det fysiske konkurrence-element med en udvikling af et fælles symbolsprog, der knytter an til træningen. Denne kombination har til formål at udvikle en viden, der er fælles for både de unge mænd og de voksne, der indgår i projektet. Samtidig relaterer dette sprog til et sprog, der er fælles for alle udøvere af sport og konkurrence (ibid, s. 115).

Projektets mål er at reducere eller eliminere drengens voldelige adfærd, så de kan indgå i sociale sammenhænge og især møde modgang uden at søge tilflugt i stoffer, alkohol og vold. Hvis det lykkes, vil samfundet opleve dem som normale.

Den community psykologiske intervention kan metodeudvikles, så den kan målrettes selvmordsforebyggelse i de by- og bydesamfund i især Nord- og Østgrønland, hvor Bjerregaard og

Larsen peger på, at selvmordsraterne er væsentligt højere end andre steder i Grønland.

Udfordringen for denne interventionsform er mange, men den første vil være at udpege dem, som interventionen skal omfatte. I MATU er det forholdsvis nemt at finde de marginaliserede unge mænd via deres institutionsanbringelser og kriminelle karriere. Men hvordan udpeger man de unge, der skal indgå i en forebyggende intervention i et lokalsamfund? Hvordan udpeger man fx de unge, der har været udsat for seksuelle overgreb og dermed er i risikogruppen, eller de unge med utryk tilknytning, eller de unge der er omsorgssvigtede? Her har den nationale strategi som beskrevet en ikke nærmere konkretiseret hensigtserklæring om at registrere risikogrupper (med alt, hvad det indebærer af etiske problemer og formynderi), men der ser ikke ud til at eksistere en sådan systematisk registrering. Den centrale strategi indeholder også en erklæring om at oprette en task force, der kan arbejde med steder i Grønland, der er særligt ramt af selvmord, men heller ikke her er der nogen klar beskrivelse af, hvordan en sådan task force skal sammensættes, eller hvad den konkret skal gøre for at forebygge selvmord på en given lokalitet.

Hvis lokale kræfter i de Nord- og Østgrønlandske samfund fik støtte til at etablere interventioner baseret på community psykologiens principper, kan det tænkes, at der her ligger et potentiale til en ny form for forebyggelse, der er lokalt forankret og udført delvist af lokale ikke-professionelle. Der ligger et metodeudviklingsarbejde her (fx hvad angår at finde og arbejde med forskellige målgrupper) og venter på pionerer i Grønland.

Det følgende afsnit gennemgår en form for community psykologisk intervention, der ikke specifikt retter sig mod rehabilitering eller empowerment af en lille gruppe i forvejen marginaliserede borgere, men i stedet – måske mere i community psykologiens ånd – er rettet mod at genetablere og udvikle et lokalt fællesskab og samtidig forebygge marginalisering.

6.4 Paamiut Asasara – en lokal intervention baseret på community psykologi

I Paamiut i Sermersooq Kommune har man i en årrække kæmpet imod alkoholmisbrug, mange tilfælde af vold og mange selvmord og en række tilfælde af omsorgssvigt af børn, både gennem forsømmelse, seksuelle overgreb og anden vold mod børnene. Mange familier og børn er derfor udsat for vold og tab i form af uventede dødsfald, og mange lever med misbrug og med uløste konflikter og sorg.

Paamiut Asasara er et community psykologisk projekt, som startede i februar 2008. Det overordnede mål er at styrke social trivsel gennem fokus på menneskelige ressourcer, livsglæde og

fælles kreativitet. Projektet udsprang af et udbredt ønske om at puste nyt liv i sociale og kulturelle værdier og ressourcer ud fra fælles visioner om det gode liv i Paamiut.

”Målene for projektet er: (1) Landets bedste folkeskole, (2) et dynamisk og flerstrengt erhvervsliv, (3) udvikling, fastholdelse og tiltrækning af ressourcestærke familier, (4) optimale rammer omkring unge og studerendes liv, og (5) nedbringelse af hærværk, omsorgssvigt, tyverier, misbrug, vold, selvmord og mobning” (Berliner, 2011, s. 5).

Paamiut Asasara er lokalt forankret og udføres lokalt. Projektet udvikles løbende og møder sociale udfordringer ved at skabe livsglæde og trivsel gennem aktiviteter med stor deltagelse af lokale borgere i alle aldre. Projektets styrke er, at det ikke kan ses som noget, der kommer udefra eller er en myndighedsstyret intervention med et formynderisk eller opdragende sigte. I stedet bygger projektet på de gode hensigter, værdier og ressourcer, som er til stede i byen. Grundlæggende formes projektet af deltagerne (ibid, s. 7).

I projektets første år var en række af de aktiviteter, som indgår i Paamiut Asasara, oprettet og formet af udefrakommende ressourcepersoner, men i 2010-11 er alle aktiviteter - som fx teater, mødrekurser og fotoklub – ledet af lokale borgere. Det har taget tre-fire år at nå hertil.

Berliner skriver:

”At projektet er udsprunget af lokalsamfundets egne formuleringer af lokale værdier - og er tydeligt forankret i lokalsamfundet på basis af de formulerede værdier - gør det til et bemærkelsesværdigt projekt - både i en grønlandsk sammenhæng og internationalt” (ibid, p. 7).

Ud over et højt aktivitetsniveau inden for sport, kunstaktiviteter og sociale aktiviteter er indsatsen centreret om familiehuset Tilioq. Her kan borgere henvende sig direkte og få hjælp i forbindelse med psykosociale problemer. Her kommer også borgere, der ikke i forvejen er kendt i det sociale system. Familiehuset samarbejder med sociale myndigheder og har en politik om at sikre direkte adgang for alle uden bureaukratiske mellemlid som fx visitation i det sociale system. Familiehuset spiller også en rolle i forbindelse med familiekurser, der afholdes årligt og bliver evalueret meget positivt af dem, der har været igennem forløbet (ibid, s. 8).

Brugernes positive opfattelse deles af Paamiuts socialchef. Ved projektets start var vurderingen, at halvdelen af områdets familier behøvede hjælp, mens det tal nu er faldet så meget, at det er muligt at målrette det sociale systems ressourcer til de mest udsatte familier. Den forbedrede trivsel blandt familierne kan aflæses i antallet af anmeldte husspektakler, der er faldet med 47 % siden projektets start. Det medfører også, at kvinder kan føle sig mere sikre i byen. Det er også lykkedes at få kriminaliteten i byen nedbragt med 45 % i forhold til 2008, målt på antal anmeldelser. Disse tal skal

ses på baggrund af, at en kvalitativ spørgeskemaundersøgelse (som er projektets foretrukne værktøj til at evaluere aktiviteter og resultater) viste, at langt flere borgere nu er tilbøjelige til at indgive anmeldelser, fordi opfattelsen er, at anmeldelser nu bliver taget alvorligt og faktisk fører til resultater (ibid, p. 8-9).

Endelig er sociale netværk et vigtigt fokuspunkt for projektet og har været det fra starten. I 2008 blev det af et indledende stormøde klart, at borgerne havde behov for og ønsker om at styrke sociale netværk, fordi mange følte sig alene med problemer. Dette har siden været et omdrejningspunkt for aktiviteter i forhold til alle aldre i byen, også skolebørn, der skal etablere og vedligeholde sociale netværk:

”Selv vær det ses som noget, der kan fremmes ved at man begynder at rose hinanden i stedet for at nedgøre hinanden. Efter at projekt Paamiut Asasara har været i næsten fire år er dette nu - som et resultat af projektet - blevet meget klart formuleret som en fælles vision i byen” (Berliner, 2011, s. 9).

Projektet er båret af frivillighedsprincippet, så der er ingen, der får løn for at forestå aktiviteter, hvilket stemmer fint med community psykologiens udgangspunkt, at det gælder om at være i fællesskabet og for fællesskabet, og at interventioner i princippet kan igangsættes uden midler. Det skal dog med, at Bikubenfonden yder og har ydet et betragteligt tilskud til projektet. Det er intentionen at fortsætte med frivillighed som det bærende princip.

Denne form for intervention, der arbejder bredt med et helt, lokalt fællesskab på tværs af alder, køn og status opfylder de krav til community psykologiske interventioner og økologisk arbejde, som også Elsass har formuleret i kapitel 4. Netop den lokale forankring og frivilligheden tager det potentielt formynderiske og opdragende ud af projektet og gør, at aktiviteterne ikke opleves som en intervention. Lignende projekter kan være en mulighed i andre grønlandske byer.

6.5 Telemedicin og telepsykiatri i forebyggelse

Telemedicin kan være en mulig indfaldsvinkel til at virkeliggøre den nationale forebyggelsesstrategis ord om, at tilbud om rådgivning og vejledning skal blive mere synlig i Grønland, selvom det kan betragtes som en nødløsning i forhold til omfattende interventioner som det tidligere beskrevne projekt baseret på community psykologi. Telemedicin og telepsykiatri har dog den fordel, at teknologien kan gøre konsultationer mulige trods de store afstande, og at teknologien kan betyde, at også yderdistrikter har en livline til medicinsk og psykiatrisk hjælp uden at beboerne skal rejse over store afstande.

Ledende overlæge på det psykiatriske område ved Dronning Ingrid's Hospital i Nuuk, Jacob Lindholm, skriver i en telepsykiatrisk statusrapport fra oktober 2015 (se bilag 2), at

”vi har betydeligt flere læge-ressourcer og også flere psykologer end tidligere. Alle læger og psykologer laver nu telepsykiatri – rene ambulante forløb, psykoterapi, medicinjusteringer mv. Og vi har kontakt før, under og efter indlæggelser.”

Jacob Lindholm skriver, at et tilbud om opfølgning på selvmordsforsøg nu er udbredt til at omfatte hele Grønland. Det foregår som telekonference og vil formentlig kræve ansættelse af flere psykologer, fordi der er stor efterspørgsel efter tilbuddet. Tilbuddet, der kræver visitation, er et forløb, der indeholder 8 samtaler hos en psykolog. Overlægen skriver til slut:

”I selvmordsforebyggelsesstrategien er nævnt mange tiltag, men det er desværre ikke præciseret, hvem der skal udføre dem. Eneste der er præciseret for psykiatrien er, at vi skal give tilbuddet til patienter efter indlæggelse pga. selvmordsforsøg. I praksis giver vi tilbuddet til en meget bredere gruppe, men der er betydelige ressourceproblemer efter vi er begyndt at tage televideo i brug, så der nu pludselig er mange flere patienter – også fra byerne uden for Nuuk.”

Jacob Lindholm har altså den samme kritik af den centrale forebyggelsesplan som fremgår af dette speciales forebyggelseskapitel, nemlig at der mangler at blive sat aktører på en række af de tiltag, som strategien omfatter.

Det kunne være interessant at følge og evaluere udviklingen i telemedicinske ydelser som psykiatri til den særlige risikogruppe, som udgøres af dem, der har forsøgt selvmord.

7. Konklusion

Specialet gennemgår forskellige bud på årsager, som kan forklare, at selvmordsraten blandt unge – og særligt unge mænd - i Grønland er verdens højeste. Årsagsforklaringer søges gennem tre psykologiske tilgange til forståelsen af, hvorfor Grønland er så hårdt ramt af selvmord blandt unge, og derefter er tre forebyggelsesstrategier med afsæt i disse tilgange blevet gennemgået.

De psykologiske perspektiver på årsagsforklaringer er baseret på henholdsvis kulturteori, tilknytningspsykologi og ungdomspsykologi. Denne undersøgelse har bekræftet, at problemstillingerne i forbindelse med selvmord er særdeles komplekse, men også at der er erfaringsbaseret viden at trække på, når man ønsker at iværksætte strategier og tiltag omkring forebyggelse af selvmord i Grønland.

Eftersom der er tre mandlige selvmordere for hver kvinde, er specialet især interesseret i at komme nærmere en forståelse af de bevæggrunde, som de unge mænd har til at begå selvmord. Dette mål er vanskeligt at nå, fordi al forskning i selvmord støder på det problem, at de døde ikke kan svare på spørgsmål. Al forskning i selvmord anfører, at årsager til selvmord er komplekse, og det er som nævnt en del af resultatet af dette speciales undersøgelser. Men det er også hensigten at nå frem til en kritik af og evt. forslag til forbedret eller ændret forebyggelse af selvmord i Grønland, og derfor er det ikke frugtbart bare at konstatere, at selvmord er en kompleks problemstilling.

Specialet forsøger at nå frem til årsager ved at se på Grønland som kultur over tid, på sociale determinanter, særlige forhold i relation til tilknytning og grønlandske unges problemer med at være i en overgangsfase mellem barn og voksen.

Den grønlandske historie er fuld af brudte bånd og omvæltninger, der på meget kort tid forlanger af befolkningen, at den opgiver en årtusind gammel kultur med fangererhvervet og storfamilien i centrum og træder direkte ind i en moderne verden med dens krav til individuel selvudvikling, egen refleksion og tilpasning til en lønmodtagerkultur.

Selvmod som fænomen har både i vesten generelt og i Grønland ændret sig fra især at være et anliggende for ældre, der - presset af sygdom, sult, tab af livslang partner eller psykisk lidelse i form af fx depression – tog deres eget liv for at slippe ud af håbløse livsomstændigheder. Denne form for egoistiske selvmord – med Durkheims termer – der af og til søges idealiseret til altruistisk selvmord, selvopofrelse for fællesskabet, er baggrund for myten om den grønlandske selvmordstradition, sammen med fjeldgænger-traditionen. En del af disse selvmord kan man med mere nutidige betegnelser kalde for medlidenhedsdrab og assisterede selvmord.

Forsøg på til dels at forklare den høje grønlandske selvmordsrate som en kulturtradition, fordi selvmordet i den gamle fangerkultur til dels kan ses som en konfliktløsningsmodel, giver kun mening, hvis man antager, at grønlandsk identitet ikke påvirkes af omvæltninger og nye krav fra en moderne tid. I stedet er det specialets konklusion, at det er omvæltningernes brud med kulturelle traditioner for, hvordan man ernærer sig, lever og bor sammen, der er hovedårsagen til de mange selvmord. Det er netop et krav om voldsomme kulturtilpasninger, som er vanskelige at realisere over få generationer, der får grønlandere til at vælge selvmordet som konfliktløsning. Det betyder ikke, at det er muligt at isolere en specifik årsag, der kan forklare alle selvmord, men der kan opstilles mulige korrelationer mellem unges selvmord og tab af nære relationer, både forældre og kærester eller venner.

Der er en generel mangel på sikkert statistisk materiale om selvmord i Grønland, men det er næppe en problematik, der kun er grønlandsk. Men de grønlandske selvmord, især blandt de unge mænd, er ofte karakteriseret ved at være af voldsom (determinant) karakter, idet hængning og skydevåben er foretrukne selvmordsmetoder, og her er der ikke mange muligheder for at betegne selvmord som uheld. Grønlandske selvmord er derfor nok nærmere underrapporterede end det modsatte.

Mere alvorlig er den mangel på antropologiske, sociologiske og pædagogisk-psykologiske undersøgelser, der fokuserer på den særlige problematik, som udgøres af de grønlandske drenges problemer med at tilpasse sig uddannelse, som foregår i en institutionaliseret skole, som er det modsatte af situeret læring. Per Kunuk Lynges afhandling om *Den grønlandske kultur og dens indvirkning på læring* er en undtagelse, der netop fokuserer på drengenes problemer i skolesystemet, en problematik der heller ikke er ukendt i Danmark.

Skolen og uddannelsessystemet er væsentlige i denne sammenhæng, fordi skolen som institution formentlig er den vigtigste faktor i forsøget på at gøre Grønland til et moderne velfærdssamfund. Skolen er det sted, hvor de nye tiders nye ideer skal indlæres af den unge generation, men det er først siden 1950'erne, at uddannelse for alvor blev flyttet ud af familien, hvor drengene tidligere var i mesterlære som fangere. Familien indeholdt alle funktioner, også afgørelser i tvister og andre uenigheder. Forestillingen om at forlade familien for at lære noget er absolut ikke en idé, der er fostret i Grønland.

Det er også i denne generation, der bliver født i årene efter afslutningen på Anden Verdenskrig, at selvmordsraten blandt unge i løbet af få år stiger voldsomt. Det sker i starten af 70'erne med udgangspunkt i Nuuk, og ret hurtigt breder selvmordsbølgen sig til resten af Grønland.

Selvmod i den moderne stat, hvor den enkelte borger har liberale frihedsrettigheder, kalder Durkheim for anomiske selvmord med henvisning til, at disse selvmord skyldes mangel på autoriteter, der kan holde det frisatte individ fra at kaste sig ud i overdreven nydelse. Durkheim mener, at det er familiens tab af autoritet og funktion som centrum for både opdragelse og uddannelse og erhverv, som er hovedårsagen til de anomiske selvmord. Den grønlandske (stor)families sammenbrud som samfundets grundsten (og grundet de store afstande og fraværet af central magt kunne man i mange tilfælde betragte storfamilien i kolonitiden som selve samfundet) spiller givetvis en rolle for de første bølger af selvmord blandt unge.

Det moderne samfunds krav om, at den enkelte selv må skabe mening med livet, samtidig med at ens forældre selv kæmper den samme kamp, fordi de også er revet ud af den traditionelle familiestrukturens relative tryghed, har været umuligt at opfylde for mange unge grønlændere i

1970'erne og senere. Det kan antages, at tilknytning forstået som barnets og den unges trygge tilknytning til en eller flere tydelige voksenfigurer, har haft særligt vanskelige vilkår i de første generationer efter kolonitidens ophør. Alkoholens frigivelse i 1954 har næppe heller bidraget til at gøre nære relationer mere stabile over tid.

De unge ser ikke ud til at have kunnet udvikle arbejdsmodeller (jfr. tilknytningsteorien), der har været anvendelige i forhold til en ny tids krav. Spørgsmålet er, hvordan denne problematiske tilknytning, der i en ikke-essentiell og ikke-universel forstand kan sige at gå i arv i Grønland, kan brydes. Igen er det værd at huske, at den grønlandske befolkning er så lille, at stort set alle er berørt af brudte bånd, selvmord, tab og sorg.

Selv om sociale determinanter (psykosociale forhold) givetvis spiller en fremherskende rolle i grønlandske selvmord, så er det ikke nødvendigvis særlig frugtbart i en forebyggelsessammenhæng at konstatere, at de nedre lag i samfundet, som er plaget af dårlig uddannelse, arbejdsløshed, lave indkomster, kriminalitet, misbrug af alkohol og hash, seksuelt misbrug, er overrepræsenteret i selvmordsstatistikker, i Grønland som andre steder. Unge i Trivselsundersøgelsen fra 2011 siger i kapitel 2, at det er problemer med nære relationer, der har fået dem til at udføre selvmordshandlinger. Man kan sagtens argumentere for, at problemer med nære relationer kan antage forstørrede dimensioner for den enkelte, hvis han er påvirket af alkohol og hash, eller at disse problemer kan være forbundet med en følelse af at være uden for, hvis man er arbejdsløs, uden uddannelse, kriminel osv.

Dette speciale har som sagt haft fire fokuspunkter for at finde årsager til de høje selvmordsrater i Grønland: Psykosociale forhold, kultur, tilknytning og ungdomskultur. Det er en pointe, at disse elementer alle er indbyrdes forbundne. Psykosociale problemer kan udspringe af utryk tilknytning og mangel på hengivenhedsrelationer, men utryk tilknytning og mangel på nære relationer kan også udspringe af dårlige psykosociale forhold (misbrug i hjemmet fx). Kultur i bred forstand, herunder Grønlands historie som tidligere kolonimagt og de bratte omvæltninger af kulturtraditioner som fangererhvervet, påvirker psykosociale forhold og tilknytning. Udviklingen af en særlig periode i livet med betegnelsen 'ungdom' er et kulturtræk, der kommer med overgangen fra det enkle fangersamfund til det komplekse moderne samfund. Ingen af de fire årsagsforklaringer, der optræder adskilt i specialet, kan i virkeligheden ses uafhængigt af hinanden.

Ud af alle disse forskellige forhold og elementer kan man sige, at der i Grønland som alle andre steder med komplekse, moderne samfund er opstået en problematik, som kan kaldes negativ, social arv. De grønlandere, der ikke har kunnet tilpasse sig det komplekse samfunds krav om at finde

meningen med livet på egen hånd og fx søger tilflugt i misbrug, videregiver en arv af utryg tilknytning, men de har ofte selv oplevet utryg tilknytning og misbrug i hjemmet. Som i socialt arbejde alle andre steder i komplekse samfund er problemet: Hvor i denne generationskæde stopper man den negative udvikling, og ikke mindst: Hvordan gør man det?

Forebyggelse af unges, og især unge mænds, selvmord i Grønland er specialets andet hovedfokus. Den nationale strategi for selvmordsforebyggelse angiver ganske vist som et af fire formål, at man skal forebygge ved bevidst at arbejde med kendte risikogrupper, og at der skal ske en systematisk registrering i den forbindelse, men der er ingen klare anvisninger på, hvordan det skal ske, eller hvem der har ansvaret for, at det sker. Hvis man vil bruge den generelle viden om risikogrupper, kræver det jo, at man kommer ind på livet af de enkelte mennesker eller familier i disse grupper. Der er ifølge Elsass en risiko forbundet med al forebyggelse, nemlig at den bliver paternalistisk og evt. kommer til at medvirke til at fastholde et problem, og netop registrering i risikogrupper af borgere eller familier, som antages at være særligt truede af selvmord, frembyder et etisk problem. Men det er en sådan registrering af mennesker i risikogrupper, som den nationale strategi for selvmordsforebyggelse anbefaler, selv om der som sagt mangler anvisninger på, hvordan den skal foregå, eller hvem der skal have ansvaret for at gennemføre den. Der er derfor brug for en afklaring af, hvilke instanser og institutioner der skal stå for en sådan registrering, og hvad det skal være for kriterier, der fører til en registrering.

Der er også brug for at vurdere den centralistiske tilgang til forebyggelse, som ganske vist omfatter lokale forebyggelsesråd, men disse er fora for sundhedsprofessionelle og andre offentligt ansatte som fx lærere, og dermed kan de jo i teorien bestå af udelukkende danske gæstearbejdere, der ser på grønlændere og grønlandsk kultur med etnocentriske briller. Den lokale forebyggelse i det centralistiske perspektiv ser ud til at mangle et civilt islæt i form af lokale borgere, der kan bidrage med kendskab til lokale forhold og tænkemåder.

Strategien ser ikke ud til at tage højde for, at det er de Nord- og Østgrønlandske samfund, der har langt de højeste selvmordsrater. Der er dog tale om muligheden af at oprette en 'task force', der skal kunne rykke ud til problemområder, men der er tale om en centralt styret og centralt bemandet gruppe, der netop ikke udspringer af eller har kendskab til det konkrete lokalområde.

Det vil være nødvendigt at arbejde med at forstå, hvordan unge i Øst- og Nordgrønland ser verden, hvad det er de savner eller har for meget af, for at kunne sætte ind med forholdsregler, der kan nedbringe de høje selvmordsrater i disse områder.

Community psykologi kan være et redskab i en sådan udredning på lokalt grundlag. Interventioner baseret på en community psykologisk tilgang som i MATU-projektet, der arbejder med i forvejen marginaliserede unge, vil kræve metodeudvikling og frem for alt lokal forankring, mens interventioner som Paamiut Asasara med et bredt sigte på et helt lokalsamfund virker umiddelbart tilgængelig som metode til at genetablere og fastholde fællesskab i lokalområder.

8. Perspektivering

Specialets sidste kapitel vil pege fremad på to områder. Som det har vist sig, er der ikke nogen klar eller entydig forklaring på, hvorfor Grønland har en så høj selvmordsrate, og der er især ikke nogen sikker og oplagt vej, når det gælder at forebygge selvmord blandt unge. Der er derfor brug for mere forskning i både årsager og forebyggelse. Min interesse ligger især i den praktiske forebyggelse, men perspektiveringen starter med at se på, hvad forskningen kan gøre for at komme videre i retning af at etablere mere sikker viden om årsager til unges selvmord, så vidt det er muligt at opnå sikker viden.

Specialet har vist, at der ligger et stort, uudnyttet potentiale i data, som er indsamlet i forbindelse med den store trivselsundersøgelse blandt grønlandske skoleelever i de to ældste klasser. Det er næppe mange steder i verden, at man har undersøgelser, der faktisk afdækker, hvordan halvdelen af en befolknings ungdom tænker om eget helbred og livskvalitet. Men som det fremgår af specialet, er de publicerede data fra befolkningsundersøgelsen stort set kun opdelt i køn. Det giver således på den ene side en mulighed for at se, om de to køn svarer forskelligt (oplever forskellige problemstillinger), men på den anden side afskærer det læseren fra at forbinde svar med specifikke områder i Grønland. Som det fremgår af specialet, er østkysten næsten ubeboet i sammenligning med vestkysten, og det er derfor på vestkysten, at man har de statslige administrative centre og det største udbud af uddannelser. Det er i det hele taget på Vestkysten, at grønlændere har adgang til de tilbud, som vi i Danmark anser for at være det normale i et moderne velfærdssamfund. Men det er på østkysten, at selvmordsraten er højst, så det kunne være en opgave for forskere at få adgang til trivselsundersøgelsens materiale med henblik på at se, om der kan udledes forskelle i svar blandt unge, når man først selekterer efter bosted i stedet for efter køn.

Det kunne også være interessant at forske mere i drenges forhold til skolen og skolesystemet med henblik på at afdække, hvilken sammenhæng der kan være mellem problemer i skolen og

selvmordsadfærd. Skolen og uddannelsessystemet er på mange måder den moderne velfærdsstat socialiseringsmekanisme nummer et, som har til formål at sikre borgere, der først og fremmest er selvregulerende og indrestyrede.

En anden indfaldsvinkel til selvmordsproblematikken kan være at anskue den som et spørgsmål om identitet, idet man kan have den hypotese, at en grønlandsk identitet i form af selvforståelse stadig er under pres af kolonihistorien og af at man som et amt i Danmark oplever danskere komme som en slags arbejdende koloniherrer, der arbejder et par år på akkord og så er væk igen. I hvilket omfang findes den bitterhed mod danskere fortsat, som Bo Wagner Sørensen afdækker i 1994 i 'Magt eller afmagt? Køn, følelser og vold i Grønland'?

Andre indfaldsvinkler til videre undersøgelser af selvmordsproblematikken kan tage udgangspunkt i begreber som identitet og skam. Hvorfor er det så vanskeligt for unge at skabe en personlig identitet i Grønland efter flere generationer, der ikke har kendt andet end det komplekse samfund? I hvilket omfang kan det sandsynliggøres, at skam spiller en rolle i forbindelse med selvmordshandlinger? Endelig er det muligvis på tide at prøve at se på positive elementer i stedet for altid at fokusere på de kendte negative elementer, fordi det jo er en kendsgerning, at det trods de voldsomme selvmordsrater i Grønland er de færreste, der dør for egen hånd. Det kunne give anledning til at lave antropologisk-psykologiske studier af, hvad det er for beskyttelsesfaktorer, der åbenbart kan bringe nogen ud på den anden side af en belastet barndom, mens andre aldrig når frem til at etablere en stabil identitet som voksen. Resiliens-forskning kan være en vej at gå i arbejdet med at forstå og forebygge selvmord, og resiliens omtales også ganske kort i National Strategi for selvmordsforebyggelse.

Den centralistiske forebyggelsesstrategi har mange rigtige ord, holdninger og formål, men det er vanskeligt at vurdere, i hvilket omfang den mere er et diskussionsemne for en elite af socialarbejdere i Grønland end et faktisk redskab til forebyggelse af selvmord. Elsass er inde på den fare, der altid truer i forbindelse med centraltstyret forebyggelse, nemlig at det bliver et univers for sig selv, der slipper forbindelsen til de mennesker, der faktisk skulle hjælpes. Spørgsmålet er imidlertid, hvem der i de relativt små by- og bygdesamfund i Nord- og Østgrønland har kræfter til at tage lokale initiativer, og hvordan sådanne initiativer vil blive mødt af de myndighedspersoner, der repræsenterer den officielle strategi.

Den praktiske forebyggelse bør imidlertid foregå på community niveau, ikke mindst fordi det er tydeligt, jfr. kapitlet om forebyggelse, at det netop er i Nord- og Østgrønland, at selvmordsraterne fortsat er meget høje, mens raten er fladet ud i Nuuk og generelt på vestkysten.

Selv mord i Grønland er et problem der er så alvorligt, at det er med til at stigmatisere alle grønlændere som en nation af mennesker, der har svært ved at klare sig i den moderne verden.

Befolkningstallet er lille og derfor berører problematikken alle. Alle grønlændere er også berørt af alkoholproblemerne som afhængige eller medafhængige.

Når man ser på forekomsten af selvmord blandt unge i Tasiilaq i Østgrønland, er det oplagt, at dette område har behov for en forebyggelsesindsats, for det vil også være her, at man tydeligst kan se, hvorvidt forebyggelsesarbejdet har effekt. Desværre har det ofte vist sig, i Grønland som andre steder i verden, at det er svært at få sat gang i forebyggelsesarbejde de steder, hvor der er mest brug for det. På nuværende tidspunkt er der fx ikke en psykolog eller psykiater i Tasiilaq, men et tilrejsende team, som kommer en sjælden gang imellem, trods det, at den østgrønlandske by har verdensrekord i selvmord.

Community psykologi er en oplagt metode i yderdistrikterne især, hvor man får lokalbefolkningen til selv at tage aktivt del i miljø- og forebyggelsesarbejdet sammen med et tværfagligt team, sådan som Paamiut Asasara projektet, der er gennemgået i kapitel 6. Men med mit nære kendskab til Tasiilaqs indbyggere kan jeg godt blive bekymret for, at et lignende initiativ hurtigt kan miste pusten, fordi de få ressourcepersoner, der er, i forvejen bærer så meget, som de kan i samfundet. Der mangler lokale kræfter i denne hårdtplegede by til at varetage den mere administrative del og primusmotorfunktionen i community-baseret forebyggelse. Den lyder god og den har på flere punkter vist gode resultater i Paamiut tidligere og i Matu-projektet i Nuuk. Men den koster enorme økonomiske og faglige ressourcer, og dermed kan interventioner af denne type ikke holde sig selv kørende, når ressourcerne drosles ned. Så denne metode kan hurtigt blive en måde Landsstyret får ”problemerne til at forsvinde på”, på samme måde som skolen gør drengenes problemer til individuelle problemer og derved til forældrenes eget problem, ifølge Per K. Lynge i kapitel 4. En community-psykologisk intervention i et samfund, der ikke har kræfter til at medvirke i interventionen over længere tid, kan faktisk få den omvendte virkning af hensigten – nemlig at Tasiilaq og andre belastede steder bliver overladt til at løse problemerne selv med lokale kræfter, kræfter som de højst sandsynligt ikke har.

Teleterapi, som lige nu mere er et telepsykiatrisk tilbud, fortæller godt nok, at der er stillet udstyr op i alle byer, men det fungerer endnu ikke optimalt flere steder. Hvis teleterapi skal fungere i Grønland, kræver det ikke bare sundhedspersonale i begge ender af mediet - som psykiatere, psykologer eller andre sundhedsprofessionelle - men også tolke og ikke mindst teleteknisk personale, der kan få udstyret til at fungere et sted, hvor forbindelserne er ustabile grundet de barske klimaforhold.

Alligevel ser jeg denne metode, som den mest effektive start på forebyggelsesarbejdet. Ungdommen i Grønland generelt har en helt andet let tilgang til brug af elektroniske medier end de ældre generationer har. De har ofte – også i yderdistrikterne om end mere begrænset end andre steder – haft løbende adgang til disse midler gennem deres skolegang. De kan tilmed lide at bruge dem, og derfor vil de have en mere naturlig tilgang til brug af mediet – også i terapisammenhæng. Man kunne forestille sig, at der blev lavet et teleterapeutisk hus i byen, som var døgnåbent og indrettet på en rar måde, så det var nemt tilgængeligt for de unge at søge hjælp her, når der var behov for det. I huset skal der alle døgnets timer være en tekniker til rådighed, to sundhedspersoner og en tolk der både kan øst – og vestgrønlandsk og dansk. I den anden ende af telelinjen skal der også døgnnet rundt være dækning af et tilsvarende team bestående af psykologer og psykiatere fra Nuuk eller for den sags skyld fra Danmark. Det skal altid være muligt at komme i kontakt med en psykolog eller psykiater ved opkald. Jeg foreslår, at der er en ekstra sundhedsperson til stede i Tasiilaq for at imødekomme situationer, hvor flere søger støtte samtidig og for at sikre sig, at huset altid er bemandet.

Udover disse teleterapeutiske akuttilbud kan det også tænkes, at der kan gennemføres deciderede terapiforløb over mediet. Der kunne også være opstillet et par computere, hvor de unge selv ville kunne skype kontakt med en grønlandssproget psykolog i et bestemt tidsrum hver dag. Derudover kunne der også være mulighed for at chatte med en psykolog eller bare stille brevkassespørgsmål. Jeg er sikker på, at det vil have en stor præventiv virkning på de unge at vide, at der altid er et sted, hvor de kan gå hen og få kontakt med en sundhedsperson og få en snak eller komme i direkte kontakt med en psykolog over telemediet. Hvis Tasiilaq så samtidig kunne blive stedet, hvor man oplærer nogle unge grønlændere i teknisk brug af telemediet og laver en lille sundhedsuddannelse, som målrettes de unge, der har lyst til at blive i lokalmiljøet og arbejde som tele-sundhedspersonel, så vil dette samtidig kunne give de unge et medansvar for det miljø de lever i, og give dem noget at leve for. En sådan lokal uddannelse kunne udbydes af den STI-skole, der allerede findes i byen.

Selve problematikken omkring kamikposten – sladdereren – i en lille by, hvor alle kender alle og hvor nyheder, gode som dårlige, hurtig deles og får nye versioner, kan man måske komme udenom ved at der kan opstå en stolthed over at overholde en tavshedspligt, hvis der opstår en forståelse af, hvor vigtigt det er for de andre unges overlevelse og for byens udvikling.

Hvis man ville satse alt på en by som Tasiilaq, og ville bruge større ressourcer på det, så kunne det være en løsning, at der kom et tværfagligt team og arbejdede fast i byen i mindst to år. Det tværfaglige team skulle bestå af omkring 10 udefrakommende fagpersoner fra forskellige områder (psykolog, læge, psykiater, socialrådgiver, sundhedsplejerske, skolekonsulent, politi mv.). De skulle samarbejde med tilsvarende personale fra Tasiilaq indtil byens situation havde ændret sig markant. Det er vigtigt, at der kommer så mange samtidig, for at undgå at disse fagpersoner vænner sig for meget til byens situation ved at blive en del af den, således at de risikerer ikke længere at kunne 'se' problemerne tydeligt og derved ikke får ændret positivt på forholdene. De lokale skal selv være tovholdere og videreføre udviklingen, således at overgangene ved to års skiftet af det udefrakommende team ikke påvirker det gode arbejde negativt.

Sammenfatning af de specifikke praktiske mål for en forebyggelsesindsats i Tasiilaq

Tasiilaq er den største by på den grønlandske østkyst. De unge er nødt til at rejse ud af byen for at få en uddannelse. Der er ingen industri i byen. Der er så store sociale problemer, at der er stor sandsynlighed for, at en forebyggelsesindsats vil kunne rykke signifikant.

Man må ikke vælge en metode for at spare penge. Man skal uddanne folk i byen, både de dobbeltsprogede og de grønlandssprogede til at kunne tage sig af folk.

Det er vigtigt:

- At lave et hus specielt til dette selvmordsforebyggende formål: Åbent fysisk 24 timer i døgnet. Tekniker og sundhedspersonale sørger for forbindelse til telepsykolog. Telepsykologerne sidder i Nuuk eller andre steder. Team, hvor der døgnet rundt er to psykologer på vagt. De rejser efter en fast plan til Tasiilaq og er der løbende, fx hver tredje måned, eller hvad der er råd til. Resten af tiden er de på skærm.

- At de, der henvender sig, kan tale med nogen som taler grønlandsk.
- At inddrage de unge i forebyggelsesarbejdet.
- At opløse/nedbryde tabuer og bekæmpe sladder i lokalsamfundet.
- At ændre på byens status i forhold til andre områder - Østgrønland er udsat for 'mobning' fra andre grønlandske områder.
- At indsatsen skaber større fællesskabsfølelse i lokalsamfundet ved at så mange som muligt tager del i indsatsen. Det gælder om at skabe en ny fortælling ved at anvende narrative metoder som i MATU-projektet
- At der bliver øget fokus på mesterlære/situeret læring i folkeskolen.
- At der på sigt er flere psykologer, der er bosat i byen.
- At overveje om man ville bruge ressourcer på en endnu mere markant indsats med et fast udefrakommende team jf. tidligere beskrivelse.

9. Litteraturliste

- Berliner, P. (2006). *At fare vild sammen. Introduktion til community psykologi*, Kap. 1 (s. 15-56), kap. 3 (s. 77-160). Kbh: Frydenlund. (tidligere pensum)
- Berliner, P. (2011). *Lokale værdier og social styrke. Rapport om projekt Paamiut Asasara 2011*. Aarhus Universitet. (40 sider)
- Bernth, I. (2003). *En etologisk tilgang til personlighedsudvikling - Bowlby-Ainsworths tilknytningsteori*. Psyke og Logos 24 (2), s. 485-528. (44 sider)
- Bjerregaard, P. (2004) *Folkesundhed i Grønland*. Inussuk. Arktisk Forskningsjournal 1. (156 sider)
- Bjerregaard, P. & Dahl-Petersen, I. K. (2008). *Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2005-2007*, kap. 1. (s. 7-16), kap. 2 (s. 17-20), kap. 3 (s. 21-50), kap. 5 (61-74), kap. 6 (s. 72-82), kap. 7 (83-94). Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet. (36 sider)
- Bjerregaard, P. & Young, T. K. (2008). *Health transitions in arctic populations*, kap. 2 (s. 23-38), kap.7 (s. 119-133), kap. 19 (s. 359-378). Toronto: University of Toronto Press. (61 sider)
- Bjerregaard, P., Mulvad, G., Stenz, F., Berthelsen, S.W., Ejstrup, J., Health Coordinator, Thomsen, M.L., Møller, P., Larsen, C.V.L., Pedersen, C. P. (2010). *Hope and resilience. Suicide prevention in the arctic*. Conference report November 7-8 2009. (72 sider)
- Bjerregaard, P. & Larsen, C. V. L. (2015) *Time trend by region of suicides and suicidal thoughts among Greenland Inuit*. International Journal of Circumpolar Health. 74, 26053 (10 sider)
- Bowlby, J. (1996). *At knytte og bryde nære bånd. Tilknytning og tab, selvtillid og sorg*, kap. 4 (s. 75-88), kap. 5 (s. 89-100), kap. 7 (s. 134-168). Frederiksberg: Det lille Forlag. (61 sider)
- Bozhovich, L.I. (2009). *The social situation of child development*. Journal of Russian and East European Psychology 47, s. 59-86. (tidligere pensum)

Dahl, J. (1986) *Arktisk selvstyre*. Akademisk Forlag. (216 sider)

Departementet for Sundhed og Infrastruktur (2013). *National strategi for selvmordsforebyggelse i Grønland 2013-2019*. Hentet fra http://www.inatsisartut.gl/dvd/EM2013/pdf/media/1020463/pkt25_em2013_national_strategi_til_forebyggelse_af_selvmord_i_groenland_rg_dk.pdf (16 sider)

Direktoratet for Sociale Anliggender og Arbejdsmarked (2002). *Projektbeskrivelse for samtalegruppe for teenagepiger, der har forsøgt selvmord*. Set 21.11.15. <http://mipi.nanoq.gl/~media/559013355f274056bb13832ef3b5f02c.ashx> (2 sider)

Duus, D.S. (2014). Sydgrønland ramt af selvmordsbølge. SermitsiaqAG. Hentet fra <http://sermitsiaq.ag/sydgroenland-ramt-selvmondsboelge> (0,5 sider)

Durkheim, E. (1978/1897). *Selvmodet. En sociologisk undersøgelse*, kap. 3 (s. 63-102), kap. 4 (103-126), kap. 5 (126-162) Kbh.: Fremad. (57 sider)

Elsass, P. (2003). *Håndbog i kulturpsykologi. Et fag på tværs*. Kap. 1 (s. 27-52), kap. 16 (394-414), kap. 18 (433-451). Kbh: Gyldendal. (45 sider)

Erikson, E. (1982/1971). *Identitet – Ungdom og kriser*. Kap. 3 (s. 87-134). Kbh: Hans Reitzel. (48 sider)

Familie og Justitsvæsenet (2013). *”Bryd tavsheden! Stop volden”- Naalakkersuisut’s handlingsplan mod vold 2014-2017*. Set 22.09.15. <http://naalakkersuisut.gl/~media/Nanoq/Files/Publications/Familie%20og%20Justits/DK/Strategi%20og%20handlingsplan%20mod%20vold%202014-2017.pdf> (13 sider)

Fægteborg, M. (2000). *Grønland i dag – en introduktion år 2000*. Arctic Information. (190 sider)

G-50 Grønlandskommissionens betænkning (1950) *Undervisningen i børne- og ungdomsskoler*. Skolevæsen, kirke, kulturelle forhold. Bind 3. s.14 - 24. Grønlandskommissionen. (9 sider)

Goldschmidt, V. (1962). *Gruppe og samfund*. Berlingske Leksikonbibliotek. (144 sider)

Grønlands Statistikbank (2010) *Befolkningens Bevægelser 2010*. Hentet fra
[http://www.stat.gl/publ/da/BE/201201/pdf/Befolkningens bevægelser 2010.pdf](http://www.stat.gl/publ/da/BE/201201/pdf/Befolkningens%20bev%C3%A6gelser%202010.pdf)

Grønlands Statistikbank (2015a) Statistikbanken: Befolkningen i distrikterne efter bosted, køn, alder og fødested 1977-2015. Set 22.09.15.

http://bank.stat.gl/pxweb/da/Greenland/Greenland_BE_BE01_BE0120/BEXST3.PX/table/tableViewLayout1/?rxid=8cae8dfd-046a-4f9d-be9c-d84704bfd94b

Grønlands Statistikbank (2015a). Statistikbanken: Befolkningen i distrikterne efter bosted, køn, alder og fødested 1977-2015. Set 22.09.15.

http://bank.stat.gl/pxweb/da/Greenland/Greenland_BE_BE01_BE0120/BEXST3.PX/?rxid=7b93d836-5651-4817-aa8c-82fe0c38eb41

Grønlands Statistikbank (2015d). Statistikbanken: Selvmord efter metode, sted, alder, tid og køn 1990-2013 [SUDLDM2]. Set 15.12.15.

http://bank.stat.gl/pxweb/da/Greenland/Greenland_SU_SU01/SUXLDM2.px/table/tableViewLayout1/?rxid=2d799aea-f558-4a96-b511-dc4e9c524c18

Haahr, U. (2009). *Grønlandske drenge har det ofte svært*. Social forskning, 1, s. 4-5 (2 sider)

Hammond, A (2014). *Selvmod stiger med industriel udvikling*. SermitsiaqAG. Hentet fra
<http://sermitsiaq.ag/aleqa-selvmod-stiger-industriel-udvikling> (2 sider)

Hedegaard, M. (2009). *Children's development from a cultural-historical approach. Children's activity in everyday local settings as foundation for their development*. Mind, Culture, and Activity 16, s. 64–81 (18 sider).

Hedegaard, M. & Fler, M. (2008). *Studying Children - A Cultural-Historical Approach*, kap. 2 (s. 10-29). McGraw-Hill Open University Press (20 sider).

Hedegaard, M. & Fler, M (2013). *Play, Learning, and Children's Development. Everyday Life in Families and Transition to School*, kap. 1 (s. 3-16), kap. 2 (s. 17-24). Cambridge University Press. (18 sider)

Hicks (2007) *Suicide by Greenlandic youth, in historical and circumpolar perspective*. I "Children and Youth in Greenland - an anthology". MIPI, Ilisimatusarfik and MILIK Publishing. (6 sider)

Hundeide, K. (2004). *A New Identity. A New Lifestyle*. I Perret-Clermont et al. (Red). *Joining Society. Social Interaction and Learning in Adolescence and Youth*, s. 86-108 (23 sider).

Højholt, C. (2012). *Communities of Children and Learning in School*. I Hedegaard, M. (Red.). *Children, childhood, and everyday life, children's perspective*, s. 199-215. Charlotte, N.C.: Information Age Publishing. (16 sider)

Højholt, C. (1996). *Udvikling gennem deltagelse*. I C. Højholdt & G. Witt (Red.): *Skolelivets socialpsykologi, nyere socialpsykologiske teorier og perspektiver*, s. 39-80. Kbh: Unge pædagoger. (40)

Kim, A. (2013). *En nat i Grønland*. Kbh.: Tiderne Skifter. (245 sider)

Lyng, I. (2000). *Psykiske lidelser i det grønlandske samfund*. Riskov: Afdeling for Psykiatrisk Demografi, Aarhus Universitetshospital. (53 sider)

Lyng, I. & Bjerregaard, P. (2006). *Suicide, a challenge in modern Greenland*. *Archives of Suicide Research*, 10, s. 209-220. (9 sider)

Lyng, P. K. (2013). *Den grønlandske kultur og dens indvirkning på læring: "Myten om de elskede sønner"*. INUSSUK. Arktisk forskningsjournal 1. (107 sider)

Mørch, S. (1985). *At forske i ungdom, et socialpsykologisk essay*, kap. 1 (s. 11-28), kap. 2 (s. 29-62). Kbh.: Rubikon. (51 sider)

Mørch, S. & Laursen, S. (1998). *At lære at være ung. Modernitetens pædagogik*, kap. 9. (s. 137-165). Kbh: Ungdomsringen. (29 sider)

Pedersen, C.P. & Bjerregaard, P. (2012). *Det svære ungdomsliv. Unges Trivsel i Grønland 2011 – en undersøgelse om de ældste folkeskoleelever*, kap. 1 (s. 17-34), kap. 2 (s. 35-60), kap. 3 (s. 61-80), kap. 4 (s. 81-104), kap. 5 (s. 105-118), kap. 6 (s. 119-128), kap. 7 (s. 129-148), kap. 8 (s. 149-166). Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet. (tidligere pensum)

Pedersen, C. P., Dahl-Pedersen, I. & Bjerregaard, P. (2007). *Notat om selvmordstanker og selvmordsforsøg blandt unge i Grønland*. MIPI Videnscenter om Børn og Unge. Hentet fra http://www.si-folkesundhed.dk/upload/notatselvmondsadf%C3%A6rd_groenland.pdf (18 sider).

Petersen, C. N. (2008). *Selv mord og seksuelle overgreb i Grønland*. Speciale ved Institut for Psykologi, Københavns Universitet. (103 sider)

Phelan, P.; Davidson, A. L. & Cao, H. T. (1991). *Student's multiple worlds: Negotiating the boundaries of family, peer and school cultures*. *Anthropology and Education Quarterly*, 22, s. 224-249. (22 sider)

Rasmussen, R. O., Roto, J, Olsen, L.S. & Harbo, L. G. (2010). *Status for bosteder i Grønland med særlig fokus på bygderne*. Nordregio - Nordic Council of Ministers Research Programme Report. Stockholm. (146 sider)

Riegel, Klaus. F. (1975). *Toward a dialectical theory of development*. *Human Development*, 18, s. 50-64. (tidligere pensum)

Schousboe, I. G. (2007). *Tilknytning* i Karpatschhof, B & Katzenelson, I. (red.): *Klassisk og moderne psykologisk teori*, s. 541-563. Kbh: Hans Reitzels Forlag (22 sider)

Sermersooq Kommune (2015). Lokalsamfundsprofil for Nuuk og lokalsamfundsprofil for Tasiilaq. Set 22.09.15. <https://sermersooq.gl/da/byer-og-bygder/>

Sermitsiaq A.G. (22. jan. 2014) Aleqa: Selvmord stiger med industriel udvikling. Sermitsiaq A.G.
<http://sermitsiaq.ag/aleqa-selvord-stiger-industriel-udvikling>

Sermitsiaq A.G. (13. nov. 2009) *Der er bandekrig i Nuuk*. Sermitsiaq A.G.
<http://sermitsiaq.ag/kl/node/71344>

Sermitsiaq A.G. (12 nov. 2009) *Bandelignende tilstande i Nuuk*. Sermitsiaq A.G.
<http://sermitsiaq.ag/bandelignende-tilstande-nuuk>

Skoledirektionens beretning (1966) s. 9. Grønland (0,5 side)

Skoledirektionens beretning (1967) s. 5. Grønland (0,5 side)

Sørensen, B. W. (1994). *Magt eller afmagt? Køn, følelser og vold i Grønland*, kap. 4 (s. 96-132), kap. 5. (133-166), kap. 6 (167-193). Århus: Akademisk Forlag. (98 sider)

Thorslund, J. (1990). *Hvad er meningen med selvmordene i Grønland? En undersøgelse af selvmordstraditioner og fortolkninger i det grønlandske samfund*. Roskilde Universitetscenter. (55 sider)

Thorslund, J. (1992). *Ungdomsselvord og moderniseringsproblemer blandt Inuit i Grønland*. Kap. 1 (s. 9-36), kap. 2 (s. 37-62), kap. 3 (s. 63-86), kap. 4 (s. 87-108), kap. 6 (141-158), kap. 8 (187-214), kap. 9 (215-248), kap. 10 (s. 249-264), kap. 11 (s. 265-296), kap.12 (297-322), kap. 13 (s. 323-350), kap. 14 (s. 351-362), kap. 15 (s. 363-378). Holte: SocPol. (279 sider)

Tróndheim, G.(2011) *Navn og navngivning – en grønlandsk identitetsmarkør*. I Ole Højris & Ole Marquart, 2011: *Fra vild til verdensborger*. Aarhus Universitetsforlag. s. 359-384. (25 sider)

Vygotsky, L. S. (1998). *The Collected Works of L. S. Vygotsky*, vol. 5. Child Psychology, kap. 6 (s. 187-206). New York: Plenum Press. (10 sider)

Østerberg, D. (2002): *Émile Durkheim – og hans teorier om samfundet*. Kbh: Hans Reitzels Forlag.
(230 sider)

10. Bilag 1. Statistik om selvmord i Grønland

Dette bilag indeholder en række statistikker for selvmordshyppighed og fordeling på alder, køn og lokalitet i Grønland.

Tabel 1 viser befolkningsantallet for hele Grønland, Nuuk og Tasiilaq i 1983, 2010 og 2015 (Grønlands Statistik, 2015a). Tallene har relevans for forståelsen af den følgende tekst.

1: Befolkningen i distrikterne efter tid og område

	År 1983	År 2010	År 2015
Hele Grønland	51.903	56.452	55.984
Nuuk	10.335	15.790	17.259
Tasiilaq	2.754	3.026	3.033

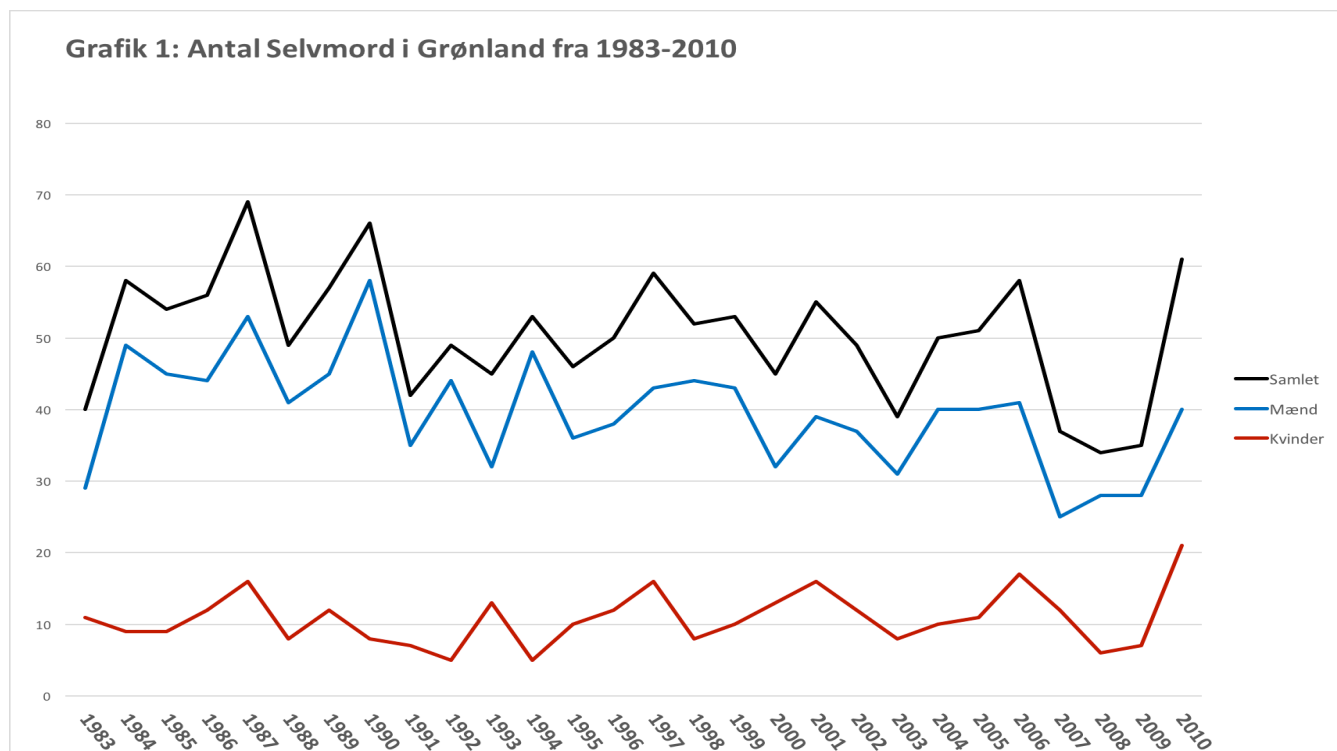
Bilag 1.1. Antal selvmord i Grønland overordnet

På Grønlands Statistiks hjemmeside (2015b) findes en tabel ”*Døde efter tid, distrikt, dødsårsag, køn og alder (1983-2010)*”. Tal før 1983 og efter 2010 findes ikke på hjemmesiden. Samtidig er de gamle 18 kommuner blevet sammenlagt i fire kommuner i 2009, hvorfor tallene ikke længere er sammenlignelige. I tabellen kan man søge ud fra forskellige kriterier. De valgte kriterier for de efterfølgende tal dækker hele Grønland i perioden 1983 – 2010 i de daværende 18 kommuner (by og bygder), og selvmord fordelt på mænd og kvinder (0-100+ år). Aldersinterval er 10 årigt. Oplysningerne blev efterfølgende lagt ind i et Microsoft Excel regneark og sorteret.

Første sortering var en grovsortering af samlede antal m/k selvmord i hele landet pr. år gennem hele perioden. Efterfølgende blev tallene sorteret efter køn (Tabel 2 & Grafik 1).

Tabel 2: Antal selvmord i Grønland fra 1983-2010 fordelt på køn

Årstal	Samlet antal selvmord	Mænd	Kvinder	Årstal	Samlet antal selvmord	Mænd	Kvinder
1983	40	29	11	1997	59	43	16
1984	58	49	9	1998	52	44	8
1985	54	45	9	1999	53	43	10
1986	56	44	12	2000	45	32	13
1987	69	53	16	2001	55	39	16
1988	49	41	8	2002	49	37	12
1989	57	45	12	2003	39	31	8
1990	66	58	8	2004	50	40	10
1991	42	35	7	2005	51	40	11
1992	49	44	5	2006	58	41	17
1993	45	32	13	2007	37	25	12
1994	53	48	5	2008	34	28	6
1995	46	36	10	2009	35	28	7
1996	50	38	12	2010	61	40	21

Den første sortering viste samtidig, at det samlede antal af selvmord i perioden var 1.412 personer, hvoraf 1.108 var mænd og de resterende 304 var kvinder.

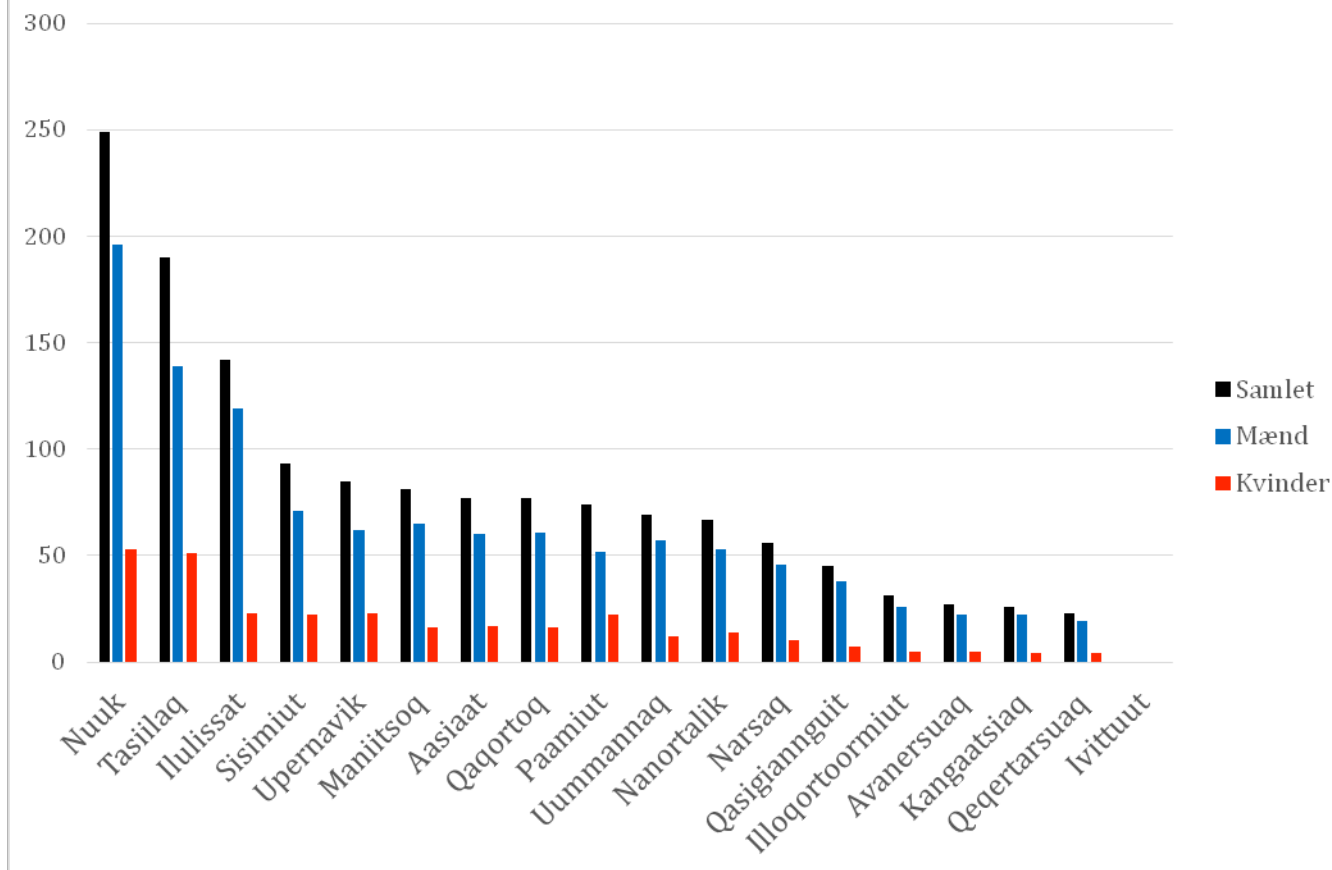
Bilag 1.2. Antal selvmord i Grønlands kommuner

Næste sortering var geografisk. Hvilke kommuner havde de største selvmordsrater gennem hele perioden? Befolkningstallet taget i betragtning var det ingen overraskelse, at Nuuk stod med det største antal selvmord. Mere overraskende var det at Tasiilaq med en noget mindre befolkning ramte andenpladsen (Tabel 3 & Grafik 2).

Tabel 3: Antal Selvmord i Kommunerne i Grønland fra 1983-2010

Kommune	Samlet	Mænd	Kvinder
Nuuk	249	196	53
Tasiilaq	190	139	51
Ilulissat	142	119	23
Sisimiut	93	71	22
Upernavik	85	62	23
Maniitsoq	81	65	16
Aasiaat	77	60	17
Qaqortoq	77	61	16
Paamiut	74	52	22
Uummannaq	69	57	12
Nanortalik	67	53	14
Narsaq	56	46	10
Qasigiannnguit	45	38	7
Illoqortoormiut	31	26	5
Avanersuaq	27	22	5
Kangaatsiaq	26	22	4
Qeqertarsuaq	23	19	4
Ivittuut	0	0	0

Grafik 2: Samlet antal selvmord i de 18 grønlandske kommuner fra 1983-2010

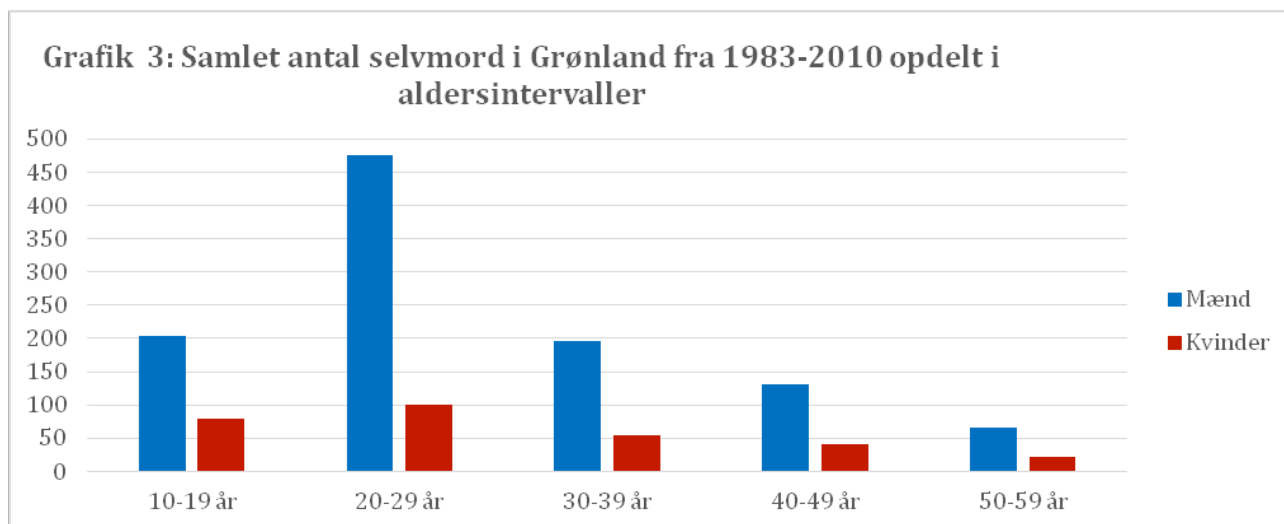

Bilag 1.3. Alder og selvmord i Grønland

Den tredje sortering foregik ud fra aldersgrupper for hele perioden (Tabel 4 & Grafik 3). Her er fravalgt visse aldersgrupper grundet det lave selvmordsantal, nemlig 0-9 (0 selvmord), 60-69 (30 m/k), 70-79 (11 m/k), 80-89 (4 m/k), 90-99 (0) og 100+ (0).

Tabel 4: Antal selvmord i Grønland fra 1983-2010 fordelt på køn og aldersintervaller

Aldersinterval	Mænd	Kvinder
10-19 år	204	79
20-29 år	476	100
30-39 år	196	54
40-49 år	131	41
50-59 år	65	21

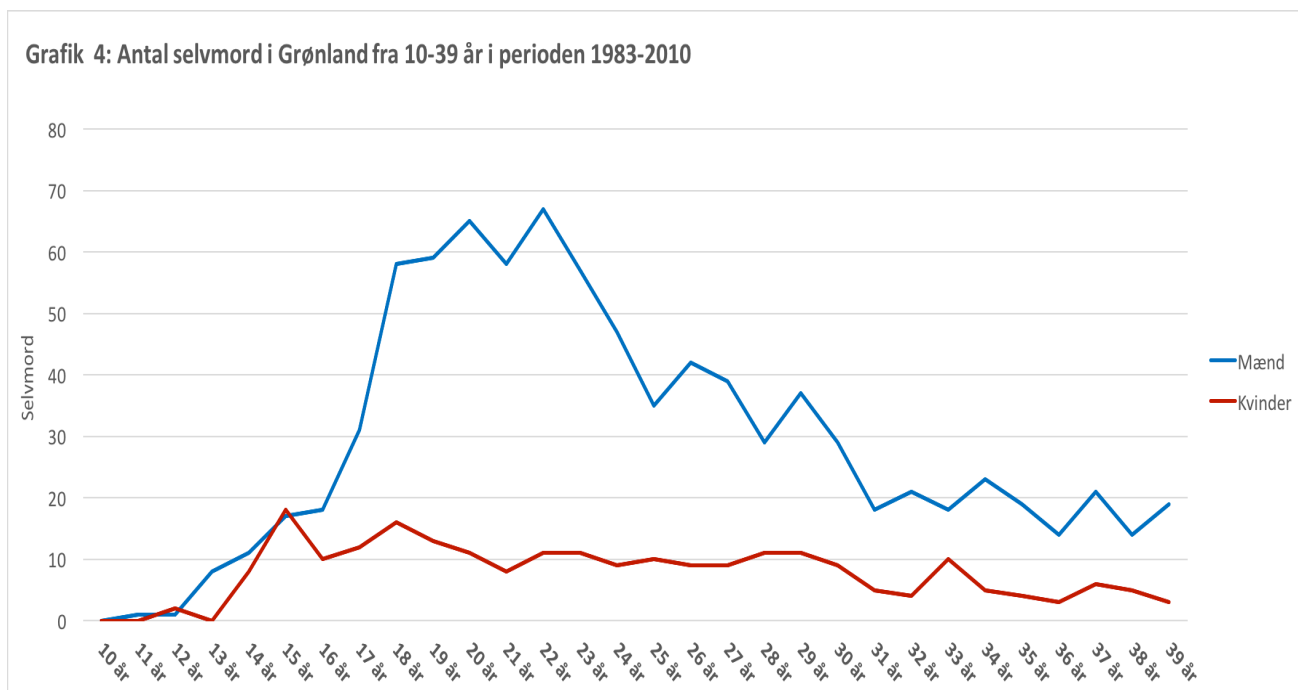

Især aldersgrupperne 10-19 år, 20-29 år og 30-39 år virkede interessante. For aldersgruppen 10-19 var det især interessant at finde frem til, i hvilken alder hyppigheden af selvmord blev tiltagende. Det samme gjorde sig gældende for aldersgruppen 20-29 år, men mest for at undersøge, hvornår

selvmordene aftog. For aldersgruppen 30-39 år var det mest interessant, at se på om der var en løbende udvikling fra aldersgruppen 20-29 år (Tabel 5 & Grafik 4).

Tabel 5: Antal selvmord i Grønland fra 1983-2010 fordelt på alder og køn

Alder, år	Mænd	Kvinder	Alder, år	Mænd	Kvinder
10	0	0	25	35	10
11	1	0	26	42	9
12	1	2	27	39	9
13	8	0	28	29	11
14	11	8	29	37	11
15	17	18	30	29	9
16	18	10	31	18	5
17	31	12	32	21	4
18	58	16	33	18	10
19	59	13	34	23	5
20	65	11	35	19	4
21	58	8	36	14	3
22	67	11	37	21	6
23	57	11	38	14	5
24	47	9	39	19	3

Jf. grafik 4 overstiger antallet af mænds selvmord grænsen 10 i 14 års alderen, hvorimod kvinder overstiger grænsen i 15 års alderen. Antal selvmord blandt mænd stiger herefter voldsomt til 22 års alderen, hvorefter selvmordshyppigheden generelt er aftagende – dog med enkelte undtagelser. For kvinders vedkommende har hyppigheden – også med enkelte undtagelser – ligget nær 10. Grænsen 10 er fastsat ud fra kvindernes næsten konstante grænse omkring 10.

Bilag 1.4. Selvmord i Nuuk og Tasiilaq

Med udgangspunkt i mænds selvmord fra antallet oversteg grænsen 10 til den første gang lå under 20, blev mænd og kvinders selvmord sorteret i aldersgrupperne fra 14 – 31 år i Nuuk og Tasiilaq. Tallene blev herefter sat i relief til befolkningens størrelse i samme aldersgruppe (Tabel 6 & 7).

Nuuk

Fordi tallene er gældende for hele perioden 1983-2010, kan der til sammenligning nævnes, at Nuuks befolkning i aldersgruppen 14 år i 1983 var 63 mænd og 69 kvinder. I 2010 var der hhv. 104 og 109.

Tabel 6: Antal selvmord i Nuuk blandt 14-31 årige i perioden 1983-2010

Alder	Mænd (1983-2010)			Kvinder (1983-2010)		
	Antal selvmord	Antal mænd	Selvmonds-procent	Antal selvmord	Antal kvinder	Selvmonds-procent
14 år	1	2238	0.04%	2	2217	0.09%
15 år	3	2207	0.14%	1	2161	0.05%
16 år	3	2095	0.14%	1	2056	0.05%
17 år	2	1827	0.11%	1	1800	0.06%
18 år	4	2268	0.18%	1	2155	0.05%
19 år	5	2321	0.22%	5	2265	0.22%
20 år	6	2393	0.25%	2	2464	0.08%
21 år	11	2477	0.44%	0	2564	0.00%
22 år	12	2552	0.47%	3	2692	0.11%
23 år	8	2565	0.31%	3	2702	0.11%
24 år	8	2576	0.31%	0	2749	0.00%
25 år	6	2620	0.23%	1	2711	0.04%
26 år	10	2611	0.38%	0	2683	0.00%
27 år	3	2615	0.11%	2	2701	0.07%
28 år	6	2606	0.23%	2	2742	0.07%
29 år	10	2628	0.38%	2	2682	0.07%
30 år	8	2602	0.31%	3	2688	0.11%
31 år	4	2584	0.15%	0	2710	0.00%

Tasiilaq

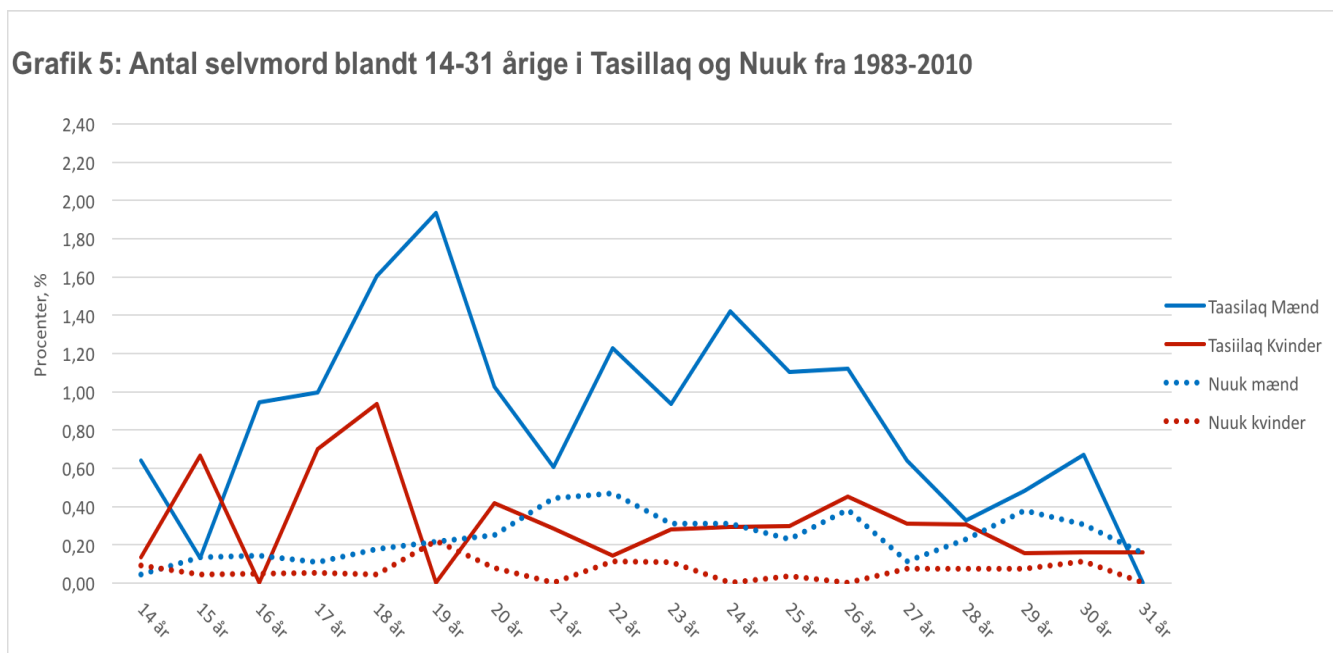
For Tasiilaq er de sammenlignelige tal for de 14-årige i 1983 37 mænd og 44 kvinder, og 28 mænd og 24 kvinder i 2010. Aldersgruppen 31 år havde 19 mænd og 17 kvinder i 1983 og 10 mænd og 8 kvinder i 2010.

Tabel 7: Antal selvmord i Tasiilaq blandt 14-31 årige i perioden 1983-2010

Alder	Mænd (1983-2010)			Kvinder (1983-2010)		
	Antal selvmord	Antal mænd	Selvmonds-procent	Antal selvmord	Antal kvinder	Selvmonds-procent
14 år	5	783	0.64%	1	752	0.13%
15 år	1	776	0.13%	5	750	0.67%
16 år	7	740	0.95%	0	752	0.00%
17 år	7	704	0.99%	5	713	0.70%
18 år	11	686	1.60%	7	749	0.93%
19 år	13	672	1.93%	0	733	0.00%
20 år	7	682	1.03%	3	720	0.42%
21 år	4	661	0.61%	2	706	0.28%
22 år	8	651	1.23%	1	707	0.14%
23 år	6	641	0.94%	2	715	0.28%
24 år	9	634	1.42%	2	678	0.29%
25 år	7	635	1.10%	2	671	0.30%
26 år	7	624	1.12%	3	664	0.45%
27 år	4	624	0.64%	2	643	0.31%
28 år	2	612	0.33%	2	650	0.31%
29 år	3	620	0.48%	1	634	0.16%
30 år	4	595	0.67%	1	627	0.16%
31 år	0	588	0.00%	1	620	0.16%

Nuuk og Tasiilaq

På baggrund af tabel 6 og 7 kan Grafik 5 opstilles, der viser procentdelen af selvmord blandt 14-31 årige i Nuuk og Tasiilaq.

Hvad viser tallene?

De ovenfor gengivne tal fortæller lidt om selvmordernes aldersfordeling sammenholdt med den geografiske og demografiske distribution. Nuuk er en af vestgrønlands uddannelsesbyer som modtager studerende fra hele landet, hvorimod den noget mindre østgrønlandske by Tasiilaq har stærkt begrænsede uddannelsesmuligheder.

Efter kommunesammenlægningen i 2009 har Tasiilaq været en del af Sermersooq kommune, hvor også den tidligere Nuuk kommune indgår. Sermersooq kommune har i 2012 udarbejdet lokalsamfundsprofiler for alle byer (Sermersooq Kommune, 2015). Ud fra disse kan man foretage en meget konkret vurdering af forskellene mellem Nuuk og Tasiilaq, idet profilerne strukturelt er opbygget på samme måde. Oplysningerne er delvis suppleret med tal fra Grønlands Statistikbank. I Tabel 8 er der udvalgt nogle områder, som viser nogle væsentlige forskelle mellem Nuuk og Tasiilaq.

Tabel 8: Sammenligning af forholdene i Nuuk og Tasiilaq

Områder	Nuuk	Tasiilaq
Befolkning (2011)	15862 pers.	1996 pers.
	7546 kvinder / 8316 mænd	974 kvinder / 1022 mænd

Gns. husstand (2010)	2,5 pers.	3,2 pers.
Gns. husstandsindkomst (2009)	458.872 kr.	300.761 kr.
Ikke beskæftiget (2009)*	9,87%	43%

* % af den potentielle arbejdsstyrke

Folkeskolen afslut – almen (2008)	72 = 31% af 16 årige	43 = 75% af 16 årige
Folkeskolen afslut – udvid (2008)	89 = 50% af 17 årige	18 = 37% af 17 årige
Elevprofil – stærk (2011)	33%	8%
Elevprofil – god (2011)	60%	83%
Elevprofil – svag (2011)	7%	9%
Ung- og erhvervsudd. begyndt (2008)	140	29
Ung- og erhvervsudd. fuldført (2008)	67 = 47,9% af begyndte	22 = 75% af begyndte

Voldssager (2010) **	271 = 1,7%	45 = 2,3%
Sager om voldtægt og forsøg (2010)	25 = 0,2%	18 = 0,9%
Sager om blodskam mv. (2010)	83 = 0,5%	51 = 2,6%
Selv mordstrusler (2010)	145 = 0,9%	51 = 2,6%
Selv mordforsøg (2010)	15 = 0,09%	6 = 0,3%
Selv mord (2010)	10 = 0,06%	5 = 0,3%
Selv mord (2010) ***	0 = 0% / 10 = 0,1%	3 = 0,3% / 2 = 0,2%
Selv mord (2009) ***	0 = 0% / 2 = 0,02%	1 = 0,1% / 5 = 0,5%
Selv mord (2008) ***	0 = 0% / 6 = 0,07%	1 = 0,1% / 4 = 0,4%

** Procenter viser forholdet mellem anmeldte sager og befolkningsantallet.

*** Procenter beregnet i forhold til befolkningstallet i 2011.

Bilag 1.5. Selvmordsmetoder fordelt på køn

**Tabel 9 - Selvmordsmetoder for 14-31-årige
i hele Grønland i perioden 1990-2013**

	M	K
Skydning	174	21
Hængning	366	114
Drukning	2	4
Udspring	11	12
Andet	14	9

Tabel 9 viser fordelingen af selvmordsmetoder for de fuldbyrdede selvmord, hvor hængning helt klart er den hyppigste efterfulgt af skydning. Det er også tydeligt, at mændene oftere end kvinderne vælger / har succes med skydning som metode. Bemærk at tallene dækker en lidt anden periode end de øvrige tabeller.

Tal fra Landslægeembedet i Grønlands Statistikbank (2015d)

11. Bilag 2. Status på telepsykiatri i Grønland

Status på telepsykiatri i Grønland af overlæge Jacob Lindholm, Nuuk

Oktober 2015

Telepsykiatri

Det grønlandske sundhedsvæsen har de sidste år ønsket at opprioritere det telemedicinske tilbud, som i psykiatrien har store muligheder. Vi har derfor siden efteråret 2014 arbejdet målrettet på at udvide psykiatriens tilbud til hele befolkningen gennem telepsykiatrisk tilbud.

Tidligere bestod telepsykiatrien i grove træk af en åben Skypeforbindelse et par timer om ugen og enkelte subakutte samtaler. Ulempen ved den åbne forbindelse var tidsspilde hos os og i regionerne, når flere stod i kø eller ingen havde behov – og, at der ofte ikke var mulighed for forberedelse, da der ikke var oplysninger før skype-samtalen. Den åbne Skype er derfor stoppet. Vores rekruttering er gået godt ! Dvs at vi har betydeligt flere læge-ressourcer og også flere psykologer end tidligere.

Alle læger og psykologer laver nu telepsykiatri – rene ambulante forløb, psykoterapi, medicinjusteringer mv. Og vi har kontakt før, under og efter indlæggelser.

Endelig har vores psykiatriske terapi også telepsykiatriske kontakter med patienter, pårørende og samarbejdspartnere.

Området deltager i et telepsykiatrisk projekt (Delvist EU finansieret), hvor en psykolog giver kognitiv terapi til patienter med depression. Behandlingen indgår i en shared care model – dvs samarbejde med lokale sundhedsfaglige og inddragen af psykiaterbistand herfra ved behov. Efter en opstartsfasen med megen tid brugt på det projektorganisatoriske er vi kommet godt i gang med den kliniske del - med gode resultater Mastermind projektet er nu i fuld drift. Der er efterspørgsel efter tilbuddet og der kommer flere henvisninger hver uge.

Behandling for depression er ikke en behandling der har fyldt meget i den specialiseret psykiatri. Men efter mastermind tilbuddet nu er kendt, afdækkes der et behov for den type behandlingstilbud. Projektet indikere at depression er underdiagnostiseret og mange mennesker lever et liv med ringe livskvalitet, fordi der ikke har eksisteret et sufficent behandlings tilbud som regionerne kan henvise til når patienter har et mere krævende behandlings behov.

Alt i alt mener vi således at have skabt et reelt ambulant tilbud – ikke bare til Nuuk, men til hele Grønland. Den betydelige stigning i kontakter har givet visse organisatoriske udfordringer.

Der er således betydeligt flere ambulante forløb end tidligere, hvilket giver et stort arbejde med at sikre, at forløb ikke går tabt, sikre indkaldelse og booking og ikke mindst videregivelse til nye psykiatere, der er i korte ansættelser. Der er dertil flere henvendelser fra patienter og samarbejdspartnere

Selvmondsforebyggelse:

Opfølgning på selvmordsforsøg har hidtil i praksis været et tilbud mest til Nuuk borgere... Men i takt med at vi anvender telekonference er tilbuddet nu også tilgængeligt i byer og bygder. Tilbuddet består af et visiteret forløb der består af 8 samtaler hos en psykolog.

Der er stor og voksende interesse for tilbuddet og der kommer mange henvisninger hver uge.. Det betyder at behovet for psykolog-ydelser vokser. Det vurderes at hvis det skal være et generelt tilbud til alle borger er det nødvendigt at få flere psykologer ansat.

I selvmordsforebyggelsesstrategien er nævnt mange tiltag, men det er desværre ikke præciseret, hvem der skal udføre dem. Eneste der er præciseret for psykiatrien er, at vi skal give tilbuddet til patienter efter indlæggelse pga selvmordsforsøg. I praksis giver vi tilbuddet til en meget bredere gruppe, men der er betydelige ressourceproblemer efter vi er begyndt at tage televideo i bryg, så der nu pludselig er mange flere patienter – også fra byerne uden for Nuuk.